
IOM International Organization for Migration
IOM Mezinárodní organizace pro migraci

Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR

Studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity
v Praze a Středočeském kraji

Doc. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc.
Mgr. Petra Ezzeddine-Lukšíková

**Financováno Odborem migrace a integrace cizinců
Ministerstva práce a sociálních věcí ČR**

Doba realizace: 2003/2004

Složení výzkumného týmu

Doc. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc. (sociální geograf, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze)

Mgr. Petra Lukšíková-Ezzeddine (etnoložka, Fakulta Humanitních studií, Univerzita Karlova v Praze – koordinátor výzkumu za IOM Praha)

Mgr. Jiří Kocourek (sociolog, specialista v oblasti vietnamského jazyka a kultury)

Mgr. Jaroslav Maroušek (etnolog, UNHCR, expert v oblasti arménské kultury a jazyka)

Mgr. Yana Leontiyeva (socioložka, Ústav Sociologie AVČR, expertka v oblasti ukrajinské komunity v ČR)

Mgr. Jan Černík (sociální antropolog, IOM Praha)

Technická spolupráce: RNDr. Dagmar Džúrová, CSc.

Překladatel a koordinátor tazatelů: Nguyen Viet Cuong

OBSAH:

I. VÝCHODISKA VÝZKUMNÉHO PROJEKTU	5
II. CÍLE VÝZKUMU V APLIKACI PRO POTŘEBY PROJEKTU INTEGRACE CIZINCŮ.....	6
III. TEORETICKÁ ČÁST	7
3.1. Úvodem - obecně k fenoménu migrace.....	7
3.2. Adaptace migrantů – přehled vybraných teoretických konceptů	9
3.3. Adaptace imigrantů a státní migrační politika.....	11
3.4. Adaptace imigrantů na mikro úrovni.....	13
3.5. Teorie ekonomické adaptace	16
IV. METODOLOGIE	18
4.1. Technika sběru dat.....	18
4.2. Jazykový aspekt interview.....	19
4.3. Charakteristika zkoumaného souboru.....	19
4.4. Problematické aspekty a podmínky výzkumu:	21
4.5. Analýza a interpretace získaných dat:	22
V. POZADÍ VÝZKUMU - PŘEHLED STAVU ZKOUMANÝCH KOMUNIT USAZENÝCH V ČESKU	23
5.A Ukrajinci.....	23
<i>Úvod</i>	23
<i>Současné migrační vlny Ukrajinců do ČR</i>	23
<i>Charakteristika sociální integrace Ukrajinců do majoritní společnosti</i>	24
<i>Kulturní specifika Ukrajinců v ČR</i>	26
<i>Charakteristika meziethnických vztahů mezi Čechy a Ukrajinci</i>	27
<i>Ukrajinské organizace v ČR</i>	28
<i>Spolupráce mezi ukrajinskými organizacemi</i>	30
<i>Současný ukrajinský tisk v ČR</i>	30
<i>Dostupná literatura k danému tématu</i>	31
5.B Vietnamci.....	32
<i>Úvod</i>	32
<i>Situace před rokem 1989</i>	32
<i>Současné migrační vlny Vietnamců do ČR</i>	36
<i>Vybraná kulturní specifika Vietnamců v ČR</i>	39

<i>Sociální integrace Vietnamců do majoritní společnosti z interkulturního hlediska</i>	40
Současné organizace vietnamských občanů (stručný popis)	43
Internetové stránky vietnamistů, přátel Vietnamu – „Klub Hanoi“	44
Současný vietnamský tisk vydávaný v ČR.....	45
Závěr.....	45
5.C Arméni	46
Úvod	46
<i>Migrace Arménů v důsledku rozpadu SSSR - migrační pozadí a "push" faktory v zemi</i>	
<i>původu</i>	46
<i>Migrační vlny do České republiky</i>	48
<i>Stupeň sociální integrace Arménů do majoritní společnosti</i>	48
<i>Instituce arménské komunity v České republice</i>	50
<i>Menšinový tisk</i>	52
<i>Dostupná literatura k danému tématu</i>	52
VI. EMPIRICKÁ ČÁST	53
VII. ZÁVĚRY VÝZKUMU – NA ZÁKLADĚ ROZLOŽENÍ ČETNOSTÍ	54
7.1. Základní identifikační charakteristiky zkoumaného souboru včetně migrační historie	54
7.2. Práce, ekonomická aktivita	56
7.3. K projektu Aktivního náboru kvalifikovaných zahraničních pracovníků do Česka	60
7.4. Bydlení.....	61
7.5. Mezietské vztahy a znalost jazyků	63
7.6. Krajanské vztahy.....	66
7.7. Reflexe práce organizací etnických komunit	67
7.8. Rodina a perspektivy života	68
7.9. Spolupráce s úřady	70
7.10. Informační toky a internet	72
VIII. KVANTITATIVNÍ ANALÝZA – CHI-KVADRÁT TEST	73
IX. ZÁVĚREČNÁ POZNÁMKA – TEORIE V PRAXI	78
X. LITERATURA	80

I. Východiska výzkumného projektu

Výzkum dané integrace/adaptace cizinců¹ byl nedílnou součástí projektu Integrace cizinců, který probíhal pod vedením Mezinárodní organizace pro migraci (dále IOM Praha) a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (dále MPSV). Jeho programovým cílem byla prevence sociálního vyloučení cizinců na území České republiky. Záměrem projektu (tj. poznáním stupně adaptace daných komunit do české společnosti včetně vytypování problémových okruhů této adaptace) bylo přispět k rozvoji organizací jednotlivých komunit cizinců, které by v dlouhodobé perspektivě byly schopny samy poskytnout sociální a právní poradenství pro nově příchozí krajany.

Nedílnou součástí projektu bylo vytvoření webové stránky pro cizince www.domavcr.cz, která umožní získat cizincům informace důležité k jejich integraci v několika jazykových mutacích. Webová stránka obsahuje informace o důležitých aspektech sociální integrace cizinců – zaměstnání, vzdělávání, zdravotní péči, bydlení, sociálním pojištění, rodinných vztazích aj. Webová stránka je v rámci pilotního projektu k dispozici v češtině, angličtině, ruštině, ukrajinštině, částečně vietnamštině a arménštině. Projektová strategie byla rozšířena o diseminaci informací prostřednictvím již existujících novin a časopisů jednotlivých komunit s tím, že webová stránka zůstává hlavním nástrojem a zdrojem informací. Tato strategie byla založena na následující logice: stará média – komunitní bulletiny – budou propagovat nová média – webovou stránku – širšímu publiku, a tak se rozšíří také sociálně právní poradenství širší krajanské veřejnosti. Organizace budou moci z webové stránky kdykoliv otevřeně čerpat a informace mohou použít ve svých novinách a časopisech, a tak je rozšiřovat dále ve své komunitě.

Druhou hlavní aktivitou byla práce s komunitami a jejich zastřešujícími organizacemi. Reprezentanti organizací absolvovali školení v Projektovém managementu a Fundraisingu. To vedlo ke zvýšení jejich organizačního potenciálu a zároveň tak novými dovednostmi vyrovnaly organizace migrantů svůj handicap vůči českým nevládním organizacím.

---

¹ Pojem integrace je v textu používán v nejobecnější rovině - bez obsahového zabarvení formy přizpůsobení cizinců majoritní populaci; je víceméně synonymem pojmu adaptace.

II. Cíle výzkumu v aplikaci pro potřeby projektu Integrace cizinců

Hlavním výzkumným cílem projektu Integrace cizinců je poznání procesu integrace vybraných komunit migrantů s přihlédnutím na rizikové faktory jejich potenciálního sociálního vyloučení. Cílem je rovněž analyzovat potřeby zkoumaných komunit, a to i v rovině praktického využití zjištěných poznatků (ve smyslu aplikovaného sociálního výzkumu²) (viz výše) i z hlediska programových potřeb Odboru migrace a integrace cizinců (MPSV ČR).

Dílčí výzkumné cíle je možno charakterizovat takto:

- 1) Analyzovat míru sociální integrace vybraných komunit migrantů. Tematické oblasti problému integrace migrantů do nové (tzv. hostitelské) společnosti reprezentovaly v širokém slova smyslu ekonomické aktivity, bydlení, mezietnické vztahy, spolupráce s úřady, krajanské vztahy, rodina, subjektivní reflexe zdravotního stavu a osobní budoucí perspektivy ve vztahu k blížícímu se vstupu ČR do Evropské unie (dále EU).
- 2) Analyzovat rizika sociálního vyloučení migrantů v ČR.
- 3) Popsat reflexi problémů individuální adaptace/integrace.
- 4) Přiblížit situaci etnických organizací, jejich aktivit v komunitách, míru institucionalizace a zjistit jejich organizační a inovační potenciál.
- 5) Charakterizovat komunikační způsoby a kanály informovanosti uvnitř vybraných komunit imigrantů.
- 6) Na základě hlavních zjištěných poznatků navrhnout možná řešení problémů v souvislosti s aktivitami spjatými s projektem Integrace cizinců i programovým plánem činnosti Odboru migrace a integrace cizinců MPSV ČR.

V nejobecnější rovině je cílem této studie obohatit poznání fenoménu mezinárodní migrace a adaptace vybraných skupin imigrantů do české společnosti: a) komplexnějším pojetím (zejména ve smyslu konfrontace teorií se zjištěnou realitou, využitím filozofie základního i aplikovaného výzkumu a v neposlední řadě aplikací interdisciplinárního přístupu – participují

---

² Ve smyslu využití sociálních věd za účelem uskutečnění sociální změny, konkrétně za účelem zlepšení postavení migrantů v ČR.

zástupci různých vědních disciplín) a za b) v pokud možno komparativním pohledu (ukrajinská versus vietnamská versus arménská komunita).

III. Teoretická část

3.1. Úvodem - obecně k fenoménu migrace

V dnešním komplexně se globalizujícím světě nabývá fenomén mezinárodní migrace a na něj navazující proces adaptace imigrantů v majoritních společnostech stále více na významu. Přispívá k tomu jak globalizací pokračující „smršťování“ světa, vědecko-technická a zvláště pak informační revoluce, relativně levná dálková (letecká) doprava i proces demokratizace, ústící mimo jiné na příkladu pádu světového komunismu do částečného uvolnění doposud „zmrazených“ migračních pohybů. Významné je v tomto smyslu rovněž i úspěšné šíření tzv. západní (euroamerické) liberální doktríny, kdy nezápadní civilizace často přijímají západní hodnoty i životní styl, jehož naplnění však nemohou dosáhnout doma – většinou v chudém, rozvojovém světě, nýbrž k jejich naplnění je třeba migrace do vyspělého světa (např. Hoffmann-Nowotny 1998). Výsledkem je, že mnohem více lidí na Zemi dnes ví, co se děje a jak to vypadá v potenciálních cílech migrace, které jsou pak rovněž snáze dosažitelné, a to i přes restriktivní, resp. selektivní (vůči imigrantům) politiky rozvinutých zemí, které se však v tomto světle jeví jako druhotné. Podstatné v současnosti však je i to, že díky stárnoucím a vymírajícím populacím (se všemi souvisejícími negativními důsledky pro ekonomiku i společnost jako takovou) např. ve vyspělých západoevropských, ale i transformujících se zemích střední a východní Evropy, se některé z dříve spíše odmítaných, nechtěných migračních proudů stanou naopak vysoce žádané. Tzv. „demand-driven“ migrační realita a soutěž o kvalitní cizí pracovní sílu z třetího světa postupně nabývá na významu (např. Pfliegerl 2002). Situace je však o to složitější, že díky některým skutečnostem (např. růst vlivu nadnárodních společností, růst významu práv „osoby“ versus „občana“ v mezinárodní legislativě, zvýšení publicity migračních otázek, decentralizace „migrační odpovědnosti,“ ale zároveň přesun jiných vybraných pravomocí na hierarchicky vyšší regionální úroveň – např. do rukou Evropské unie) národní státy ztrácejí určité možnosti jak ovlivnit proces řízení mezinárodní migrace ve svůj prospěch.

Důležitost procesu mezinárodní migrace není ani tak patrná z celkové analýzy kvantitativních parametrů – na počátku nového tisíciletí se totiž na planetě nachází cca 175 milionů migrantů (lidé, kteří žijí v jiné zemi než se narodili – International 2002), což představuje „pouze“ cca 2,9% světové populace (A. Sneak 2002). Zatímco v roce 1975 bylo ve světě cca 84 milionů migrantů, předpokládá se, že v roce 2050 bude světová komunita migrantů čítat cca 230 milionů (A. Sneak 2002), což však v relativním pohledu při zvážení celkového populačního vývoje na globální úrovni bude cca 2,6% světové populace. Tedy při znatelné rozdílnosti a navíc v čase prohlubování rozdílů v životní úrovni mezi prvním a třetím světem je nakonec počet migrujících osob do rozvinutých zemí – pólů migrační atraktivity, poměrně malý. Co je ale podstatnější, a dosavadní zkušenosti s migrací to jenom potvrzují, že mezinárodní migranti mohou za určitých okolností významně měnit (a oni tak činí) charakter rozličných společenských struktur/substruktur – např. politických, ekonomických, demografických, socio-kulturních, psychologických, právních a geografických, a to jak v zemi imigrační, tak emigrační. Tento fakt vyvstává při zohlednění měřítka analýzy a projevuje se zejména na úrovni vybraných států, ale hlavně regionů, měst nebo jejich částí. Patrné je asymetrické statistické rozložení, kdy identifikovaných 13 zemí (z těch ve světě s více než 1 milionem obyvatel) s podílem pobývajících cizinců (tzv. „stock“ data) větším než 20% (International 2002), bude z hlediska imigrace doplněno rovněž krajním asymetrickým rozložením na úrovni regionů a měst a jejich částí, avšak s výrazně vyššími hodnotami v úzce definovaných skupinách daných jednotek. Jinými slovy, přesto, že je mezinárodní migrace od 90. let minulého století vnímána jako jeden z důležitých globálních problémů lidstva (viz rovněž materiály OSN), její dopady se ve vztahu k imigraci soustřeďují především do vybraných zemí a jejich vybraných hlavních center osídlení.

Česká republika se společně s dalšími transformujícími se zeměmi střední a východní Evropy na počátku 90. let minulého století zařadila do „normálního proudu dějin“. Skončila její éra komunistické ideologie se specifickou plánovanou ekonomikou a vlastně všeobecnou izolovaností vůči „normálnímu“ – tzv. I. a III. světu. Skončila víceméně migračně sterilní éra, ve které Česko kromě specifických migrantů ze spřátelených zemí (v území vysoce separovaných a segregovaných) socialistického bloku nepoznalo fenomény mezinárodní migrace, imigrace a adaptace cizinců do své společnosti. Demokratizace a liberalizace politických a ekonomických poměrů s sebou přirozeně přinesla i relativně volný pohyb osob. V poměrně krátké době – zejména v polovině 90. let, kdy byla migrační legislativa i praxe extrémně liberální a ekonomické vnitřní poměry nahrávaly imigraci, se do země především za

prací přistěhovalo mnoho cizinců. Celkový počet v Česku registrovaných – legálně přítomných cizinců dnes dosahuje 238 tisíc (k 30.6.2003), přičemž cca 1/3 představují cizinci přítomní na bázi sjednocování nebo utváření rodiny, cca 2/3 jsou typičtí ekonomičtí migranti (viz Horáková-Macounová 2003). Přičteme-li k tomuto počtu cca 200 tisíc odhadovaných ilegálních imigrantů (vyjma tranzitních – viz Drbohlav 2003), výsledných více než 0,5 miliónu cizinců v Česku, resp. zejména v Praze a přilehlé středočeské oblasti, jakož i na západě země či vybraných příhraničních oblastech (Drbohlav v tisku), volá po různorodých analýzách.

3.2. Adaptace migrantů – přehled vybraných teoretických konceptů

Konceptuální, resp. teoretické otázky migračního, ale zejména adaptačního procesu, na něž se v této práci soustředíme především, řeší řada autorů a publikací. Některé jsou věnovány čistě těmto otázkám (Massey et al. 1993, 1998, Brettell-Hollifield 2000), nesčetně dalších je propojuje s empirickými výzkumy (např. Scott-Scott 1989, Hoffmann-Nowotny - Hämmig-Stolz 2001, Drbohlav-Ying 2003). V níže prezentovaném stručném přehledu se soustředíme na vybrané koncepty a teorie, které spíše než vznik pohybu, vysvětlují jeho trvání a dopady imigrace v místě cíle jak na samotného jedince-migranta, tak na přijímající společnost. To je totiž také jeden z hlavních cílů této studie tří imigračních komunit v Česku.

V případě zařazení imigrantů do nové hostitelské kultury (Demuth – 2003) můžeme hovořit o dvou rozdílných přístupech: inkluze a exkluze. Exkluze může být výsledkem izolace samotného migranta, kterého cílem je většinou vydělat co největší možný finanční obnos, aniž by zároveň měl sebemenší šanci větší interakce s hostitelskou společností. Migranti se ovšem mohou zprvu rozhodnout zůstat v kontaktu jenom se svou etnickou skupinou a až později zvýšit svou interakci s hostitelskou společností (příkladem může být irská a německá migrace do USA v 19. století). Styk s jejich vlastní komunitou může hrát také významnou funkci ve snížení důsledků kulturního šoku. V těchto případech etnická komunita plní funkci prostředníka v učení „co, jak a s kým dělat“. To ovšem na druhé straně není bez určitého rizika setrvání v nechtěné izolaci (např. v etnických ghettech). Proces začleňování probíhá dvěma směry: reflektuje migrantův postoj k hostitelské společnosti (tím, jakou strategii inkorporace si vybírá) a přístupem samotné hostitelské společnosti (např. její legislativou, mediálním obrazem cizince atd.). Standardními procesy začleňování se do majoritní společnosti jsou: adaptace, akulturace, integrace a asimilace. V případě adaptace je více aktivní migrant, který přijímá normy hostitelské společnosti. Při akulturaci si migrant

přisvojuje mnohem více ze zvyků a hodnot majority. Tyto dva přístupy jsou spíše jednostrannou záležitostí migranta než hostitelské společnosti a mohou být více méně neutrální nebo lehce pozitivně nakloněné směrem k migrantovi. Opakem je jednosměrná akce při procesu asimilace, která (ve funkcionalistickém smyslu) znamená, že majoritní společnost diktuje podmínky, za kterých může migrant v zemi žít (hovorově: “dělej to co my, dřív nebo později”). Nejpozitivnější formou je proces integrace, který v sobě kloubí společný zájem na vzájemném sblížení, při kterém hostitelská společnost je vysoce aktivní při pomoci migrantovi usadit se a nalézt pocit “domova”. Ideálním stavem je migrantova “odpověď” na tyto aktivity jeho pozvolným a dobrovolným přizpůsobením se novým společenským normám, tradicím a podmínkám, přičemž jeho osobní vklad – kulturní specifika – se vlastně neztrácejí, ale svým způsobem zůstávají či se přetvářejí pro dobro “celku.” Výsledkem je, že vzájemná akceptace rozdílů bez patronizace nebo tlaku vede všeobecně ke kvalitnějšímu integračnímu procesu.

K důležitým migračním konceptům, které odrážejí současnou realitu na poli mezinárodní migrace, ale důležitým způsobem se dotýkají i forem adaptace imigrantů v novém prostředí imigračních zemí, patří tzv. „S“ křivka a „transnacionalizace“. První z konceptů vyjadřuje způsob, jakým se zprvu cirkulační, spíše krátkodobí ekonomičtí migranti, kteří neprojevují zájem o usazení v cílové zemi, v čase mění na dlouhodobé, resp. mnozí z nich na trvalé imigranty. Usazování má tvar “S” křivky s podstatným zrychlením uprostřed časové periody cca 30 let (zobecnění zkušenosti zemí západní Evropy, Perského zálivu a Singapuru). Postupné prodlužování pobytu a usazování je dáno především rozvojem komplexních sociálních vztahů v cílové zemi a naopak ztrátou intenzivnějších vazeb se zemí původu (viz Martin-Taylor, Castles-Miller 1993). Koncept migrační transnacionalizace reflektuje zejména v posledním období sílící tendenci “relativizace usídlení” v nové majoritní společnosti. Je to dáno tím, že migranti více permanentně cirkulují, aniž by usilovali o skutečnou integraci natož asimilaci do majoritní společnosti – udržují si pevné pouto s mateřskou zemí (obvykle operují na třech frontách: produkují v cílové zemi, reprodukují se v mateřské zemi nebo jsou na cestě mezi oběma póly). Pokud se usadí v cílové zemi, udržují a dále rozvíjejí poměrně pevné vztahy s mateřskou zemí, a to především ve sféře ekonomické, politické a sociokulturní (viz např. Pries 1999, Portes 1999).

3.3. Adaptace imigrantů a státní migrační politika

Adaptace imigrantů do nové společnosti – míníme tím nejjobecnější pojem vyjadřující přizpůsobení se životu v novém prostředí (jak užití strategie postupů v akulturaci tak vlastní výsledek tohoto procesu – viz Berry 1992) – probíhá na mnoha úrovních. Klíčovými se i zde zdají makro rovina adaptace (stát)³ a mikro úroveň (jedinec), přičemž ve zájemném ovlivňování je patrně nejpodstatnější přímý vztah jdoucí od “makra k mikru.” V daném aspektu pozitivně laděné makro prostředí s velkou pravděpodobností může pozitivně ovlivnit adaptaci na mikro úrovni a opačně, negativně laděné makro prostředí ztěžuje adaptaci na individuální úrovni.

Lieberson (1996) definuje čtyři hlavní okruhy, které musí na makro úrovni státy řešit, jestliže mají imigrační komunity (včetně již usedlých celých rodin) na svém území:

1) Přizpůsobení se imigrantů novým poměrům v cizí společnosti; 2) dlouhodobé přizpůsobení se imigrantů nové zemi, což zahrnuje např. politickou loajalitu, asimilaci⁴, účast na ekonomice a zvládnutí jazyka; 3) vliv imigrace na danou populaci – problémy zvýšené konkurence na trhu práce, rozklad existujících sociálních, politických a ekonomických pořádků a z toho ústící konflikty; 4) demografická otázka – kolika imigrantům má být povolen přístup a jací by imigranti měli být? Jaká kritéria přijmout při definování preferencí? Otázky kolem sjednocování rodin, bohatství, vzdělání a to, zda by se imigrantům měl povolit dočasný nebo trvalý pobyt.

Dané otázky řeší vyspělé imigrační země, v jejichž kontextu nabývají migrační (imigrační) politiky na důležitosti, různě. V podstatě však existují tři základní modely migračních politik⁵: 1) vylučovací (tzv. „differential exclusion“), 2) asimilační a 3) pluralistický, multikulturální (blíže např. Castles 1995). “Vylučovací” přístup spočívá v tom, že imigranti jsou začleněni do určité společenské sféry (např. typicky na trh práce), ale je jim odepřena možnost vstoupit do dalších oblastí – jako je např. volební právo, zisk občanství, systém veřejné sociální péče atd. Jak právní mechanismy, tak i praxe působí ve směru odrazení a znemožnění normálního přístupu do dalších oblastí života společnosti, což ve svém důsledku cizince rovněž socioekonomicky znevýhodňuje. Filozofie je celkově postavena na dočasném a návratném

³ Přirozeně dané úrovně doplňují logicky spjaté spřízněné kategorie – mikro úroveň zejména okruh rodiny nebo skupina krajanů, resp. makro úroveň pak regionálně integrované celky – např. EU.

⁴ Pojem asimilace imigrantů má v severoamerické odborné literatuře spíše význam obecněji chápaného zařazení se, resp. integrace do společnosti, není dnes zdaleka výlučně chápán jako nutný proces konečného splynutí minority s majoritou (viz např. klasické pojetí teorie asimilace v USA).

⁵ Politiku zde chápeme v širokém pojetí, tj. včetně její transformace do praxe.

pobytu cizinců v dané imigrační zemi (viz např. migrační politiky Německa, Rakouska, Švýcarska nebo Belgie). Tzv. asimilační model je, ve zkratce vyjádřeno, postaven na jednostranném procesu adaptace. Imigranti se velmi rychle a poměrně jednoduše administrativně naturalizují – získávají občanství, ale děje se tak na úkor ztráty jejich mateřského jazyka, jejich specifických kulturně-sociálních aspektů života. Imigranti by měli být plně asimilováni do majoritní společnosti. Tento model se však příliš neosvědčil v praxi, a to z toho důvodu, že jednotliví migranti se nepříliš rychle asimilují a navíc si udržují svá kulturní specifika na skupinové/institucionální úrovni v rámci etnických spolků/asociací. Proto byl tento model nahrazen spíše modelem tzv. integračním. Tento “více tolerantní” model se přizpůsobil nové situaci, avšak jeho konečným cílem stále zůstává splnutí menšiny s majoritní populací. Za klasického protagonistu tohoto přístupu bývá často uváděna Francie. Na rozdíl od obou předchozích modelů je pluralitní společnost (reprezentanty jsou např. Švédsko, Kanada a Austrálie) typická situací, ve které imigrační populace často zůstává odlišena od většinové z hlediska svého jazyka, kultury, sociálních vztahů i spolkového života po několik generací. Všem jsou dána stejná práva ve všech společenských sférách, aniž by bylo očekáváno, že se cizinci zbaví svých specifík. Navíc obvykle stát přímo intervenuje ve směru takto stanovených cílů, otevřeně podporuje heterogenitu své populace, staví na ní a těží z ní. Je třeba však zdůraznit, že dané charakterizace jsou vyjádřením “ideálního stavu.” V realitě většinou tyto modely neexistují ve své čisté podobě, nýbrž mnohé země většinou aplikují určitým dílem, resp. v určitých oblastech, rysy vlastní všem třem vyjmenovaným typům. Podstatný je rovněž faktor času. Mnohé země ve svém vývoji totiž postupně prošly různými typy politik, některé (s ohledem na vlastní specifika) pak vlastně kopírovaly všechny zde vyjmenované přístupy (např. USA nebo Austrálie).

Pro formující se českou migrační politiku a praxi má zkušenost zemí EU velký význam (stejně tak, jako má však pro Evropu - EU - zprostředkovaně i pro Česko význam studium procesů adaptace imigrantů do tradičních imigračních zemí). Ukazuje se totiž, že právě přístup k adaptaci imigrantů do majoritních společností v zemích EU je jednou z mála oblastí, ve které nejsou členské země svázány víceméně jednotným „povinným postupem,“ ve které je možno významněji uplatnit své vlastní pohledy i praktiky. Výzkum v terénu a prověření stávajících modelů na konkrétních postojích a migračních zkušenostech imigrantů (jejich optikou vidění) je jednou z možností, jak přispět k vylepšení současného stavu na daném poli tvorby migrační politiky a praxe.

3.4. Adaptace imigrantů na mikro úrovni

Podle Bartha (1984) je zřejmé, že hranice mezi etnickými skupinami zůstávají napříč pohybu lidí přes ně. Kategorické etnické vzdálenosti nejsou závislé na absenci mobility, kontaktů a informací, ale zahrnují sociální procesy rozšiřování a přijímání, čím se oddělené kategorie udržují napříč proměnlivého členství. Jinými slovy, etnické vzdálenosti jsou neměnné.

Kulturní složky etnických dichotomií /my-oni/ existují ve dvou polohách:

- 1) Jako zřejmé signály nebo znaky – diakritické črty např. forma oděvu, jazyk, forma obydlí nebo všeobecně styl života.
- 2) Jako základní hodnotové orientace, standardy, morálka atd. Členství k určité etnické kategorii směřuje k cíli být hodnocený, ale zároveň hodnotit sebe standardy, které jsou k vlastní identitě relevantní. Přitom není možné předpovědět, které z výše uvedených kulturních složek budou zdůrazněny a tím se stanou organizačně relevantními. Jinými slovy, etnické kategorie spravují organizační žíly, kterým mohou být přiděleny různé obsahy a formy složek v rozdílných socio-kulturních prostředích.

V případě sociologických studií pozice cizince-migranta je významná Schutzova esej Cizinec (Strange 1962), v níž definuje cizince jako „člověka na rozhraní“ (viz též např. Parker). Cizinec jako kulturní hybrid existuje na rozhraní dvou kultur, přičemž neví, ke kterému kulturnímu vzoru⁶ (domovskému kontra hostitelskému vzoru) patří. Tato pozice mezi dvěma kulturami dává migrantovi schopnost zvýšené citlivosti a zvědavosti k místní (hostitelské) kultuře a její vzorům. Shutzovi cizinci procházejí při vstupu do nové kultury těmito fázemi:

- potkávají se s novou, pro ně neznámou kulturou,
- zahajují proces jejího poznávání,
- definují nová fakta,
- krok za krokem se snaží spojit tato nová fakta se systémem znalostí, které vlastní (které si přinesli z kultury, v níž se narodili).

Podobně na proces integrace nahlíží také Schnapper (1991) ve své teorii kulturního jádra. Vychází z předpokladu, že kulturní identita je proces neustálého vyjednávání s okolním světem, v rámci něhož migrant něco nového přijímá, něco staré přehodnotí nebo zapomene. Existuje však určitá hranice, která představuje kulturní jádro, které je neměnné. Jím jsou

---

⁶ Vzor kultury chápeme jako koherentní systém společenských institucí, forem chování, hodnot a norem charakteristických pro danou společnost a kulturu, který je všeobecně přijímaný, imitovaný, vstupuje do procesu socializace jedince a reprodukuje se v kulturních a stabilizuje se ve zvycích a obyčejích.

například základní identifikační hodnoty (víra, jazyk, strava, tradiční oděv, rozdělení rodových rolí), které migrant není ochoten přizpůsobit okolnímu světu.

Teorie sítí zdůrazňuje v migračním a adaptačním procesu význam mezilidských vazeb, kdy již dříve v cílové zemi usazení krajané snižují dalším spřízněným příchozím svého etnika cenu a risk z pohybu a naopak zvyšují očekávané zisky, a tím také zvyšují pravděpodobnost dalšího stěhování. Tato teorie je vlastně rovněž základem formování etnických koncentrací (zejména v částech velkoměst) v imigračních zemích. Imigranti si ve skupině (“husté sítě”) v cizím prostředí intenzivně pomáhají (ekonomicky i psychologicky, morálně), snadno se dorozumí “svým” jazykem a lépe se také brání často existující xenofobii ze strany majority.

Maslowova tzv. “need hierarchy theory” (např. Adler 1977) vychází z posloupnosti uspokojování potřeb imigranta v místě imigrace. Výchozí premisou je postupné naplňování následujících lidských potřeb v daném vzestupném pořadí: základní lidské potřeby tj. strava a spánek, pocit bezpečí, potřeba navázání lidských vztahů včetně lásky, potřeba sebeúcty i zisku, uznání ve společnosti a konečně potřeba plné realizace jedinečnosti potenciálu daného jedince-imigranta. V adaptační realitě je toto transformováno do uspokojování potřeb imigranta v postupném pořadí: bytové, společenské a pracovní (např. Adler 1977).

Na mikro úrovni jedince, resp. též etnické skupiny nabízí rozuzlení adaptačního procesu (tzv. akulturační strategie⁷) Berry (např. 1992). Na základě toho, zda jedinec/skupina a) udržuje styky s ostatními skupinami nebo nikoliv a za b) zda si zachovává svoji kulturní identitu nebo nikoliv (čtyři možné alternativy chování), definuje klíčové výsledné procesy: integrace, asimilace, separace a marginalizace, přičemž proces integrace (obě výše formulované možnosti “ano”) hodnotí jako nejméně stresový na rozdíl od marginalizace, která se naopak jeví nejvíce problematická.

Massey ve svém modelu “ethnic residential segregation” (Massey 1985) konceptualizuje adaptaci imigrantů v nové společnosti na nejobecnější rovině s důrazem na sociální a prostorovou dimenzi. Segregaci jednotlivých etnických skupin většinou v částech velkoměst chápe jako výslednici vzájemného vztahu dvou protichůdných procesů – koncentrace a disperse (residential succession versus spatial assimilation). Tradičně velký význam věnuje třem faktorům/statusům – sociálnímu, rodinnému a etnickému. Formuluje klíčové hypotézy: Z hlediska koncentrace – 1) enklávy a koncentrační jádra jsou umístěna ve starých,

---

⁷ Akulturace je zde definována jako kulturní změna vyvěrající z postupného, přímého kontaktu mezi danými kulturně svébytnými skupinami; na individuální úrovni definujeme tzv. psychologickou akulturaci (Berry 1992).

centrálních částech měst; 2) koncentrace je živena řetězovou migrací a posilována „institucionalizací etnik“ (např. skrze etnické spolky, asociace apod.); 3) pravděpodobnost vytvoření dané koncentrace je funkcí sociální vzdálenosti mezi soupeřícími skupinami a fyzickou vzdáleností mezi daným územím a enklávou. Obdobně se tři hypotézy dotýkají procesu disperze – 1) Prostorová asimilace je přímou funkcí akulturace; 2) prostorová asimilace je přímou funkcí socioekonomické mobility; a 3) stupeň segregace mezi jakýmkoli dvěma skupinami v daném čase je funkcí sociální, ekonomické a kulturní vzdálenosti mezi nimi. Massey, jakkoliv jsou dané hypotézy obecně platné, zároveň poznamenává, že relativní rovnováha mezi procesy koncentrace a disperze imigrantů je ovlivněna strukturálními a v čase proměnlivými podmínkami: a) stavem trhu s byty a domy (expandující nebo statický), stavem ekonomiky města (rostoucí nebo klesající), historií a měřítkem imigrace (současné nebo minulé, velká nebo malá) a povahou/charakterem města (před-industriální, industriální, post-industriální). Jinými slovy, velmi zjednodušeně v “ideální rovině” probíhá adaptace imigranta v cílové vyspělé zemi skrze příjezd a usazení v komunitě krajanů v chudší části města. Po kulturní a ekonomické asimilaci (resp. spíše integraci), tj. většinou ovládnutí jazyka nové země a nalezení lepší a stabilnější práce dochází k disperzi – tzv. prostorové asimilaci – migraci ven z etnické koncentrace do zón s dominující majoritní populací, ve které pak časem dochází k sociální integraci – intenzivnímu a bezproblémovému soužití s majoritou (viz též Allen-Turner 1996).

Portes a Zhou (např. 2000) přicházejí s modelem “segmentované asimilace”, který nabízí tři cesty adaptace do majoritní společnosti. Prvá je v podstatě totožná s primárním konceptem asimilace a předpokládá individuální postupnou úspěšnou asimilaci spojenou s postupem do vyšších sociálních pater společnosti. Druhá cesta předpokládá úspěšnou, kolektivní, spíše integraci do majoritní společnosti s tím, že vybraná daná etnická skupina si mimo jiné stále drží svůj koncentrační areál, jakož je zároveň i schopna si podržet svá kulturní specifika (např. Číňané nebo Židé v USA)⁸. Třetí výsledek adaptace je naopak cesta “dolů” a asimilace do marginalizované, sociálně nejslabší skupiny dané majoritní společnosti.

Základní otázku formy vstupu imigrantů do společnosti přehodnocují Zelinski a Lee (1998), kteří zdůrazňují, že současná praxe (na příkladu USA) nasvědčuje tomu, že adaptace imigrantů do společnosti nemusí začínat v etnické jádrové koncentraci. Naopak upozorňují, že

---

⁸ Přesuny jednotlivých etnických skupin do bohatších částí měst a jejich nahrazení jinou etnickou skupinou, která přichází z ještě níže postavených městských čtvrtí, řeší tzv. koncept „ecological succession“ (např. Zang 2000).

mnozí se díky fungování teorie sociálních sítí napojují na své již asimilované krajany v oblastech vně metropolí s malou koncentrací daného etnika.

3.5. Teorie ekonomické adaptace

Zvláštní význam má koncept etnických komunit (ethnic community), jehož modely vycházejí z odlišných teoretických perspektiv, nicméně jsou svázány analýzou ekonomické aktivity imigrantů a představují specifické formy přizpůsobování se imigrantů majoritní společnosti. Rozlišujeme především “middleman minority model” (např. Bonacich 1973), “ethnic entrepreneur/ethnic economy model” (Light 1972), “ethnic enclave economy model” (např. Portes-Bach 1985, Portes-Rumbaut 1990) a “ethnic niche model” (Waldinger 1994). Dané modely rozličně vysvětlují vznik a fungování různých forem zaměstnanosti a podnikání v majoritní společnosti v závislosti na množství faktorů jak vnitřních (spojených s daným etnikem – např. povaha kultury, solidarita, společenská stratifikace) tak vnějších, typických pro danou cílovou zemi⁹ (diskriminace vůči imigrantům, potřeby, resp. mezery na trhu práce a služeb apod.). Bližší přiblížení daných konceptů přesahuje možnosti této práce (bližší viz výše daní reprezentanti jednotlivých modelů nebo Janská 2002, Brettell-Hollifield 2000).

Související neoklasická ekonomická teorie vychází na mikro úrovni z hlavní premisy, že jedinec migruje v očekávání zlepšení celkové kvality života, věří, že zisky z migrace převáží, ať již okamžitě nebo v dlouhodobějším výhledu, ztráty, přičemž se zde projevuje víra v přednosti uplatněné na trhu práce (např. výše dosaženého vzdělání, zkušenosti, jazykové schopnosti apod.) Trh práce – možnost být zaměstnán a dobře zaplacen, je klíčovou proměnnou této teorie. Na makro úrovni teorie vysvětluje migraci rozdíly v nabídce a poptávce po pracovních silách. Migrace (až do vyrovnání nerovnováženého stavu) směřuje ze zemí/oblastí méně vyspělých, s přebytkem pracovních sil a nízkými platy do zemí/oblastí vyspělých, s nedostatkem pracovních sil a s vysokými platy.

Teorie dvojího trhu proklamuje, že mezinárodní migrace vyvěrá z neustálé poptávky po imigrační pracovní síle ve vyspělých společnostech, která také dotuje jeden ze dvou základních pracovních sektorů. Teorie je postavena na definované polaritě sektorů: primární zaměstnává vzdělané, kteří mají vysoké platy, relativní stabilitu svých postů i perspektivu

---

⁹ V tomto případě, jako ostatně v mnoha dalších výzkumech adaptace minority do majoritní společnosti, jde o USA.

růstu kariéry; sekundární je pak typický pro imigranty, je málo atraktivní, má nízké mzdy, nestabilní podmínky, malou pravděpodobnost zlepšení podmínek růstu kariéry.

Právě “ekonomická adaptace” je hlavním mottem této studie. Obecně horší postavení cizinců na trhu práce (např. v 19 vybraných evropských zemích OECD měli s výjimkou Itálie cizinci-muži v průměru let 1999/2000 všude vyšší míry nezaměstnanosti než domácí populace mužů, více než trojnásobně např. v Nizozemsku, Švýcarsku, Belgii a Dánsku – Baldwin-Edwards 2002), jejich soupeření s ostatními etnickými skupinami o udržení se v zaměstnání/podnikání (např. Bell 2002), ale zejména významné dopady jejich ekonomických aktivit na danou společnost i je samotné (včetně následně jejich mateřských zemí) velí ke studiu fenoménu adaptace cizinců s důrazem na ekonomické aspekty celé problematiky (viz též např. Green 1994, Exchange 1998, Schultz-Nielsen 2001). O to více se tato výzva týká na daném poli velmi nezkušených, „imigračně mladých“ zemí včetně Česka.

IV. Metodologie

Interdisciplinární charakter zkoumané problematiky byl zabezpečen profesním složením výzkumného týmu, ve kterém spolu pracovali sociální geograf (specialista na problematiku migrace), sociologové (specialisté na kvantitativní výzkum a vietnamistiku) a etnologové (specialista v oboru armenistika, jakož i na metodologii kvalitativních výzkumů).

Ve výzkumu byla použita kombinace kvalitativního a kvantitativního přístupu ke konstrukci dotazníku a analýze takto získaných dat.

Kvantitativní přístup charakterizují uzavřené otázky, které byly položeny za účelem ošetřit kvantitativní aspekt migrace a získat relevantní statistická data. Kvantitativní pohled je účelný jako prostředek základní inventarizace i pro sofistikovanější analýzy vztahů mezi danými zkoumanými aspekty. V tomto výzkumu je však jeho role druhořadá, neboť dominuje spíše kvalitativní orientace. Kvalitativní otázky (tzv. otevřené) byly použity v případech, kdy jsme zjišťovali individuální osobní reflexi problémů migrantů, které se dotýkaly jejich individuální adaptace/integrace do nové – hostitelské země – Česka (např. mezietnických vztahů, porovnávání jejich sociální situace doma a v ČR, problémů v jednání s úřady etc). Cílem kvalitativní části šetření tak bylo odkrýt význam sdělovaných informací o interpretaci sociální reality. Kvalitativní data vykazují sice nízkou reliabilitu (slabá standardizace), avšak vysokou validitu.

4.1. Technika sběru dat

Při sběru požadovaných dat jsme použili techniku strukturovaného interview. Otázky dle dotazníku byly kladeny výzkumníkem a odpovědi byly poté též výzkumníkem zpětně zapisovány do formuláře dotazníku. Obsahem se dotazníky pro jednotlivé zkoumané komunity v menší míře odlišovaly. Záviselo to zejména jak na kulturních odlišnostech v kognitivním chápání informátorů (např. absence negativně položených otázek v případě vietnamské komunity), tak na zkoumaných kulturních specifitách jednotlivých komunit.

Validita interview byla ošetřena následujícími opatřeními:

- 1) interview provedli vyškolení výzkumníci (studenti geografie, sociologové, etnologové);
- 2) polovina interview byla provedena v mateřském jazyce;
- 3) kategorizace a kódování otevřených otázek bylo provedeno 2 výzkumníky;

- 4) byly použity delší výtahy dat z interview (byl dán větší prostor tzv. hlasu rodilého, tj. migranta).

Domníváme se, že tato konkrétní opatření částečně přispěla ke „změkčení“ tvrdosti dat získaných z uzavřených otázek. Tím se posunul náš výzkum od techniky sbírání dat k technice přijímání dat (Agozino 2000).

Délka interview se pohybovala v rozmezí od 60 do 120 minut.

4.2. Jazykový aspekt interview

Jelikož se jedná o pilotní výzkum, rozhodli jsme se testovat vhodnost použití dotazníků v jednotlivých jazykových mutacích a technikách překladu. Polovina interview v ukrajinské a vietnamské komunitě byla provedena v rodných jazycích informátorů¹⁰ a následně pak přeložena do českého jazyka. Data, která jsme získali během interview vedeném v českém jazyce, vykazovala menší validitu, což se mimo jiné prokazatelně projevilo na délce interview. V případě výzkumníků - rodilých mluvčích, bylo interview v průměru o 40 minut delší. Důvodem menší validity dat získaných nerodilými mluvčími byla jazyková nekompetentnost informátorů - což vedlo k zestručnění jejich odpovědí (v případech otevřených otázek) a někdy i nepřesné záznamy interview samotnými výzkumníky. Také objasnění některých termínů (např. týkajících se legislativy, nebo administrativy státní správy) zpomalovalo průběh a plynulost interview. Kvalita překladu dotazníku k interview byla zabezpečena technikou zpětného překladu (Schaterer 1954).

4.3. Charakteristika zkoumaného souboru

Výběr a charakteristika zkoumaného souboru byla účelová (purposive sampling), neboť výběr informátorů/respondentů byl v první řadě určen na základě etnického kritéria (příslušnosti k ukrajinské, vietnamské nebo arménské komunitě). Příslušníci daných komunit, potenciální respondenti, byli vyhledáváni pomocí osobních kontaktů s tazateli, dále v oblastech jejich vysoké koncentrace ať již v místě bydliště nebo pracoviště, a to jak „individuálně“, tak s pomocí některých organizací, které je sdružují. Do jisté míry byla také aplikována „snow

---

¹⁰ Interview vedené v rodných jazycích informátorů prováděli výzkumníci pocházející ze zkoumané etnické komunity. Ti tak v pozici „insiderů“ měli výhodu v kontaktování a vstupu do terénu (Lukšíková 2000).

ball“ metoda¹¹. Náhodný výběr respondentů v daných komunitách (probability sampling), který by jedině umožňoval plné zobecnění výsledků, nebylo možno uskutečnit z důvodu neznalosti a „nekontaktovatelnosti“ základního souboru, od něhož by se sofistikovaný náhodný výběr mohl odvíjet¹². Kritérium výběru souboru na základě pohlaví bylo vyloučeno z obdobných důvodu - absence empiricky spolehlivé statistiky poměru obou pohlaví ve zkoumaných komunitách migrantů. Z uvedeného způsobu výběru zkoumané populace vyplývá, že z čistě statistického pohledu je jakékoliv zobecňování závěrů výzkumu nekorektní a vlastně nemožné. Přesto se však i v souladu s mnoha dalšími autory (např. Fawcett-Arnold 1987, Massey 1987) domníváme, že takovéto studie mají opodstatnění a přinášejí důležité informace o podstatných rysech zkoumaných problémů.

Pro výběr informátorů/respondentů jsme použili následující kritéria:

a) Informátoři dovršili věk 18 let.

b) Informátoři nesmí být občany ČR. Statut občana umožňuje migrantovi pouze institucionální integraci a legislativní zrovnoprávnění jeho postavení s ostatními občany ČR. Vzhledem k charakteru výzkumu jsme postavili toto kritérium jako selektivní. Zisk občanství ovšem rozhodně automaticky nepovažujeme za kulturní integraci migranta do nové hostitelské kultury.

c) Informátoři žijí v ČR v rozpětí let 1990-2002. Uvedené období ohraničuje období největších migračních vln zkoumaných komunit (viz níže).

d) Informátoři žijí v ČR víc než 1 rok. V případě, že v ČR žijí migranti po dobu kratší než jeden rok, nemají nárok na sociální zabezpečení a nejsou objektem zájmu institucí MPSV. Zároveň zde existuje velká pravděpodobnost intenzivnější cirkulace migrantů, tj. selektujeme tzv. ryzí cirkulační pracovní migranty v jejich raných fázích cirkulace, kdy

---

¹¹ U výzkumu ukrajinské komunity byla polovina rozhovorů uskutečněna školenými tazatelkami ukrajinského původu. Rozhovor se odehrával v ukrajinštině, pokud respondent preferoval ruštinu anebo mluvil tzv. „suržikem“ (směsi ukrajinštiny a ruštiny), odpovědi byly zapsány originálním jazykem. Respondenti se získávali metodou „snow-ball“ (tzv. sněhové koule, přes osobní kontakty, na doporučení známých nebo respondentů, kteří již odpověděli na dotazník). Tazatelky, žijící v ČR již řadu let, měly k dispozici poměrně velký počet kontaktů na Ukrajince. Respondenti se vybírali tak, aby byli zastoupeni příslušníci různých sociálních vrstev, členové i nečlenové národnostních spolků, lidé s různými styly života a odlišnými hodnotovými orientacemi (tj. nebyli oslovováni lidé ze stejných náboženských nebo zájmových organizací). Omezením byl nepříliš rozsáhlý vzorek, který nedovolil dostatečné zastoupení některých podskupin. Předpokládalo se, že druhá část terénního výzkumu, rovněž zaměřená na ukrajinskou komunitu, osloví většinou pracovní migranty málo obeznámené s životem zbytku komunity, kteří ovšem lépe ovládají český jazyk. Proto se při výběru některých respondentů kladl důraz na oslovení i té části ukrajinské komunity v Česku, která má jazykovou bariéru. Rozhovory nebyly nahrávány na audio nebo video záznamník, aby nedošlo k nedůvěře nebo narušení interpersonálního kontaktu. Ochota odpovídat byla celkem vysoká. Mnoho respondentů projevovalo zájem o téma výzkumu a vyslovilo naději, že jejich odpovědi budou mít vliv na úpravu migrační politiky Česka.

¹² Kromě náhodného výběru není ze stejných důvodů možno užít ani kvótního výběru.

jsou ještě poměrně intenzivně spjati s mateřskou zemí (typické zejména pro ukrajinskou komunitu).

e) Informátoři pobývají v Praze a středočeské oblasti. Hlavní město Praha se svým zázemím představuje jednoznačně nejvyšší koncentraci imigrantů na celém území Česka. Mimo jiné je zde registrováno cca 1/3 všech ekonomických migrantů pobývajících v zemi.

f) Informátoři musí být v zemi legálně.

Celkově bylo do výzkumu zařazeno 126 imigrantů, kteří splnili daná kritéria: z toho komunitu Ukrajinců reprezentuje 51 jedinců, Vietnamců 45 a Arménů 30.

4.4. Problematické aspekty a podmínky výzkumu:

Snížení původně plánovaného počtu respondentů ve zkoumaném souboru (3x50) bylo zapříčiněno následujícími faktory¹³:

- 1) Vzhledem k určeným kritériím zkoumaného souboru (jedná se o tzv. nové migranty, kteří v mnoha případech nedůvěřují cizím osobám-výzkumníkům) a k citlivé povaze mnoha pokládaných otázek byla celkově ochota informátorů účastnit se šetření, poskytovat interview, značně snížena.
- 2) Problematickým se jevílo poskytnutí informace (v rámci etiky sociálních věd) o využití získaných informací pro státní správu. Například Vietnamci nemají velkou důvěru v oficiální aktivity státu.
- 3) Technika interview na základě dotazníku je časově velice náročná (avšak vykazuje vysokou návratnost). Informátoři častokrát nebyli ochotni rezervovat si na rozhovor v průměru 90 minut. Možným řešením by v budoucnu bylo poskytnutí určité finanční náhrady (alespoň v symbolické výši) za ušlý čas.
- 4) V případě vietnamského etnika jako dálně-východní kultury není téměř možné navázat kontakt s respondentem napoprvé a ihned z toho vytěžit jeho účast při rozhovoru o soukromých záležitostech. Celý proces sběru dat je tak celkově hodně náročný.

---

¹³ Původním záměrem bylo mimo jiné audiovizuální nahrávání interview s cílem co nejvíce zachytit odpovědi respondentů a tím jim dát příležitost k delším výpovědím (např. příběhem jejich odchodu z vlasti etc.).

4.5. Analýza a interpretace získaných dat:

Získaná data a informace z dotazníků byla primárně zpracována v programu MS EXCEL, verze 7.0 a následně převedeny do programu SPSS pro Windows, verze 10.0. Vzhledem k povaze výzkumu (spíše kvalitativně orientován) a nereprezentativnosti výběru a omezení generalizace dat, byla kvantifikace omezena na dva základní postupy: 1) výpočet frekvenčních tabulek pro základní orientaci, zjištění vnitřní skladby jednotlivých proměnných (odpovědí na otázky) – jejich struktur a 2) výpočet Pearsonova λ^2 testu (Chi-square test), kterým analyzujeme stěžejní problémové bloky dotazníku – zjišťujeme, zda se některé proměnné významně diferencují, váží v určitém vztahu k jiným, zatímco k ostatním vztah potvrzen není. Odhalovány jsou tak určité, tolik důležité podmíněnosti jevů a procesů úzce svázaných s imigrací a adaptací imigrantů v majoritní společnosti. Pokud to je možné, analyzujeme 4 soubory: 1) imigranti celkem (N= 126) a 2) jednotlivé etnické skupiny zvláště – Ukrajince (N=51), Vietnamce (N=45) a Armény (N=30).

Kvalitativní analýza otevřených otázek byla provedena tzv. objektivistickým přístupem ke kódům („slova jsou považována za zhuštěnou reprezentaci faktů popsanych v datech“, Seidel 1998). Použili jsme následující postup: tématicky jsme data rozdělili do kategorií. V případě, že některé informace spadaly do stejné kategorie, sloučili jsme je do jedné kategorie. Posléze byly analyzovány stejným postupem jako ostatní data.

V. Pozadí výzkumu - přehled stavu zkoumaných komunit usazených v Česku

5.A Ukrajinci

/Yana Leontiyeva/

Úvod

Ukrajinská migrace do Česka má svou dlouhou historii. Podle autorů kapitoly o Ukrajincích z knihy T. Šiškové "Menšiny a migranti v ČR" (2001) stopy občanské přítomnosti Ukrajinců lze v Čechách a na Moravě zřetelně zachytit už v 16. a 17. století, kdy začínali přicházet jednotliví studenti nebo žoldáci. Po připojení části Haliče a Bukoviny k habsburskému soustátí migrace mezi Ukrajinou a českými zeměmi pomalu nabývala intenzivnější charakter. Koncem 19. století a začátkem 20. století přibývalo příslušníků ukrajinské inteligence, kteří opouštěli mateřskou zemi z politických důvodů. Ukrajinská emigrační komunita se v první polovině minulého století projevovala jako velice aktivní v udržení a rozvoji své kultury a také podporovala snahu ukrajinského státu o politickou nezávislost: vydávaly se knihy, učebnice, slovníky a příručky, bylo provozováno ukrajinské divadlo, ukrajinská univerzita, vysoký pedagogický institut, umělecká akademie, gymnázium, internát pro děti předškolního věku a působily zde rovněž desítky ukrajinských spolků všech možných zaměření. Ovšem po německé a zvláště potom sovětské okupaci činnost ukrajinských emigrantských spolků byla násilně zlikvidována. Rozvoj ukrajinské kultury na českém území byl prakticky přerušen až do roku 1989, kdy po dlouhé přestávce opět vznikl národnostní spolek. V důsledku zákazu působení ukrajinských organizací se však většina ukrajinských migrantů nenávratně asimilovala do majoritní společnosti (Zilynskyj-Kočík 2001).

Současné migrační vlny Ukrajinců do ČR

V současné době jsou Ukrajinci v Česku často charakterizováni určitou rozpolceností. Projevuje se především v odstupu starších migrantů od nově přicházejících a také ve velmi slabých tendencích sdružování se u tzv. nových ukrajinských přistěhovalců. Představitelé poslední vlny pracovních migrantů z Ukrajiny se výrazně liší od svých úspěšně asimilovaných krajanů nejen tím, z jakých důvodů do České republiky přicházejí, ale také 1) částečně

odlišným regionálním původem, 2) sociálním statutem na Ukrajině a hlavně 3) velmi slabými tendencemi k usazení se na českém území. Současná ukrajinská migrace je bezesporu především ekonomickou migrací. Naproti tomu u starších migrantů převažovaly často politické důvody k odchodu z rodné země. Dříve na území České republiky přicházeli Ukrajinci hlavně ze západních regionů, především ze zakarpatské oblasti. Během posledního desetiletí se migrační pásmo posunulo více směrem na východ Ukrajiny a v současné době se za výdělkem do Česka jezdí také z centrálních a dokonce východních částí této země.

Podle statistik Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie Ministerstva vnitra ČR (stav k 31. 12. 2001) na území ČR pobývalo celkem 200 951 cizinců, kteří vlastnili povolení k dlouhodobému nebo trvalému pobytu, a z toho 50 212 mělo ukrajinskou státní příslušnost. Ke konci roku 2001 se počet cizinců částečně zmenšil. To však nic nemění na faktu, že podíl Ukrajinců je velmi významný a představuje kolem čtvrtiny všech cizinců. Tato oficiální čísla nezahrnují etnické Ukrajince, kteří již získali české občanství (poslední sčítání lidu podchytilo kolem 22 000 osob, kteří se hlásí k ukrajinské národnosti) a, co je důležitější, vůbec nerepresentují rozsáhlou nelegální pracovní migraci. Podle některých odhadů byl skutečný počet Ukrajinců v ČR na přelomu let 2001 a 2002 okolo 200 000.

Charakteristika sociální integrace Ukrajinců do majoritní společnosti

Studie (Drbohlav 1996, Drbohlav 1997) ukazují, že od roku 1989 jezdí masově z Ukrajiny do České republiky hlavně mladí muži v produktivním věku, kteří přicházejí většinou sami vydělat si na uživení rodiny nebo blízkých příbuzných, kteří zůstávají doma. Právě proto se většinou mluví o současných tendencích kyvadlového stěhování Ukrajinců za prací do Česka jako o cirkulační pracovní migraci a představitelům této migrace se přiděluje status cizince, nikoli příslušníka národnostní menšiny (během svého pobytu tito přistěhovalci většinou buď nemají nárok na získání občanství a nebo o tento status neusilují). Co se týče vzdělanostní a kvalifikační struktury nové vlny ukrajinských migrantů, názory výzkumníků se liší. Drbohlav tvrdí (a má tato tvrzení podložena výsledky empirických šetření, avšak jak sám uvádí – činěných na základě nereprezentativního výběru respondentů - např. Drbohlav 1997), že důležitými atributy ukrajinských pracovních migrantů v ČR v současné době jsou jejich vysoká vzdělanost a kvalifikace v zemi původu a nepřiměřeně nižší postavení na trhu práce v Čechách. Jednoduše řečeno, taková změna sociálního statusu v praxi např. znamená, že ukrajinský vysokoškolský profesor vykonává v Česku manuální, dělnické práce. Toto zjištění, ačkoli se zdá být logické a v určitých případech odpovídající realitě, nelze zobecnit ani na

všechny ukrajinské pracovní migranty ani na ukrajinskou komunitu pobývajících v Česku obecně. Odlišný názor na vzdělanostní strukturu ukrajinských migrantů má Horáková (např. Horáková 2001; Horáková-Čerňanská 2001), která poukazuje na dostupné oficiální statistiky úřadu práce a skutečnost, že většina Ukrajinců, kterým bylo uděleno pracovní povolení v ČR má střední nebo nižší střední vzdělání a kvalifikaci technického charakteru¹⁴. Hypotéza o tom, že stěhování do jiné země ukrajinským pracovníkům přináší snížení relativního statusu na trhu práce se tomuto tvrzení nepřičí, ale naopak doplňuje obraz pracovní mobility migrantů. Nepřesnosti odhadu vzdělanostně-kvalifikačních charakteristik mohou být způsobeny subjektivními nepřesnostmi výpovědí respondentů (zde přichází v úvahu jak subjektivní přecenění svého vzdělání, tak ale i naopak jeho utajení a záměrné podcenění z důvodů obavy být "příliš" kvalifikovaný pro vykonávání nekvalifikovaného zaměstnání). Dále tu jsou ve hře i objektivní faktory, jako je např. nadprodukce specializovaných diplomů, které se těžce uplatňují v mateřské zemi anebo odlišná struktura školského systému na Ukrajině a v ČR. Přesnější odpověď na tuto otázku vyžaduje detailní výzkum vzdělanostních a pracovní kariér migrantů.

Jedním z rysů manuálních ukrajinských pracovníků v ČR je nepřilíš vysoká úroveň znalosti cizích jazyků (včetně češtiny) a hlavně velmi nízká úspěšnost samostatně zorganizovat práci a povolení k pobytu a s tím spojená zvýšená tendence se stávat obětí tzv. klientelismu¹⁵. Významným fenoménem ukrajinské pracovní migrace je nelegální sektor. Náročnost a časová délka zařizování příslušných povolení, určitá byrokratizace procesu žádání o pracovní povolení a vízum a nedostatek dostupných a srozumitelných informací tlačí ukrajinské

---

¹⁴ O nadprůměrné vzdělanosti ukrajinských pracovníků v Čechách nesvědčí ani výsledky šetření „Zaměstnávání cizinců“, provedeného v druhé polovině roku 2001, ve spolupráci VÚPSV a agenturou STEM, která zabezpečila výběr souboru dotazovaných a terénní sběr informací. Dotazníkové šetření proběhlo mezi reprezentativním souborem cizinců z vybraných zemí střední a východní Evropy s platným povolením k zaměstnání, kteří pracují v ČR déle než 1 rok. Podlé tohoto výzkumu 505 dotázaných Ukrajinců v Česku nejsou imigranti tohoto etnika nějak zvlášť nadprůměrně vzdělaní: 17% má základní vzdělání, 44% jsou vyučení, 27% má maturitu a 12% má vysokoškolské vzdělání. Je velmi pravděpodobně, že ani v ilegálním sektoru nebude tato situace příliš odlišná. Nejspíš je tento poměr podobný anebo se dokonce můžeme domnívat, že v ilegálním sektoru jsou více vzdělání zastoupeni v ještě menší míře.

¹⁵ Pod „klientelismem“ (od slova „klient“, názvu který se v česko-ukrajinském prostředí spontánně „přilepil“ ke všem podnikatelům, kteří se zabývají organizací zaměstnání pro pracovníky z Východu) se tady rozumí systém zprostředkovatelů, kteří organizují práci pro dělníky, obstarávají zařizování povolení k pobytu, ubytování a občas i stravování. Běžnou odměnou za takovéto služby je polovina vydělaného platu buď po celou neomezenou dobu zaměstnání anebo méně často, na určitou dobu. Vystoupení z podobného podřízeného poměru pro zaměstnance je spojeno s prakticky okamžitou ztrátou nároku na práci a pobyt v ČR. Jsou známé časté případy zneužívání pracovníků ve formě např. zatajení pracovní smlouvy, nevyplacení nemocenské dávky, zapírání zdravotního pojištění anebo nedodržení pracovních podmínek. Častou formou komunikace jsou rovněž výhrůžky. „Klientský“ systém již natolik prorostl do českého pracovního trhu, že jednotlivci (Ukrajinec) dosti často nemůže bez podpory klientů získat jinou práci.

pracovníky k tomu, aby často dávali přednost "jednoduššímu" způsobu vydělávání peněz. Parazituje na tom hierarchicky vybudovaná síť zprostředkovatelů a různých "podnikatelů", okrádajících i bez toho nepříliš bohaté nelegálně zaměstnané Ukrajince. Přispívá k tomu také velká poptávka po levné pracovní síle ve stavebnictví a nedostatek sankcí proti zaměstnavatelům nelegálních pracovníků v cílové zemi - Česku.

Jak již bylo zmíněno, ukrajinská pracovní migrace po roce 1989 má převážně cirkulační charakter. Na první pohled se zdá být logické, že tendence k usazení u migrantů, kteří jezdí za sezónním dočasným výdělkem, jsou velmi malé. Fyzicky náročné pracovní podmínky a často katastrofální pobytové poměry ukrajinských "gastarbeiterů" mohou vyvolávat pocit odcizení a touhu co nejrychleji vydělat potřebné množství peněz a vrátit se do země, kde na ně čekají rodiny, příbuzní a přátelé. Ovšem krátce po návratu přicházejí ekonomické problémy a vysoká nezaměstnanost, a tak i opakování se "pracovního výletu" je často jediným možným řešením. Podle některých teoretiků migračních procesů usazování pracovních migrantů v imigrační zemi se v čase vyvíjí podle trendu "S" křivky, tj. po fázi, kdy se jedinci touží vrátit zpět ke svým rodinám, přichází další etapa intenzivnější cirkulační migrace a vybudování silnější vazby k imigrační zemi, ve které se zprvu intenzivně cirkulující imigranti postupně rozhodují zůstat a budovat základnu pro další usazování své rodiny, příbuzných, přátel a jiných krajanů. Vezmeme-li v úvahu velký potenciál Ukrajiny jako zdrojové země, při stejné intenzitě ukrajinské cirkulační migrace řešení problému integrace natrvalo přicházejících Ukrajinců může být více než akutní již v průběhu několika budoucích let.

Kulturní specifika Ukrajinců v ČR

Důležitou charakteristikou ukrajinské migrační komunity v ČR (ale i v dalších zemích), kterou nelze opomenout, je poměrně vysoká religiozita. Náboženství je jednou z mála konsolidačních sil Ukrajinců v ČR. Výrazným důkazem toho, jak se návštěvy kostela stávají pro ukrajinské přistěhovalce společenskou záležitostí a také jednou z možností komunikovat se svými krajany, je velmi navštěvovaný ukrajinský řeckokatolický kostel v hlavním městě (Kostel sv. Klimenta, Praha 1, Staré Město, Karlova ul.). Je místem, kde se každý týden schází kolem dvě stě Ukrajinců, místem, kde se rozdávají ukrajinské časopisy a informace o kulturních akcích. Kromě pozitivní konsolidační síly může náboženství mít rovněž negativní důsledky na proces sociální adaptace migrantů v cílové zemi. Tato polarita/dysfunkce religiozity se obzvláště projevila například v některých zemích západní Evropy, kde je islám

vnímán prizmatem předsudků. V případě ukrajinských migrantů v Čechách se tento problém ovšem nezdá být nijak aktuální.

Charakteristika mezietnických vztahů mezi Čechy a Ukrajinci

Noví ukrajinští migranti nejsou mezi českými obyvateli ve velké oblibě. Výsledky výzkumů veřejného mínění za posledních 10 let ukazují, že Ukrajinci jsou, nebo spíše nejsou, v Čechách tolerováni téměř stejně jako Rómové (pravděpodobně pouze s tím rozdílem, že o „romské“ problematice se více mluví, vycházejí početné publikace, udělují se granty na kulturní akce atd.) Historickou minulostí podmíněný vztah české společnosti k migrantům z východu, a zvláště z bývalého sovětského bloku, je výrazně jiný než k migrantům ze západních zemí.

Masová média jsou bezesporu důležitým a efektivním nástrojem podpory takového veřejného mínění. V českých médiích je dáván větší prostor informacím o kriminalitě cizinců zaměřené vůči české společnosti nebo svým spoluobčanům. Často emotivní a negativně laděné černé kroniky, týkající se migrantů, mají v českých médiích naprostou převahu nad ojedinělými pozitivními informacemi o životě a národních zvyklostech cizinců žijících v zemi. Proto průměrný obyvatel ČR, který s migranty nemusí mít žádnou osobní zkušenost (ani pozitivní, ani negativní), tak lehce přebírá mediálně vytvořené stereotypy (Ukrajinci často čelí označení "dělník" nebo "mafíán"). Masová média v ČR prezentují „ukrajinskou otázku“ většinou v kontextu, který vyvolává spíše negativní emoce ve vztahu k migrantům z Ukrajiny. A tím, kromě jiného, přispívají ke zvětšení sociální distance mezi „gastarbaitery“ a „bezproblémovou“ částí ukrajinské menšiny, která se nejenom úspěšně integrovala do majoritní společnosti, ale poměrně dobře se také naučila sdružovat a zastupovat své zájmy v krajanských organizacích. Starší generace Ukrajinců v ČR si obecně neví rady s přívalem svých krajanů a její představitelé se většinou necítí s novou generací ukrajinské migrace spojení.

Zájmy většiny pracovních migrantů nejsou téměř vůbec zastoupeny ve sdruženích, neexistuje žádné centrum, které by poskytovalo právní a sociální poradenství, a proto jsou ukrajinští pracovníci často odkázáni pouze na pomoc známých, příbuzných a kamarádů. Vybudování tzv. sociálních sítí je nejdůležitější strategií přežití a také zárukou úspěšné integrace v novém prostředí. V tomto případě a ke škodě věci neinstitucionální podpora není často altruistická a nezávazná. Takové sítě se pak často stávají prototypem šedých hierarchických (popř. mafíánských) struktur.

Ukrajinské organizace v ČR

V současné době je na území Česka zaregistrováno pět ukrajinských organizací: Ukrajinská iniciativa v ČR, Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny, Sdružení ukrajinských žen, Fórum Ukrajinců ČR a Ukrajinští krajané.

Ukrajinská iniciativa v ČR (UIČR) je nejstarší a dnes nejserióznější ukrajinskou organizací. Hlavním smyslem tohoto občanského sdružení, založeného v roce 1994, je udržovat a rozvíjet ukrajinskou kulturu v rámci evropského a českého společenství. Od doby svého založení Ukrajinskou iniciativu poznamenaly značné změny. Její členská základna byla rozšířena a obohacena o mladou generaci etnických Ukrajinců a Čechů, kteří se o ukrajinskou kulturu zajímají. V současné době UIČR každoročně realizuje několik velkých projektů, mezi které patří vydávání jediného časopisu pro Ukrajince v ČR „Porohy“ (viz Současný Ukrajinský tisk v ČR), multikulturní večery „Setkání kultur“, Ukrajinský ples „Malanka“, folklórní festival „Praha - Srdce Národa“ a další významné akce. V rámci podpory ukrajinské kultury v ČR jsou pořádány tématické přednášky, konference a semináře, organizovány výstavy, koncerty a promítání filmů. V prostorách UIČR již více než 2 roky probíhají cvičení ukrajinského dětského sboru „Barvinek“ a večerní školy ukrajinštiny pro děti ze smíšených a ukrajinských rodin. UIČR je členem Světového a Evropského kongresu Ukrajinců, aktivně spolupracuje s Úřadem vlády ČR, Velvyslanectvím Ukrajiny v ČR, Magistrátem hlavního města Prahy, IOM, Multikulturním centrem, Českou Asociací Ukrajinců i s jinými ukrajinskými organizacemi (viz níže) a také s ostatními národnostními menšinami na území Česka. V rámci UIČR funguje Mládežnický klub, který vydává nepravidelné informační letáky, distribuované ukrajinskými kostely, pořádá promítání filmů a kulturní setkání mládeže v prostorách UIČR. Od září 2003 má UIČR v provozu webovou stránku (ukrajinská a česká jazyková verze), na kterých lze nalézt informace o aktivitách sdružení, plnou verzi ukrajinského časopisu „Porohy“ a také poutače většiny akcí, které se odehrávají kolem ukrajinské kultury v ČR.

Sdružení ukrajinských žen je početně velice malou organizací, s minimálním ročním rozpočtem. Práce Sdružení ukrajinských žen je zaměřena především na udržování ukrajinských svátků, tradic apod. Bývalá předsedkyně sdružení paní Bednářová vydala během minulých let několik publikací o ukrajinské emigraci v Česku. Tato organizace často spolupracuje s Ukrajinskou iniciativou v ČR.

Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny (SUPU) je organizací, která sdružuje především starší generaci ukrajinské národnosti. Vzhledem k věku členů sdružení i jejího vedení, je

činnost této organizace spíše pasivní, dlouhá léta byla spojována pouze s amatérským pěveckým souborem. Organizace je determinována rovněž ročním rozpočtem. Potenciál SUPU vzhledem k věku vedení, členstva a vzhledem k rozpočtu není nijak zvlášť vysoký. SUPU pořádá jeden až dva koncerty ročně, které ovšem mají své posluchače.

Fórum Ukrajinců ČR (FUČR) je relativně mladé občanské sdružení založené koncem roku 2001. Skládá se většinou ze studentů a mladých Ukrajinců, kteří se seznámili přes internet. Sdružení má široký program: od hájení práv Ukrajinců v Čechách až po zakládání ukrajinských škol a organizaci kulturních akcí. Na začátku svého působení mělo sdružení kolem 20 aktivních členů, kteří se podíleli na několika veřejných akcích a demonstracích na podporu svobody slova a demokracie na Ukrajině. Sdružení se pokoušelo o koncipování vlastních záměrů a snažilo se započít práce na několika projektech. Ovšem vzhledem k nedostatku zkušeností a profesionality a také omezeným kapacitám lidí, kteří se ne vždy mohli ve vlastním volném čase věnovat činnosti ve prospěch sdružení, téměř žádný z vyhlášených cílů se nepodařilo zrealizovat. Začátkem roku 2003 došlo v organizaci ke konfliktu, po kterém organizaci opustilo několik nejaktivnějších lidí. Postupně všichni tito lidé našli uplatnění v Ukrajinské iniciativě nebo v jejím Mládežnickém klubu. Od roku 2003 se FUČR medializovalo kauzou "Disko Letná," české diskotéky, kde byli údajně diskriminováni Ukrajinci. Proslavili se také první (v historii sdružení) tiskovou konferencí s poněkud křiklavým názvem "Rozvoj ukrajinské komunity v ČR: průlom bariéry nevšímavosti."

FUČR organizovalo několik koncertů ukrajinských skupin a na podzim 2003 se podílelo na natáčení dokumentů o životě Ukrajinců v ČR a v evropských zemích. V současné době jediným funkčním dlouhodobým projektem FUČR je založení a zprovoznění ukrajinského fotbalového klubu "Fórum." Internetové stránky FUČR existují déle, než samotné sdružení. Jejich design se poslední dobou změnil, náplň ale zůstala prakticky stejná. Hlavním účelem těchto stránek je spravování internetových fór, na kterých lidé volně diskutují různá, pro ně zajímavá téma. Velký prostor je na těchto stránkách dáván činnosti fotbalového klubu. Nejintenzivnější diskuzi najdeme na fóru o konzulárních záležitostech a právním postupu při zařizování pobytu v ČR. Informace v této sekci jsou ovšem většinou laické a často dost nepřesné. Jednou za dlouhou dobu se na stránkách FUČR objeví zprávy z Ukrajiny, které jsou čerpány z jiných internetových zdrojů. Autentické články na stránkách FUČR prakticky chybějí. Specifický je způsob podávání informací o ukrajinských kulturních akcích, které se

odehrávají v ČR. Drtivá většina akcí, organizovaných jinými sdruženími (než FUČR) je buď úplně přehlížena anebo je zmíněna jen krátce a to bez uvedení organizátorů. Například největší ukrajinská akce podzimu 2003 - Dny ukrajinské kultury - byla podobným způsobem ignorována.

Ukrajínští krajané - nejmladší ukrajinská organizace založená v roce 2002. Informace o cílech a činnosti této organizace bohužel nejsou k dispozici. O existenci této organizace neví ostatní sdružení ani pracovníci ukrajinské diplomatické mise.

Spolupráce mezi ukrajinskými organizacemi

UIČR, Ukrajinské ženy a SUPU aktivně rozvíjejí svoji spolupráci i přesto, že vzájemná pomoc mezi těmito různě úspěšnými sdruženími má často jednostranný charakter. UIČR poskytuje své prostory, lidské zdroje a často i materiální nebo finanční pomoc na podporu menších sdružení. Některé kulturní akce jsou spoluorganizovány těmito sdruženími a v ukrajinském časopise je dáván prostor na prezentaci aktivit všech organizací. Nicméně spolupráce výše zmíněných ukrajinských sdružení s FUČR nebyla bohužel doposud naplněna. Skandální pověst a otevřeně agresivní politika FUČR přispívá k vytváření obrazu organizace jako "mladých neprofesionálních rebelů", kteří ostře kritizují činnosti starších sdružení a také českou grantovou politiku, ale svými málopočetnými aktivitami lokálního charakteru si nezasloužili pozornost a přízeň ostatních. Situace se může změnit, pokud FUČR opustí od svých "opozičních" postojů, začne pracovat na vlastních seriózních projektech a přestane se řídit osobními antipatiemi při jednání s ostatními organizacemi.

Současný ukrajinský tisk v ČR

Jediným ukrajinským periodikem na území ČR je časopis "*Porohy*" vydávaný občanským sdružením UIČR již jedenáct let. Ještě před rokem 2002 tento časopis představoval nepříliš atraktivní vydání, obsahující hlavně informace o aktivitách ukrajinských sdružení v zahraničí a suché historické eseje. Vzhledem k nedostatku kapacit tehdejší redakční rady se dostupné zdroje informací o mateřské zemi dostatečně nevyužívaly a absence zajímavých autorských článků byla zřejmá. Časopis sloužil spíše pro starší generaci ukrajinských migrantů, kteří pobývají v ČR již řadu let a potřebují ukrajinský časopis, aby si udrželi zbytky své kultury. Dokonce i samotný jazyk, kterým byl časopis psán, byl vzdálen od současné "živé" ukrajinštiny. Stará podoba časopisu „*Porohy*“ nebyla příliš zajímavá pro mladší generaci Ukrajinců, pro ty, kteří udržují stálé kontakty se svojí mateřskou zemí a často mají přístup k

jiným informačním zdrojům o situaci na Ukrajině. Od roku 2002 se ale podoba časopisu „*Porohy*“ výrazně mění, když do redakční rady přicházejí další mladí lidé. Část z nich se profesionálně zabývá žurnalistikou. Design a náplň tohoto časopisu se stává atraktivnější. Kromě analytických článků o aktuálním dění na Ukrajině a přehledu různých ukrajinských a multikulturních akcí pořádaných UIČR nebo jinými organizacemi, časopis obsahuje praktické rady a informace, týkající se pobytu Ukrajinců v ČR. Velký ohlas ku příkladu vyvolala příloha do čtvrtého čísla *Porohů* s konzulární tematikou a radami včetně aktuálních mezinárodních dohod mezi ČR a Ukrajinou, speciálně připravená ve spolupráci s ukrajinskou ambasádou a IOM. Předpoklady pro rozvoj tohoto časopisu, který v současné době vychází jednou za dva měsíce nákladem 850 kusů, jsou velmi optimistické. Protože v roce 2003 byl vyprodán veškerý náklad, který se dokonce u některých čísel ještě zvyšoval, plánují vydavatelé v roce 2004 zvýšení nákladu na 1500 kusů. Jako jeden z nejlepších ukrajinských časopisů byly „*Porohy*“ v roce 2003 ohodnoceny Světovým kongresem Ukrajinců a také Ministerstvem zahraničních věcí Ukrajiny s doporučením pro všechny vydavatele ukrajinských periodik v zahraničí, aby se s tímto vydáním seznámili.

Dostupná literatura k danému tématu

Z důvodů velkého počtu Ukrajinců v ČR a také určité publicity okolo ukrajinského problému, který se poslední dobou ve sdělovacích prostředcích často spojuje se zvýšením kriminality a nezaměstnanosti českého obyvatelstva, by se dalo očekávat, že tato situace bude rovněž reflektována množstvím vědeckých studií této početné národnostní komunity. Bohužel ale tomuto tématu nebyla zatím věnována zasloužená pozornost. Většina studií ukrajinské komunity vzešla z prací výzkumníků z katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze v čele s D. Drbohlavem (viz např. Drbohlav 1997, Lupták-Drbohlav 1999, Drbohlav a kol. 2001). Ostatní ojedinělé výzkumy byly uskutečněny na zakázku ministerstev nebo úřadů a jejich výstupy většinou nejsou široké veřejnosti dostupné.

5.B Vietnamci

/Jiří Kocourek/

Úvod

Z období před rokem 1950 nejsou známy žádné informace o tom, že by vietnamští občané¹⁶ pobývali ve větším počtu na území dnešní České republiky. Za oficiální počátek jejich migrace na území dnešní ČR lze považovat navázání diplomatických vztahů mezi tehdejší Československou republikou a Vietnamskou demokratickou republikou (VDR) dne 2. února roku 1950. Brzy nato začaly být mezi oběma státy postupně uzavírány různé mezivládní dohody týkající se příjezdu vietnamských občanů do Československa. Vzájemná spolupráce obou zemí vyplývala přinejmenším z následujících důvodů:

- obě země spolu zahájily politickou spolupráci a vzájemnou podporu v rámci socialistického bloku
- Československo potřebovalo více pracovní síly, a to zejména v pohraničí
- Československo i VDR mohly získat další odbytové trhy pro své výrobky
- VDR byla dlouhodobě ve válečném stavu, tedy ve velice těžké hospodářské situaci doprovázené špatným stavem školství a ostatních sfér (VDR využívala spolupráci s československými odborníky a možnost vzdělávání a školení vlastních pracovních sil v ČR.)

Někteří vietnamští studenti odjížděli do Evropy již v období francouzské Indočíny. V druhé polovině 20. st. odcházeli (byli posíláni) lidé ve větším počtu studovat do Ruska, Československa, do NDR apod. Dnes žijí různě početné vietnamské komunity např. v USA, Kanadě, Francii, Německu, Polsku apod.

Situace před rokem 1989

Po krátkém přerušení bojů po strategicky významném vítězství Vietnamu nad francouzskými legiemi v bitvě u Dien Bien Phu roce 1954 byly do Československa v rámci mezinárodní pomoci přijaty do dětských domovů dvě skupiny vietnamských sirotků, celkem jedno sto dětí.

---

¹⁶ Do Československa migrovali kromě etnických Vietnamců (resp. příslušníků národnosti Viet /Kinh/) také příslušníci některých národnostních menšin Vietnamu (např. Muong, Tay atd., kterých je ve Vietnamu přes 60), i když jen ve velmi malém množství. Proto nepoužíváme pro označení migrantů z Vietnamu označení „Vietnamec“, které se v češtině blíží významu „etnický Vietnamec“ (příslušník národnosti Viet /Kinh/), ale obecnější termín vietnamský občan.

Děti pobývaly v dětském domově v Chrastavě na Liberecku mezi lety 1956 – 1959. První skupiny vietnamských vysokoškolských studentů do Československa přijížděly na přelomu let 1956 a 1957. Studenti tedy po osamělých dětech tvořili druhou skupinu, která do Československa přijela. V období let 1950 - 1989 vietnamští občané přijížděli do Československa převážně na základě dvou dohod: Dohody o kulturní spolupráci a Dohody o vědeckotechnické spolupráci.¹⁷

Na základě Dohody o kulturní spolupráci sem v padesátých až šedesátých letech přijížděly ročně až stovky většinou studentů (pregraduálního i postgraduálního studia), kteří měli stanovený specifický studijní program. Přijížděli praktikanti technických oborů, zájemci o účetnictví, účastníci kurzů češtiny a kurzů technických a ekonomických. Na základě Dohody o vědeckotechnické spolupráci zde od konce 50. let pobývali první vietnamští občané, většinou praktikanti a pracovníci několik let na náklady Československé vlády. Vzdělávali se především v následujících oblastech: strojírenství, lehký průmysl (např. textilní, potravinářský a obuvnický). Studenti i pracovníci byli mnohdy vybíráni na základě jejich výborných studijních resp. pracovních výsledků.

V šedesátých až sedmdesátých letech vietnamská strana požádala o mimořádné přijímání technických kádrů a kvalifikovaných dělníků na vyškolení do československých škol v oborech strojírenství, kovoprůmyslu, chemický průmysl, sklářství apod. (Matějová 1988).

Další vietnamští občané ve věku 17 – 25 let přijížděli na základě Dohody o odborné přípravě občanů Vietnamské demokratické republiky v československých organizacích podepsané 8. dubna 1974. Mezi lety 1974 až 1977 jich do ČSSR přijelo více než 5000. Zapracovávali se opět hlavně ve strojírenských profesích, v energetice a stavebnictví.¹⁸ Jejich pobyt trval šest let, do kterých byly zahrnuty šestiměsíční jazyková příprava¹⁹, dvou- až tříletá odborná výuka v učňovských zařízeních, výrobní praxe trvající dva a půl až tři a půl roku. Vybraní občané

---

¹⁷ Česko-vietnamské vztahy byly kromě příjezdu vietnamských studentů a praktikantů oficiálně posilovány mnoha dalšími kroky. Od roku 1963 byla uzavřena družba zemědělských družstev. V šedesátých letech se dále pokračuje v družbě škol (zasílání dopisů, pomůcek apod.). Ve stejném roce začala platit Dohoda o spolupráci cestovní kanceláře Čedok a Vietnamtourism. Byla podepsána dohoda o spolupráci v oblasti zdravotnictví, úmluva o vzájemném uznávání ekvivalentnosti dokladů.

¹⁸ „Odborná příprava vietnamských občanů probíhala v souladu s pokyny pro věcné, organizační a finanční zabezpečení odborné přípravy občanů VSR, které společně vydalo federální ministerstvo práce a sociálních věcí, federální ministerstvo financí a Státní plánovací komise. Vietnamští občané byli vychováni v systému čs. učňovského školství a v navazujícím procesu odborné praxe v hospodářských organizacích“ (Müllerová 1998).

VSR mohli navštěvovat střední odborné školy i při zaměstnání. Do roku 1975, tedy do vojensko-politického sjednocení severního a jižního Vietnamu, do Československa přijížděli z velké většiny pouze občané ze severního Vietnamu (VDR) v čele s komunistickou stranou. Po tomto roce se začíná v Československu podíl vietnamských občanů z jižního Vietnamu zvyšovat. Dne 21. března 1977 byla v Hanoji podepsána další Dohoda o kulturní spolupráci, která měla vytvářet podmínky vzájemné spolupráce ve všech směrech a oblastech vzdělávání a za druhé měla podporovat poznávání národních kultur zemí. První zmíněný bod, spolupráce, byl postupně naplňován, avšak druhý nikoli. Zanedbáváním jazykové přípravy stejně jako informovanosti vietnamských občanů o české kultuře a naopak byly posíleny bariéry interakce příslušníků obou zemí.

„Vláda ČSSR svým usnesením č. 337 ze dne 19. prosince 1979 o sjednání dohody s Vietnamem o odborné přípravě a dalším zvyšování kvalifikace vietnamských občanů v čs. organizacích vyslovila souhlas s odbornou přípravou 3 500 vietnamských občanů v letech 1980 - 1983 s tím, že vzniklé náklady budou uhrazeny výnosy z práce občanů VSR“ (Müllerová 1998). Na základě této dohody celkem do Československa přijížděly skupiny dvou typů, a sice na střední odborná učiliště s následnou možností praxe a na odbornou přípravu praktikantů a stážistů. Celkem do Československa přijelo na základě této dohody 8700 žáků středních odborných učilišť a 23 300 stážistů a praktikantů. (Boušková 1998).

Na základě jedné z dohod podepsaných v roce 1980 se mělo v letech 1980 – 1990 vystřídat v Československu asi 30 000 vietnamských pracujících. Roku 1981 v Československé socialistické republice pobývalo asi 30 000 – 35 000 vietnamských občanů, z toho dvě třetiny pracovaly v dělnických profesích. Evidenci vietnamských občanů podle regionu a zaměstnavatele vedl každý zaměstnavatel sám.²⁰

Migrace a tím i vzájemné vztahy byly podníceny shora, z oficiálních míst. Podmínky válečného stavu ve Vietnamu ovlivňovaly i situaci v Československu. Příjezd vietnamských občanů byl studijně i politicky sledován stejně jako jejich kontakty s občany Československa.

---

¹⁹ Jazyková příprava probíhala buď přímo v podniku či na učilišti, nebo ve dvou hlavních centrech: Jazykové středisko pro vietnamské občany ve Štítech na Moravě a jazykové středisko v Dubu u Prachatic.

²⁰ Jednotlivé studie o vybraných skupinách vietnamských občanů v Československých podnicích jsou dostupné ve sbornících Etnologického ústavu AVČR (viz seznam literatury). Vietnamští občané pracovali např. v obcích a podnicích: Spolana Neratovice, Fruta Mochov – závod Horní Počernice, Blanické strojírní ve Vlašimi, Oloví na Sokolovsku (sklárný), v Praze atd.

Přijíždějící občané pocítovali někdy, vzhledem k situaci ve své zemi, nedůvěru až obavy z oficiálních institucí.

Oproti podmínkám pobytu studentů (kteří byli v menšině) měli praktikanti, pracovníci a učňové specifické podmínky v tom, že byli ubytováni v ubytovnách či internátech a měli velmi nabytý oficiální studijní a pracovní program. Každou skupinu vietnamských občanů doprovázel tzv. organizátor či tlumočnick. Většinou pocházeli z řad Vietnamců, kteří již v Československu žili a měli větší zkušenosti s úřady, uměli český jazyk. Museli se vyznat v právních předpisech a řešit vzniklé problémy skupiny s českými úřady. Takový institut „zástupce“ příliš nepřispíval k tomu, aby se vietnamští občané sžili s českou společností samostatně. Lze říci, že funguje dodnes, i když již ne na legálním organizovaném základě.

Tehdejší Národní výbory měly vietnamským občanům ekonomicky vypomáhat, zajišťovat dodávky osobního zboží a jejich transport do Vietnamu apod. Tak se do Vietnamu dostávají česká kola, motorky a jiné zboží, které si v zápětí ve Vietnamu získává dobrou pověst. Česká strana měla zajišťovat vietnamským občanům stravu, ubytování, bezplatné poskytnutí učebních pomůcek.

Příprava vietnamských občanů na kulturu a jazyk, na příjezd do Československa, byla často na velmi nízké úrovni. Komunita vietnamských občanů se jevila navenek jako uzavřená a klidná. Její uzavřenost vyplývala kromě jiného z politického zázemí obou zemí (např. válečný stav, studijní a pracovní dozor), z charakteru organizace vzájemných vztahů (např. institut zástupce skupiny, zahájení vztahů a jejich podpora shora), z jazykových a kulturních bariér (neznalost jazyka, udržování rodinného soukromí podle vietnamských tradic apod.) a také ze vzájemných předsudků. Přesto v té době vzniklo několik smíšených manželství a osobních i rodinných přátelství. Ve vietnamské komunitě vznikly provázané vazby, které nebyly tolik vázané na společenské instituce majority. Komunita fungovala na vnitřně dobře strukturovaném sociálním zázemí. Vietnamská kultura tradičně obsahuje dlouhou historii složitých státních struktur a řízení společnosti. Organizační potenciál vietnamských skupin však nepřispíval k integraci komunity v rámci majoritní společnosti.

Pomineme-li politickou a společenskou atmosféru příjezdu vietnamských občanů do bývalého Československa a tedy rovněž jejich politickou motivaci ke studiu a vzdělávání v ČR, motivovaly je k příjezdu před rokem 1989 přinejmenším tyto další důvody: obavy před

politickým sledováním v rodné zemi (avšak jen u menšiny vietnamských občanů), motivace k získání kvalitního vzdělání, zlepšení své ekonomické situace a ekonomické situace rodiny, následné zlepšení svého společenského postavení ve Vietnamu a postavení své rodiny. Po návratu do Vietnamu se také sociální situace rodin většinou opravdu velmi zlepšila, což kromě jiného dokazuje i velký počet vietnamských občanů, kteří pobývali v Československu, ve vyšších funkcích dnešních soukromých a státních podniků Vietnamu. V dané době k nám přijížděli jednotlivci bez svých rodin. Rodinu museli létat navštěvovat nebo si s ní pouze dopisovali. V několika málo případech přijela rodina na návštěvu do ČR.

Po roce 1985 se v důsledku politických rozhodnutí ČSSR snižoval počet vietnamských občanů v Československu. V roce 1986 Vietnam začal provádět hospodářské reformy „Doi Moi“. I když jeho hospodářství stále řídila komunistická strana, vietnamské hospodářství se velmi rychle otevíralo pro cizí kapitál a podnikání (Japonsko, Čína, Francie...) a procházelo rychlými a významnými hospodářskými změnami. Zároveň se po politickém přelomu roku 1989 politici ČSFR začali obracet zády ke všem bývalým spolupracujícím zemím Rady vzájemné hospodářské pomoci. Česká republika odstoupila od vzájemných dohod a smluv, finančně vyrovnala své nesplněné závazky vůči Vietnamu, zrušila konzulát v Saigonu a přerušila téměř veškeré oficiální hospodářské styky.

Současné migrační vlny Vietnanců do ČR

Společenský i právní kontext Československa přispěl k tomu, že mezi lety 1988 a 1993 větší počet vietnamských učňů a praktikantů opouštěl školy a zaměstnání. Mnoho vietnamských občanů se muselo vrátit do Vietnamu nebo změnit účel a formu svého pobytu, aby zde mohlo zůstat. V devadesátých letech do ČR přijíždějí vietnamští občané, kteří zde studovali či pracovali před listopadem 1989. Přijíždějí zároveň podnikatelé z bývalé Německé demokratické republiky a z dalších evropských zemí. Avšak většinu příchozích po roce 1989, snad 70 až 80 procent, tvořili noví podnikatelé z Vietnamu, kteří ještě v Československu nepobývali. Po roce 1989 podnikatele do ČR následují rodinní příslušníci včetně dětí. Tím přibývají další dva osobní důvody příjezdu (převážně vietnamských žen a dětí), tedy následování manžela resp. rodinného příslušníka nebo zisk kvalitního vzdělání a následné pracovní příležitosti pro vlastní děti. Proces integrace vietnamské komunity v Československu netrvá déle než období dvou generací, což znamená, že se komunita nemohla dodnes zcela integrovat. Dne 26. 1. 1994 byla v Praze podepsána Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Vietnamské socialistické republiky o odborné přípravě vietnamských občanů ve

středních odborných učilištích v České republice a dne 4. 6. 1994 v Hanoji Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Vietnamské socialistické republiky o vzájemném zaměstnávání českých a vietnamských občanů. Do ČR tedy opět přijíždějí pracující i učňové na základě oficiálních vztahů, ale v daleko menších počtech (v roce 2000 75 osob). Po dlouhé přestávce bylo teprve roku 1997 podepsáno ujednání o spolupráci v oblasti práce, zaměstnanosti a sociálního zabezpečení. Avšak jeho znění je ještě obecnější než byly první dohody z padesátých let.

V současné době žije v ČR podle posledního Sčítání lidu, domů a bytů 2001 Českého statistického úřadu cca 18 000 vietnamských občanů. Ve srovnání s občany jiných států Dálného východu, vietnamští občané jednoznačně v ČR převažují. Je to jistě dáno také bývalou politickou spoluprací a tím, že mnoho z nich má se životem v ČR již velké zkušenosti. Vietnamští občané jsou tedy třetí nejpočetnější cizineckou komunitou v ČR po Ukrajincích a Slovácích. Nejvíce vietnamských občanů žije podle tohoto šetření v Ústeckém kraji (3 205 obyvatel). Tato čísla jsou však pravděpodobně velice podceněna (podle odhadů například jen v Chebu žije kolem 5 000 vietnamských občanů). I po snížení počtu vietnamských občanů na počátku 90. let se odhady stále pohybují kolem počtu 25000 – 35000 občanů. Sami někteří vietnamští občané odhadují zastoupení komunity v ČR až na počet 60 – 70 000. Na rozdíl od období do roku 1989, kdy byly podmínky pobytu stanoveny státními českými a vietnamskými úřady, si je dnes vytvářejí z velké části vietnamští občané sami v rámci právního řádu ČR.

V současné době se mění struktura sídel, kde se vietnamští občané usazují. Oproti minulým sídlištím v blízkosti podniků a učilišť se dnes nejčastěji usidlují v největších centrech (Praha, Brno, Plzeň) a v pohraničních centrech (Ostrava, Cheb). Další významnější komunity najdeme v Železné Rudě, Aši, Jirkově, Chomutově, Potůčkách atd. V pohraničních oblastech se zaměřují často na prodej zboží zahraničním turistům. S postupem času se však můžeme setkat i s tím, že vietnamský podnikatel provozuje jedinou prodejnu potravin v obci, která leží zcela mimo dvě zmíněné oblasti, mimo hlavní centra.

V České republice podle Sčítání lidu žije v celé komunitě asi 40 % žen a největší zastoupení mají věkové skupiny od 20 do 50 let, tedy osoby v aktivním věku. Vyšší je také zastoupení dětí ve věku od 1 do 10 let. Většina vietnamských občanů žije v Česku na základě povolení k dlouhodobému či trvalému pobytu za účelem podnikání nebo sloučení rodiny. Jen málo

z nich získalo občanství ČR. Přijíždějí zástupci různých profesí a různých stupňů vzdělání, avšak, jak již bylo řečeno, velká většina z nich se dnes živí podnikáním na základě živnostenského oprávnění. Oproti minulému (práce a studium) z velké většiny prodávají období dovezené levné textilní, obuvnické a elektronické zboží, tabák, lihoviny a v pohraničních oblastech ještě další poptávané zboží a další drobné zboží. V poslední době se objevuje daleko více vietnamských občerstvení a restaurací, obchodů s potravinami a mnoho dalších firem. Častým zaměstnáním dnešních vietnamských občanů jsou tzv. „služby“, zprostředkovatelská činnost pro vietnamské občany v ČR při jednání s úřady, pojišťovnami, při překládání apod. Vzhledem ke zpřísnění zákonných pravidel v posledních letech je dnes pro vietnamské občany daleko těžší získat zde povolení k pobytu popřípadě si ho prodloužit, než tomu bylo v minulých letech.

Existuje dnes daleko větší prostor pro to, aby si s sebou přivezli vietnamští občané rodinu. Institut zástupce, prostředníka mezi vietnamským občanem a úřadem, přetrvává dále. Mnoho ze zástupců má zkušenosti s životem v Československu před rokem 1989. Většinu problematických a úředních aktů vyřizují vietnamští občané pomocí tohoto prostředníka. Uzavřenost komunity z tohoto hlediska stále přetrvává. Stopy bývalého dozoru zastupitelstva Vietnamské socialistické republiky jsou občas ještě živé, avšak podnikatelské prostředí skýtá pro vietnamské občany nové možnosti nezávislosti. Jejich podmínky pobytu jsou dnes vytvářeny nikoli se shora, ale samotnými příslušníky vietnamské komunity. Čím jsou slabší politické a organizační bariéry, tím více se spolu s častějšími přímými kontakty mezi českými a vietnamskými občany otevírá prostor pro zesílené působení interakčních interkulturních bariér. Naproti tomu tlak na větší otevřenost komunity vyplývá z charakteru podnikatelského prostředí. Začíná spolu pracovat a podnikat mnoho českých a vietnamských podnikatelů (na rozdíl od minulých vztahů zaměstnavatele a zaměstnance na rovnocenné bázi). Situace se dokonce mnohdy obrací. Mnoho vietnamských podnikatelů má české zaměstnance. Bohužel se vzájemné vztahy odvíjejí většinou v tomto pracovním prostředí a mají také pracovní charakter. Vietnamští občané často cítí nedůvěru k oficiálním institucím a považují svou uzavřenost vůči většině spíše za strategickou výhodu. Tržnice a zejména vietnamské velkoobchody a velkosklady se zároveň stávají kulturními, mediálními a komunitními centry. Pořádají se zde různé výukové kurzy (českého jazyka, přípravné kurzy na přijímací zkoušky na vysoké školy atd.)

Vietnamské domácnosti v ČR mají většinou vybavené kuchyně a koupelny, disponují televizorem, videopřehrávačem a další elektronikou. Děti mívají k dispozici mnoho moderních hraček. Domácnosti mají ve svých knihovnách vietnamské knihy pro dospělé i pro děti. Často vydávají velkou část svých výdělků za nájemné bytu. Potenciál informovanosti o své vlasti je prostřednictvím televizorů, rozhlasových přijímačů a internetu, vietnamského tisku velmi vysoká. Mnoho vietnamských občanů létá za svými rodinami do Vietnamu. Objevují se také vietnamští obchodníci světového vlivu. Motivace k prezentaci Vietnamu je u vietnamských občanů v ČR velmi slabá. Pro běžného Čecha je hodně obtížné uslyšet vietnamský koncert, podívat se na nějakou výstavu o Vietnamu apod. Přestože existuje několik organizací sdružující vietnamské občany (viz dále), dosud nemají jejich aktivity příliš velký dosah.

Vybraná kulturní specifika Vietnamců v ČR

Významnou tradiční hodnotou Vietnamců je rodina, rodina v širším slova smyslu. Pojetím rodiny se Vietnamci od nás v některých aspektech také podstatně liší. Ve Vietnamu dodnes existují tzv. rodové vesnice, kde v okruhu deseti kilometrů žijí téměř sami příbuzní, kteří jsou si svých vztahů vědomi, rodina, jejíž členové uznávají autoritu vůči rodovému stařešinovi. Stesk po rodině byl a je velmi silný zvláště v počátcích příjezdu vietnamských občanů do Československa. Někteří Vietnamci mají doma ve Vietnamu vlastní děti, manželku. Dodnes je pro mnoho vietnamských občanů rodina, případně komunita, jediné prostředí, ve kterém jsou schopni svěřit někomu své potíže. Vzdělání je rovněž jednou z tradičních hodnot vietnamských občanů. Motivace rodičů, kteří vedou velice přísně své děti ke studiu to dokazuje.

Pokud jde o náboženství, téměř všichni vietnamští občané vyznávají lidové náboženství „tam giao“, které v sobě skrývá prvky původních lidových věr a tří nejrozšířenějších náboženství Vietnamu: buddhismus, konfuciánství a taoismus. Projevem takové víry je domácí oltář s fotografiemi předků.

Zemědělský způsob obživy a dlouhá léta války podporovaly a utužovaly lidové tradice a vlastenecké smýšlení - apolitičnost, které je dodnes velmi silné. Vietnamští občané k nám tedy nepřijížděli jako do bohaté, nadřazené země. Spíše pro ně Československo bylo technicky vyspělejší partnerem. Vietnam dnes nemá žádnou výraznou kulturu architektonickou, literární, ale silný lidový kontext a vlastenectví tvoří typický charakter

národa. Vietnamská komunita v ČR je však v tomto případě oproti domácímu prostředí výrazně více ekonomicky zaměřena, apolitičnost však zůstává i zde.

Obchodníci vždy tvořili ve Vietnamu tradiční avšak menšinovou společenskou vrstvu. V devatenáctém a dvacátém století (a ještě dříve) jich mnoho úzce spolupracovalo a obchodovalo s Evropany. Zejména v jižním Vietnamu sahá tradice obchodování daleko do historie. V současném Vietnamu je pouliční obchod naprosto běžnou záležitostí, i když se jeho pravidla stále zpřísňují a pouliční obchod se postupně omezuje. Jinak ale obchodníků ve Vietnamu přibývá.

I přes výrazné kulturní rozdíly se vietnamská komunita jeví jako pracovitá, klidná a nenápadná, což umožňuje její obrovský kulturně-sociální potenciál (podmíněný kromě jiného také historickou zkušeností se složitou strukturovanou a racionální organizací státu již od mandarínských dob). S kulturními rozdíly (včetně jazykových) se také do jisté míry vyrovnává komunita svou soběstačností a uzavřeností.

Sociální integrace Vietnamců do majoritní společnosti z interkulturního hlediska

Vietnamští občané deklarují, že přijíždějí za účelem úspěšného návratu do vlasti, nebo lepšího výdělků, nikoli proto, aby poznávali Československo, i když tu zůstávají dlouhou dobu (pět, šest let). Jeden ze zástupců vietnamské komunity pronesl v devadesátých letech větu: „Žádný Vietnamec nepřijel do České republiky zemřít.“ Je však otázkou nakolik se tento výrok v realitě naplňuje. Vzhledem k ekonomickým podmínkám, menšinovému postavení v ČR a životnímu stylu (poměrně vysoké nájemné a vybavení domácnosti atd.) se často návrat do vlasti stále odkládá.

Jak zmiňuje (i když poněkud extrémněji) Brouček (2003), vietnamští občané navenek deklarují z velké většiny pouze byrokratické překážky v jejich podnikání. Na jiné problémy související s pobytem v ČR si nestěžují. Rovněž deklarují, že životní podmínky v ČR jsou daleko pohodlnější a kvalitnější než ve Vietnamu, a proto se s nimi přirozeně vyrovnají, i když jsou to podmínky cizí země.

Tak jako jinde ve světě vietnamští občané (Asiaté) vytvořili uzavřenou komunitu. I když se na první pohled, díky pozitivnímu chování vietnamských občanů, může zdát, že žijí v poklidu a bez problémů, nevyhnu se prožitku kulturního šoku, pocitu ztráty domova a nedostatku

kontaktu s rodinou atd., následujícím problémům a bariérám. Problémy jsou kromě osobních individuálních bariér především podmíněny tradičními hodnotami a zvyklostmi, které si přivezou ze své rodné země, komunikačními a interkulturními bariérami, neznalostí nového prostředí. Vyplynávají přirozeně z interakce jedinců ze dvou odlišných prostředí. První příznaky jejich pobytu v cizím přírodním prostředí a v cizí kultuře se často dostavily a dostávají velmi rychle: šok z odlišných přírodních podmínek a později kulturní šok. Zmíněný šok může být způsoben všemi možnými faktory od přírodních až po společenské: jiné podnebí, zcela jiná strava, jazyková bariéra, nedostatek znalostí o české kultuře a mentalitě jejích obyvatel, různé negativní i xenofobní reakce založené na odlišnosti vzhledu, odlišnosti v komunikaci, pravidla společenského soužití (institut „ztráty tváře“), pravidla slušného chování. Vietnamské „pozitivní“ chování často vede Evropany k pocitu dobrého vychování, snadné adaptability a příjemného vystupování vietnamských občanů. Ve skutečnosti úsměv na tváři vietnamského občana nemusí být známkou důvěrnosti či sympatií, nýbrž výraz vycházející ze společenského klišé. Oproti tomu běžné chování Evropana přijde Asiatovi jako až příliš sebevědomé. Jiné tradice se dodržují ve Vietnamu samozřejmě při stolování (nabízení pokrmu, obsluha...), vzájemného navštěvování a pohoštění (na návštěvu může přijít téměř každý i méně zvaný host), obchodního jednání (Nguyen Duy Khien 1996), ve výchově, v rodinných vztazích, ve vyjednávání a řešení různých pracovních a rodinných záležitostí atd. Mnoho ze zmíněných bariér dodnes ve vzájemných vztazích působí.

Neměli bychom zapomínat na to, že mezi kulturně podmíněné jevy patří také znění zákona, způsob jednání s úřady, vztah ke školství, zdravotnictví a k síti sociálního zabezpečení. Vzhledem k zanedbatelné přípravě vietnamských občanů na pobyt v ČR jsou pro i výše zmíněné české společenské instituce něčím zcela novým, jiným. Není vůbec samozřejmostí, že příchozí cizinec ihned pozná všechny zákony a zvyklosti České republiky, naopak, přijede do zcela neznámého prostředí. Přesto se jim vietnamští občané během několika let začínají pomalu přizpůsobovat.

Historicko-politická zkušenost, několik desetiletí válek a převážně zemědělský způsob života ve vietnamském národu vypěstovala schopnost postarat se o sebe, o národní soudržnost a udržela atmosféru komunitních a rodinných vztahů a nedůvěru v oficiální instituce a neosobní správní systémy. Také proto se vietnamská komunita nezapojuje intenzivně do politických aktivit v ČR.

V české společnosti se objevují dva hlavní extrémní názory na vietnamskou komunitu. Jedna strana považuje vietnamské občany za nedůvěryhodné, padělající zboží, skupující české obchody a podnikající ilegálně (viz Nečitelní 2003). Na tuto kritiku vietnamská strana často odpovídá tím, že nedělá nic jiného než to, co jí umožňují české zákony. Druhá část českých občanů považuje vietnamské občany za pilné a pracovité, s hodnými a pilnými dětmi ve škole, usměvavé apod. Informace o Vietnamu však téměř nemají stejně jako nemají vietnamští občané informace o ČR, o její kultuře, atd. V současném období se česká společnost stále častěji začíná o vietnamskou komunitu zajímat. Zatímco předchozí zájem se projevoval mediálními články o „vietnamských stánkařích“, „vietnamských mafiích“, dnes svědčí o postupné změně tohoto zaměření zvýšený počet realizovaných výzkumných šetření a zájem médií o danou problematiku, zájem z řad českých ale i vietnamských studentů. Svědčí o tom mimo jiné i tato studie. Češi mají snahu blíže Vietnamce poznat, což se projevuje jak v dotazech médií, tak v zavádění vietnamské problematiky do interkulturní výchovy spolu s dalšími etniky apod.

Vietnamci si na ČR většinou nejvíce váží příjemného podnebí, krásné členité krajiny, klidného života, příležitosti ke zlepšení ekonomické situace, příležitosti pro vzdělání svých dětí, ochotnějších úřadů. Velké potíže jim dělá pocit odcizení a ztráty rodiny, nepřátelské projevy chování vůči příslušníkům vietnamské komunity, problémy s prodlužováním pobytu, neefektivní jednání na úřadech a velké množství formulářů, zhoršující se ekonomické podmínky jejich podnikání. Tento výčet samozřejmě není úplný.

Významnou skupinou z hlediska integrace jsou jednak občané České republiky vietnamské národnosti, kteří mají většinou velmi dobré pracovní podmínky, znají českou kulturu a ovládají český jazyk, mají s pobytem v ČR zkušenosti, navíc často nepřijeli z důvodů podnikání, ale žádali v ČR o azyl. Smíšených manželství je velmi málo. Další významnou skupinou jsou studenti a žáci, kteří vyrůstali v českých školách či kteří se v ČR narodili. V jejich rodinách rostou mezigenerační tlaky, protože mnoho vietnamských dětí se v ČR narodilo a neznají mnohdy už ani vietnamský jazyk. Na rozdíl od svých rodičů nepovažují již tak často uzavřenost komunity za strategickou výhodu vůči majoritní společnosti.

Současné organizace vietnamských občanů (stručný popis)

Svaz vietnamských podnikatelů v ČR

Hlavní náplní tohoto svazu je zastupovat a obhajovat zájmy vietnamských podnikatelů před českými úřady, udržovat styky se zastupitelstvem VSR v Praze, řídit různé zájmové skupiny. Převážně se soustřeďuje na podporu ekonomie a politického systému Vietnamu. Jeho záměry a aktivity jsou spíše vedeny směrem ke své vlasti a vietnamským občanům v ČR než k integraci komunity v majoritním prostředí.

Svaz Vietnamců v ČR

Byl založen 15. 11. 1999. Cílem svazu je vybudovat mezi vietnamskými občany žijícími v ČR vztahy vzájemné podpory a pomoci při jejich občanském životě a při jejich podnikatelských aktivitách. Svaz má podporovat národnostní cítění a dobré aktivní vztahy s ČR. Svaz má rovněž přispívat k tomu, aby se vietnamští občané seznamovali s českou kulturou. Svaz má různé dceřiné pobočky v Praze, Ostravě, Brně, Teplicích, Tachově, Chomutově, Aši, Hradci Králové atd. Svaz je doporučován velvyslanectvím VSR v Praze. Konkrétně svaz pořádá kulturní akce s národním charakterem, propaguje vietnamskou kulturu, pořádá kurzy vietnamského jazyka pro vietnamské děti, pořádá tábory pro děti apod. Svaz má spolupracovat s novináři, organizovat humanitní akce a zakládat další dceřinné organizace. Svaz finančně přispěl na likvidaci škod způsobených povodněmi v ČR v roce 2002.

Svaz vietnamské mládeže a studentů v ČR

Tento svaz organizuje setkávání studentů a různé sportovní akce, oslavy a diskuse se studenty apod. Bohužel se nám však nepodařilo zatím sejít se s jejími hlavními představiteli. V současné době se zdá, že tato instituce není tak aktivní jako dříve, ale naše tvrzení není zatím ničím podloženo.

Klub Bambus – bývalé Sdružení vietnamsky hovořících občanů ČR

Nové stanovy byly schváleny 12. 12. 2003. Předsedou tohoto sdružení je osoba, která přijela do ČR mezi prvními hromadně přijíždějícími vietnamskými dětmi do tehdejšího Československa. Cíle sdružení jsou zaměřeny na rozšiřování spolupráce s českými partnery v oblasti výuky jazyků na ZŠ (češtiny i vietnamštiny), na zintenzivňování vzájemných vztahů mezi dětmi obou národností. Mezi činnostmi, které toto sdružení podporuje je výuka českého jazyka pro vietnamské občany a výuka vietnamského jazyka pro vietnamské děti, které již vietnamštinu zapomínají. Toto sdružení vydalo na konci roku 2003 časopis „Bambus,“ s finanční podporou IOM z projektu Integrace cizinců financovaného MPSV. Rovněž zakládá

klub bojového umění, fotbalová mužstva atd. Působí v Praze. V nedávné době založilo toto sdružení třídu pro vietnamské děti na základní škole v blízkosti tržnice (obchodního centra) Sa Pa v Praze.

Další méně známé organizace podle rejstříku občanských sdružení Ministerstva vnitra (ke dni 12. 6. 2003), které mají něco společného s česko-vietnamskými vztahy: Česko vietnamská společnost Šatov, Česko-vietnamské kulturní sdružení, Organizace pro spolupráci české a vietnamské mládeže, Sdružení česko-vietnamské - Informace a byznys, Severomoravské sdružení vietnamsko-českých rodin, Vietnamsko-československý klub.

Mnoho sdružení se zabývá tradičním vietnamským bojovým uměním, o které je zájem i mezi českými občany.

Vietnamské krajanské organizace zatím příliš nerozvinuly své aktivity směrem k otevření komunity a spolupráce s majoritou. Tím se neliší od charakteru vietnamské komunity jako takové. Všechny zmíněné bariéry působí i v této úrovni styku. Svazy a sdružení spíše působí směrem dovnitř komunity nebo není jejich činnost dostatečně reflektována. Sami někteří zástupci organizací se v tomto smyslu vyjadřují, mají pocit, že spolupráce s českou stranou příliš dobře nefunguje, a to pro nedostatek financí, zájmu atd. Výjimkou snad je spolupráce při organizování táborů pro vietnamské děti, kde jako vychovatelé působili čeští studenti, nebo výuka vietnamštiny a češtiny ve spolupráci s místní základní školou. V každém případě nemají vietnamské krajanské organizace zatím motivaci zaměřit se směrem k integraci vietnamské komunity v ČR, propagaci své rodné země a kultury, spolupráci s českými studenty a organizacemi jiného než obchodního zaměření.

Kromě zmíněných organizací mohou teoreticky k integraci přispívat i následující organizace či dobrovolné spolky např.:

Česko-vietnamská společnost

Tato společnost vydává zpravodaj, ve kterém zveřejňuje všemožné informace, články o Vietnamu. Postupem času jsou zde však zveřejňovány rovněž převážně obchodní informace, informace o vzájemných dohodách apod.

Internetové stránky vietnamistů, přátel Vietnamu – „Klub Hanoi“

Nové internetové stránky některých českých vietnamistů a přátel Vietnamu vznikly v roce 2003. Jejich charakter se zatím vyvíjí. Jejich adresa: www.klubhanoi.cz.

Současný vietnamský tisk vydávaný v ČR

Tuần tin mới (týden nových zpráv)

Týdeník vydávaný v ČR s redakcí v Praze. Žhavé zprávy kopírované z internetu. Rozsáhlý tisk (48 stran). Velké množství reklam. Obsah: zprávy v ČR, Vietnamu a ve světě, věda, sport, kultura.

Ngày nay (dnešek)

Týdeník vydávaný v úterý s redakcí v Praze. Zprávy a aktuality v ČR a Vietnamu, poradenství. Články o vietnamské komunitě (činnosti, aktivity), reklamy, kultura, story, umění.

Việt Nam

Týdeník, v němž jsou shromážděny zprávy z jiných médií ve Vietnamu i ve světě. Obsah: kromě zpráv i kultura, sport, společnost, ekonomika zákony a předpisy. Mj. zde je nová rubrika odpověď na dotazy, investigace, společnost vs rodina a podnikatelské fórum. Việt Nam vychází každou středu v Chebu.

Tia chớp (světelný paprsek) (vydává se v ČR, NSR a Polsku)

Deník, který má skoro stejný obsah jako ostatní tisky, zprávy staženy z internetu, kultura, sport. Česká redakce sídlí v Praze.

Thế giới (svět)

Zprávy ze světa, nejaktuálnější otázky, analýza, názory, pointa, rubrika pro čtenáře. Většina zpráv v novinách z ČR jsou staženy z internetu nebo kopírovány z jiných vietnamských novin. Vlastních zpráv je velmi málo.

Závěr

Jak je patrné z popisu stavu vietnamské komunity v ČR, její organizační potenciál je obrovský (tradice česko-vietnamských politicky organizovaných vztahů od roku 1950, historická zkušenost se složitou správou státu, strukturovanost komunity, úzká provázanost, existence krajanských organizací, institut „zástupce“, vzdělání jako vysoká hodnota, soběstačnost komunity, zachování pozitivního obrazu komunity v cizím prostředí ...), stejně jako je slabá motivace k jeho využití pro otevření komunity, interkulturní interakci (může být

dána: nedůvěrou k oficiálním institucím, ekonomickým zaměřením komunity, ochranou soukromí rodiny...).

Vietnamci, kteří posléze získali české občanství a žijí v poněkud odlišných podmínkách než vietnamští občané. Jsou skupinou, která nejvíce spojuje obě dvě kultury. Většinou jsou zaměstnaní společně s Čechy v různých firmách, vědeckých ústavech apod. Smíšených párů existuje jen málo. Všechny bariéry začínají již po období dvou generací velmi zvolna překonávat žáci a studenti, kteří se s českým prostředím více sžili, hovoří mnohdy oběma jazyky, mají širší profesní zaměření apod.

Hledání motivace vietnamských občanů k otevření komunity, k navázání intenzivnějších kontaktů s českou kulturou by mohla být prvním krokem na cestě k integraci vietnam

5.C Arméni

/Jaroslav Maroušek/

Úvod

Z přibližně devíti milionů Arménů jich dnes šest žije mimo svou vlast. Kořeny arménské diaspory sahají až do 4. století n.l. V 16. století již fungovaly jejich obchodnické kolonie od Benátek až po Londýn, a od Krymu přes Sedmihradsko až do Polska. O dvě stě let později jsou cílem jejich cest velká ruská města jako Petrohrad, Moskva, Stavropol' či Rostov na Donu. Podobně jako příslušníci mnoha evropských národů i Arméni začínají na přelomu 19. a 20. století směřovat také do Spojených států amerických, ale i Jižní Ameriky. Nejmasovější vlna odchodu Arménů z vlasti pak souvisí s jejich genocidou v Osmanské říši v roce 1915. Arménská diaspora je dnes tvořena komunitami asi v 60 zemích světa.

Migrace Arménů v důsledku rozpadu SSSR - migrační pozadí a "push" faktory v zemi původu

Od druhé poloviny 80. let minulého století docházelo v bývalém Sovětském svazu ke změně politického a společenského paradigmatu. Tento proces přispěl ke zlepšení situace v oblasti

občanských a lidských práv, rozvoji malého podnikání, a v neposlední řadě k uvolnění hranic, jež umožnilo větší volnost pohybu do zahraničí i v rámci Sovětského svazu. Rozpad Sovětského svazu v roce 1991 byl naopak charakterizován rychlým poklesem výroby a životní úrovně v některých nástupnických státech, a častými národnostními konflikty, jež v některých oblastech postupně přerostly v otevřenou vojenskou konfrontaci. V důsledku pozitivních i negativních změn byl uveden do pohybu ohromný migrační potenciál, jenž v sobě totalitní Sovětský svaz po dlouhou dobu skrýval. Následné migrační pohyby vedly z nově vzniklých republik do blízkých i vzdálených států, mezi nástupnickými republikami navzájem, ale i z jiných států do nástupnických republik.

Arménie v tomto ohledu patřila mezi oblasti s největším migračním potenciálem. Počtem obyvatel a rozlohou nejmenší bývalá svazová republika má dnes největší podíl emigrantů v poměru k celkovému počtu obyvatel. Ačkoliv přesné statistiky sčítání lidu nejsou k dispozici, některé mezinárodní organizace odhadují, že z původního počtu asi 3,5 milionů obyvatel přibližně 1 milion opustil zem. V roce 1988 zemi postihla přírodní katastrofa, následovaná celkovým ochromením průmyslu na počátku 90. let. S tím došlo nejen k obrovskému poklesu životní úrovně, ale také výraznému zhoršení podmínek bydlení (výpadky dodávek energie, plynu a vody do domácností), měnové reformě, která zcela znehodnotila úspory obyvatel, blokáde země a válečnému konfliktu s Ázerbajdžánem. Pokud jde o ochromení průmyslu a pokles životní úrovně, docházelo k němu z několika příčin. Mezi nimi lze vypíchnout zejména zemětřesení (jeho následky nebyly doposud eliminovány), stávky v období politického boje Arménů za nezávislost ("karabašské hnutí", politická organizace "Krunk"), výrobní provázanost mezi bývalými republikami a obtížná uplatnitelnost zastaralých výrobků na světových trzích po rozpadu výrobně odběratelské soustavy RVHP. Emigrace z důvodu národnostních konfliktů se týkala spíše arménské menšiny v Ázerbajdžánu, neboť na území samotné Arménie se až na malé výjimky nebojovalo. Příslušníci této menšiny, kteří se cítili v ohrožení, migrovali především do Arménie a v některých případech a až po určité době do dalších zemí (Rusko, USA, západní Evropa).

Hlavní migrační vlny Arménů směřovaly do Ruska, USA, západoevropských zemí (Francie, Německo, Nizozemí), Kanady a Austrálie. S výjimkou Austrálie se zároveň jedná o země, kde se již dříve usazovaly komunity arménských přistěhovalců (v některých zemích sahá tradice arménského osídlení do 11. a 12. století, ale i hlouběji do historie). Ze zemí bývalého východního bloku přichází Arméni na začátku 90. let především do Polska, v jisté míře také

do České republiky, Maďarska a na Slovensko. I v Rumunsku a Bulharsku lze předpokládat určitý příliv s ohledem na již dříve existující osídlení.

Migrační vlny do České republiky

V České republice se Arméni až do nedávané doby nevyskytovali, ačkoliv jsou národem, pro nějž je typický život v diaspoře a jehož komunity lze nalézt až v 60 zemích světa. Například v sousedním Polsku nebo Uhrách Arméni pobývali již několik set let a některé temnější komunity byly téměř asimilovány.

První migrační vlna na začátku 90. let k nám směřovala z výše uvedených, především ekonomických důvodů. Největší migrační vlna Arménů směřovala do České republiky v letech 1992 až 1994 jako přímý důsledek ekonomické blokády země, provázené mrazivými zimami a s tím souvisejícím zhoršením životních (ne vždy a ne nezbytně ekonomických) podmínek v Arménii. Mezi rokem 1991 a červencem 2003 požádalo v České republice o azyl 3 093 Arménů, z čehož 149 ho obdrželo (4,8%). V roce 2001 žilo v České republice formou trvalého pobytu nebo s vízem nad 90 dnů celkem 1 046 Arménů, což představuje nepatrný pokles oproti předchozím letům (ještě v roce 1999 zde pobývalo pod hlavičkou trvalého pobytu 1 173 Arménů).

Terénní šetření z roku 2000 (Maroušek 2003) naznačuje, že Arméni, kteří dnes pobývají v České republice k nám ve většině případů přicestovali přímo ze své vlasti. Jsou však i mnozí, kteří přicestovali z Polska nebo Německa poté, co jim byla zamítnuta žádost o udělení azylu, nebylo jim prodlouženo pracovní povolení či pobyt v zemi. V několika případech pobývali arménští imigranti před příchodem do České republiky dlouhodobě v některé jiné zemi EU (např. Nizozemsku) nebo v Rusku.

Stupeň sociální integrace Arménů do majoritní společnosti

Dosavadní výzkumy ukazují, že v oblasti sociální integrace do majoritní společnosti Arméni představují pro stát minimální rizika. Míra nezaměstnanosti mezi arménskou komunitou je minimální. Významná část Arménů v ČR provozuje samostatně výdělečnou činnost na živnostenské oprávnění a "klientelismus" (najímání pracovních sil a zprostředkování ilegální práce za poplatek, popřípadě odvádění významné části mzdy zprostředkovateli – tzv. klientovi) se u nich nevyskytuje. Rovněž ilegální vymáhání poplatku za "ochranu" (tzv. "reket"), není v arménské komunitě rozšířeno. Bezprostředně po příchodu do České republiky

řada z nich akceptovala legální pracovní poměr, i když se například jednalo o špatně placenou manuální práci, (například posunovače u Českých drah).

Mezi trestnými činy této skupiny cizinců hraje významnější roli ilegální převaděčství přes hranice (v roce 2002 bylo zaznamenáno 10 převaděčů). Rovněž počet ilegálního překročení státní hranice je významný (v roce 2001 byli Arméni na pátém místě s 1 573 osobami).

Mnozí Arméni, kteří žijí v České republice jsou samostatně výdělečně činní. Často vlastní menší živnost (obchody s potravinami, občerstvení, galerie, opravná obuvi, opravná a šití kožené galanterie atd.), v Brně a okolí se například soustřeďují na prodej ovoce a zeleniny. Na konci roku 2001 vlastnilo 365 Arménů v ČR živnostenskou oprávnění.

Arméni mají tendenci se usazovat především ve větších městech jako Praha, Brno, Ústí nad Labem, kde je lepší nabídka pracovní příležitosti, vyšší mzdy, ale i lepší podmínky pro podnikání.

Kulturní specifika Arménů v ČR:

Arméni, ačkoliv mívají relativně málo potomků (obvykle 1–2) jsou někdy zvyklí žít poměrně dlouhou dobu ve dvou generacích pohromadě, někdy i s rodinami sourozenců. Důležitou roli mezi členy rodiny hraje reciprocita, vzájemná soudržnost a sociální podpora. Ta se projevuje častou finanční a materiální podporou sociálně slabších arménských příbuzných jak v České republice, tak v Arménii. Převážnou část domácností tvoří dnes u Arménů nukleární rodina.

V porovnání s českou společností vyznávají Arméni v některých směrech odlišné zvyky. Jako příklad lze uvést větší tendenci navštěvovat často sousedy a známé v porovnání s majoritou. Běžnými jsou každodenní návštěvy s přáteli a sousedy. Arméni jsou sice přizpůsobiví ve vztahu k české stratifikované a diverzifikované struktuře přátelských vztahů (především mladší generaci tento systém připadá výhodný a poskytuje jim osobní svobodu, neboť jejich volba způsobu života není ovlivněna pevně stanovenou etiketou komunity, jejich sociální okolí se nezajímá o jejich způsob života a nevměšuje se do jejich osobních záležitostí v takové míře v jaké je to běžné v zemi původu), ale nejsou zcela nakloněni stále se prohlubující anonymitě v sousedských vztazích majority. Tyto vztahy Arméni v novém kulturním prostředí postrádají a jsou tímto faktem psychicky deprimováni. Arméni aktivně vyhledávají a udržují kontakty s ostatními krajany a jsou dobře informováni o dění mezi rodinami navzájem. U dospívajících arménských dívek hraje důležitou roli sexuální

zdrženlivost v předmanželských vztazích. Nakolik pobyt v českém kulturním prostředí působí na změnu tradice v této oblasti je těžké v tuto chvíli odhadnout.

Charakteristika mezinárodních vztahů mezi Čechy a Armény:

Arméni, především mladší generace, často oceňují českou společnost jako svobodomyšlnější a méně svázanou tradicemi, než je společnost arménská. Pozitivně hodnotí klidný a racionální přístup Čechů k řešení konfliktů. Českou republiku vidí jako zemi s nízkou korupcí, kde se dodržují zákony, dobře funguje infrastruktura, komunální služby a doprava, a kde je nízká nezaměstnanost (např. Maroušek 2003). Ve styku s úřady hodnotí jako negativní pouze lhůty pro vyřízení žádostí, neboť jim připadají zdlouhavé.

V oblasti bydlení mají Arméni většinou tendenci směřovat od nájemního k vlastnickému bydlení. Relativně mnoho rodin s dětmi si pořídilo rodinné domky, což však bylo často spojeno se značnými finančními náklady. Situaci řešili zakoupením starší nemovitosti poblíž velkých měst (Praha, Brno), kterou později svépomocí či částečně ve spolupráci se stavební firmou zrekonstruovali. Většinou se paradoxně jednalo o nepříliš majetné rodiny, kde všichni členové spojili své finanční prostředky (navíc získali peníze i například prodejem nemovitosti v Arménii) nebo využili hypotéky, v případě že měli v České republice trvalý pobyt. Jedním z hnacích faktorů k vlastnickému bydlení je problematická dostupnost nájemního bydlení.

Instituce arménské komunity v České republice

V arménské komunitě v České republice v současnosti existují dvě menšinové organizace, jež se podle stanov věnují kulturní a osvětové činnosti (pořádají kulturní akce, poskytují sociálně právní poradenství členům komunity atd.). Obě společnosti sídlí v Praze. Ani jedna z nich však v současnosti nemá dostatečnou podporu místních Arménů a v dostatečné míře ani nezastupuje jejich zájmy.

Česko-arménská společnost byla založena v roce 1995 lektorem arménskému jazyka na Filozofické fakultě UK (FF UK) v Praze a podnikatelem Sergejem Grigoryanem. Zanedlouho poté začala postrádat opodstatnění a funkčnost a oba zakladatelé z ní odešli. Má velmi nízkou důvěru mezi členy komunity, a to i v Praze. Její činnost se v podstatě omezovala na pořádání výročí arménské genocidy 24. dubna. Kolem roku 2001 navštěvoval společnost arménský konzul z Vídně a poskytoval konzulární služby zájemcům z místní arménské komunity.

Občanské sdružení Arménský dům má 64 registrovaných členů nejen arménské národnosti, z toho 21 stálých v České republice a 10 zahraničních spolupracovníků. Kromě toho organizace spolupracuje s pěti překladateli (tři z nich jsou soudní). Členové sdružení pracují zatím na dobrovolné bázi. Sdružení nemá vlastní webovou stránku, o její zřízení v budoucnu však projevílo zájem. Podle názoru sdružení by takováto stránka měla obsahovat základní informace o činnosti sdružení, existenci arménské komunity v České republice, informace o chystaných kulturních akcích a poskytovat sociálně-právní poradenství pro Armény, kteří v ČR žádají o azyl a pobývající zde na vízum k pobytu nad 90 dnů nebo s povoleným trvalým pobytem. Pokud jde o materiální zázemí a technické vybavení, sdružení má v pronájmu místnost s dvěma zapůjčenými počítači, připojením k internetu a laserovou tiskárnou. Členové sdružení zatím neprojevili zájem o kurzy práce s počítačem. I když oficiální sociálně-právní poradenství sdružení zatím neposkytuje, někteří krajané se na něj obrátili s dotazy, které se týkaly možností legalizace pobytu v Česku, oblasti pracovního práva, sociálního a zdravotního pojištění, možností vzdělání a vlastnictví soukromého majetku. V přípravné fázi je zřízení rubriky "právní poradna" v časopise "Nairi". Arménský dům nemá oficiální úřední hodiny. Se získáváním grantů sdružení nemá zkušenosti a doposud žádný grant nevyužívalo. Do budoucna projevílo zájem o školení získávání finančních prostředků prostřednictvím grantů (fundraising). Pokud by v budoucnu uspělo, prostředky by vynaložilo především na vydávání měsíčníku "Nairi", založení klubového centra a získávání odborníků pro sociální a právní oblast. Hlavní náplní činnosti sdružení je vydávání měsíčníku "Nairi", který vychází od dubna 2002. Kromě vydavatelské činnosti se sdružení zabývá provozem klubového centra, pořádáním klubových setkání, koncertů a výstav. Nově plánuje také informační a poradenské centrum pro příslušníky arménské menšiny. V roce 2002 pořádal Arménský dům vánoční besídku, v lednu 2003 literární večer a v únoru pak setkání krajanů v Kralupech nad Vltavou.

V sobotu dopoledne funguje v budově FF UK v Praze škola pro arménské děti ve věku od 6 do 14 let. Jejím cílem je naučit číst a psát arménsky děti, které se v České republice narodily anebo sem přicestovaly se svými rodiči, ještě před začátkem školní docházky. Děti znají arménštinu dobře jako jazyk, kterým komunikují se svými rodiči, ale vzhledem k tomu, že navštěvují českou školu, neumějí arménsky číst ani psát. Školu navštěvují v doprovodu svých rodičů, pro které je to rovněž mimořádná příležitost k výměně informací či seznámení se s krajaný. Škola je vedena zaměstnancem arménské redakce Rádia svobodná Evropa. Průměrně ji navštěvuje asi 40 žáků ve čtyřech třídách. Jedná se o dobrovolnou činnost, učitelé

nepobírají žádnou mzdu. Škola není zaregistrována formou občanského sdružení, ani nemá akreditaci MŠMT. Doposud nevyužila státní ani nestátní grantové podpory.

Menšinový tisk

Občanské sdružení Arménský dům vydává od dubna 2002 měsíčník "Nairi". Časopis se snaží seznámit české čtenáře s arménskými dějinami a překlady z arménské literatury, přináší rovněž reportáže a zajímavosti z cest po Arménii. Na jeho redakci se podílí tři Armény a několik studentů armenistiky na FF UK. Vychází v arménštině i češtině. Armény informuje o dění na domácí politické scéně a ve světě. Poslední rok se zaměřuje také na právně sociální poradenství, především ve vztahu k pobytu na území České republiky, přístupu na pracovní trh, sociálnímu a zdravotnímu pojištění, podnikání atd.

Kromě časopisu "Nairi" vychází od září 1999 také měsíčník "Orer" (znamená „Dny“), který se zabývá politickými a kulturními tématy současné Arménie. Často také informuje o událostech v některých komunitách diaspory (např. reportáže ze života komunit v Istanbulu, Taškentu, Francii, nebo Jižní Americe). Je určen širšímu čtenářskému publiku, kromě České republiky je zasílán do Německa, Francie, Ruska, Polska a na Ukrajinu. Je vydáván v arménštině a češtině, obsahuje arménskou a českou část. V minulosti využíval dotaci Ministerstva kultury ČR.

Dostupná literatura k danému tématu

V současné době neexistují prakticky žádné výzkumné studie zabývající se arménskou komunitou v České republice. Zatím jediná dostupná studie (Maroušek 2003) vychází z terénního výzkumu uskutečněného v létě a na podzim roku 2000. Některé práce se věnují Arménům jako součástí širšího tématického celku. Např. Pondělíček (2003) ve své diplomové práci prezentuje rodinu arménských žadatelů o azyl metodou případové studie.

VI. Empirická část

Níže jsou v první části předkládány základní skutečnosti vyplývající z daného dotazníkového šetření, a to: 1) pomocí rozložení četností u jednotlivých položek - odpovědí na jednotlivé kategorie v nabízených tzv. uzavřených otázkách a 2) pomocí kvalitativní analýzy - přehledu a interpretace volných odpovědí na tzv. otevřené typy otázek. Komentovány jsou většinou výsledné poznatky jak pro celý soubor respondentů (ze všech tří komunit dohromady – N=126), tak poté také často zvlášť, po jednotlivých etnických komunitách – Ukrajinci (N=51), Vietnamci (N=45) a Arméni (N=30). Druhá část je již výrazněji orientována na kvantitativní analýzu. Pomocí Chi-kvadrát testu jsou zjišťovány (na celkovém souboru N=126) vztahy mezi vybranými sociodemografickými, socioekonomickými a sociogeografickými parametry imigrantů a vybranými důležitými aspekty jejich migračního a adaptačního procesu. Tam, kde to je účelné, je přehled doplněn o vazbu zjištěné reality na související teoretické koncepty. U každého tématického bloku jsou rovněž nastíněna možná doporučení pro praxi (obecná i směřovaná konkrétním subjektům).

Je opětůně nutné zdůraznit, že váha dosažených výsledků je poplatná výběru respondentů-účastníků výzkumu. Ten nebyl a ani nemohl být činěn sofistikovaně – ve statistickém smyslu není reprezentativní. Přesto, že získané výsledky nemohou být zobecňovány²¹, domníváme se i v souladu s mnoha jinými výzkumníky v zahraničí, že i takovýto výzkum je smysluplný a přináší na daném poli důležité informace a poznání využitelné jak v teorii tak praxi.

---

²¹ Nelze totiž vyloučit „specifičnost“ námi zloumaného vzorku populace.

VII. Závěry výzkumu – na základě rozložení četností

7.1. Základní identifikační charakteristiky zkoumaného souboru²² včetně migrační historie

V celkovém souboru 126 jedinců tvoří muži 58% a ženy 42%. Tento průměr přesně odpovídá poměru pohlaví u vietnamské komunity. Podobný poměr s mírnější převahou mužů (53:47) má rovněž arménská skupina. U Ukrajinců představují ve zkoumaném vzorku muži 61%.

Až na jednoho respondenta byli všichni účastníci šetření v ekonomicky aktivním věku (mezi 18 a 60). Zastoupení v jednotlivých věkových kategoriích bylo následující: 20-29 – 41%, 30-39 – 31%, 40-49 – 19% a 50-59 – 7%. Nejmladší a „nejnosnější“ věkovou kategorii 20-29 mají nejvíce zastoupenou Ukrajinci – 47%, nejméně Arméni – 30%. U dvou prostředních věkových kategorií Ukrajinci víceméně kopírují průměr, naproti tomu Vietnamci mají ve srovnání s ostatními silnější zastoupení ve věku 30-39 (39%), Arméni zase ve věku 40-49 (30%) – Vietnamci v této skupině naopak velmi malý počet respondentů – 11%. V nejstarší skupině padesátníků nejsou mezi skupinami výraznější rozdíly.

Z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání dominují v základním souboru tři hlavní kategorie: vysokoškolské – 41%, středoškolské všeobecné s maturitou – 29% a středoškolské technické s maturitou – 18%. Celkem významný podíl vzdělanějších respondentů (a to ve srovnání jak s populacemi mateřských, tak i cílové země) ještě podtrhuje účast 5% respondentů s postgraduálním vzděláním. U Ukrajinců, resp. Arménů dvě nejvzdělanější kategorie tvořily shodně 53%! Participace imigrantů se základním a středoškolským vzděláním bez maturity je naopak velmi malá (absolutně 7 cizinců). Od ostatních dvou skupin se významněji odlišují Vietnamci, jejichž podíl vysokoškoláků je významně nižší (25%) a naopak proti jiným je výrazně posílena kategorie středoškoláků s maturitou (52%).

92% z celkového vzorku dotazovaných přijelo do Česka z jejich mateřské země – nejvíce z Ukrajiny – 98%, potom z Vietnamu – 91% a nejméně z Arménie – 83%. Pouze u Ukrajinců

a Arménů lze smysluplněji identifikovat podíl těch, kteří v minulosti pobývali v některé jiné zemi než Česko déle než rok²³. Toto proklamovalo 18% Ukrajinců a 33% Arménů.

Přesně dvě třetiny všech respondentů někoho před svým příchodem do Česka v zemi znali. To odpovídá této „střední hodnotě“ u Ukrajinců. Zatímco Arméni měli nižší – 50% podíl u Vietnamců to bylo naopak 77%. Potvrzena je tak teorie sítí navíc u Vietnamců logicky podpořená historickými vazbami obou zemí v rámci společné komunistické etapy (viz kapitola o Vietnamcích v Česku výše). Při vědomí, že přibližně třetina respondentů na tuto otázku neodpověděla, lze konstatovat, že celkově 63% dotázaných znalo před příchodem v Česku rodinného příslušníka, dalších 25% potom přítele nebo přítelkyni. Zaměstnavatel ani jiný další subjekt se jako daný kontaktní pilíř významněji neprojevil. Role rodiny stoupá a naopak význam přátel v tomto kontextu klesá pravidelně od Ukrajinců (podíl 44:38) přes Armény k Vietnamcům (82:9).

Na otázku: „Jak jste v poslední době (cca 1 měsíc) spokojen se svým zdravotním stavem?“ odpovědělo celých 71% všech respondentů tím, že na škále 5- nejvíce spokojen až 1- nejméně spokojen, volilo dvě nejvíce pozitivní kategorie (4 nebo 5). Pouze 10% volilo 1 nebo 2. Spokojenost se svým zdravotním stavem stoupá od Vietnamců (kategorie 4 a 5 – 67%) přes Ukrajince (70%) k Arménům (77%). Význam tohoto sdělení stoupá v souvislosti s tím, jakou důležitost zdravotnímu stavu imigranti přikládají: obecně velmi vysokou – např. v celém souboru 82% zvolilo kategorii 5 znamenající nejvyšší důležitost.

Místo současného bydliště respondentů bylo determinováno účelovým výběrem – Praha a její okolí. Konkrétně to v detailnějším pohledu znamená, že 79% bydlelo v Praze a 21% mimo její administrativní hranice. Zatímco dotazovaná vietnamská komunita bydlela celá v Praze, u Arménů to bylo 80% (zbylí respondenti bydleli v Kralupech (1²⁴), Kladně (1) a ve venkovských obcích okresu Praha-východ (2)) a u Ukrajinců 67% (ostatní bydleli v Kladně (5), Mladé Boleslavi (5), Kolíně (1), Brandýse n/L. (1) a zbylí ve venkovských obcích okresů Prahy- západ a Prahy-východ.

Doporučení: Věnovat větší pozornost zdravotnímu stavu imigrantů , a to jak na obecné – státní úrovni, tak v rovině jednotlivých zaměstnavatelů či dalších ekonomických subjektů. Zdravotní problémy se totiž mohou negativně promítnout nejenom do pracovního procesu

---

²² Socioprofesionální zařazení – viz kapitola Práce, ekonomická aktivita; rodinný stav a počet dětí – viz kapitola Rodina a perspektivy života.

²³ U Vietnamců na tuto otázku odpovědělo velmi málo respondentů.

(viz např. Chi-kvadrát analýza níže), ale i dalších různorodých aspektů jejich adaptace do majoritní společnosti.

7.2. Práce, ekonomická aktivita

Z hlediska současného socioprofesionálního zařazení je v celkovém souboru všech imigrantů (všechny tři zkoumané etnické skupiny - N= 126) nejvíce samostatných podnikatelů, soukromníků (34%) a zaměstnanců (31%), následují studenti (15%) a ženy/muži v domácnosti (13%). Ostatní kategorie jsou zastoupeny okrajově. Nezaměstnaných je v celkovém souboru pouze 5²⁵.

Jednotlivé skupiny imigrantů podle občanství se významně polarizují. U Arménů je podíl zaměstnanců i podnikatelů vyrovnaný (33%, resp. 30%; další ještě poměrně důležitou skupinu představují studenti – 20%). Zatímco u Ukrajinců dominují zaměstnanci (51%) doplněni hlavně o studenty (24%) a podnikatelé (18%), u Vietnamců je to opačně – nejvýznamněji jsou zastoupeni samostatní podnikatelé (56%) a druhou nejdůležitější skupinou jsou ženy/muži v domácnosti (27%). Ač je výběr nereprezentativní, výsledky potvrzují existující, statistikou potvrzenou realitu, že Ukrajinci jsou významně zastoupeni v zaměstnaneckých profesích zatímco Vietnamci jsou v Česku úzce svázáni s podnikáním.

Při vědomí, že cca třetina respondentů na danou otázku neodpověděla, ze všech zaměstnanců a podnikatelů (navíc se k nim přidružilo pět „nových“ respondentů – pravděpodobně studentů) jich 89% pracuje v soukromém sektoru a pouze 6% v sektoru státním. Zatímco ve zkoumaném vzorku se průměru pracovních aktivit v soukromém sektoru nejvíce blíží Ukrajinci (86%), Arméni dosahují v soukromém sektoru 77% a Vietnamci plných 100% (opět se i zde musí vzít do úvahy nižší návratnost odpovědí).

Z hlediska odvětví (opět přibližně čtvrtina respondentů neodpověděla), ve kterém respondenti pracují, dominují služby, a to konkrétně „nákup a prodej zboží“ – 42%, následuje kategorie „jinde“ (mimo zemědělství, průmysl, služby i vědu a výzkum) – 24%; 17% bylo aktivních v „jiných službách“ a 14% v průmyslu. Terciální sektor jako takový reprezentovalo 59%, zatímco nikdo nereprezentoval primární sektor. Zajímavý je velmi rozdílný význam jednotlivých odvětví u daných etnických skupin: U Ukrajinců vévodí průmysl s 36%

---

²⁴ Jedná se o absolutní čísla.

²⁵ Z důvodů této velmi nízké četnosti a navzdory tomu, že v dotazníku byla fenoménu nezaměstnanosti věnována pozornost, nebudou tyto aspekty interpretovány.

následován „jinými službami (32%) a nákupem a prodejem zboží (19%), u Vietnamců jasně převažuje nákup a prodej zboží (76%) a u Arménů jsou významné dvě kategorie – „jinde“ (64% - hlavně stavebnictví, ale i žurnalistika, bankovníctví nebo umělecká výroba) a nákup a prodej zboží (27%).

Ve své mateřské zemi vykonávali respondenti celkově, i v rámci jednotlivých etnických komunit, velmi různorodá povolání – od vysoce kvalifikovaných, technických inženýrských postů či práce ve vědě a výzkumu až po spíše nebo pouze manuálně náročné profese, ať již specializované nebo pomocné (v průmyslu i službách). Jejich výčet, byť kategorizovaný do skupin, nemá na této úrovni analýzy smysl. Důležitý by totiž byl zejména při sledování individuálních životních drah jednotlivých respondentů.

Ti, kteří před příchodem do Česka v jejich mateřské zemi nepracovali, měli udat důvod. Z nepočtených odpovědí (většina respondentů totiž doma pracovala) vyznívá, že na Ukrajině do hry často vchází neutěšená ekonomická situace země – malé platy, nedostatek práce nebo vzhledem ke kvalifikaci adepta nedostatek vhodné práce nebo také zrušení podniku. Vietnamci a v menší míře i Arméni poměrně často udávali jako důvod studium.

Vyvodit závěry z dat, charakterizujících současnou hlavní profesi respondentů v Česku, není jednoduché. Někde profese prolínají, jindy je jich vykonáváno více, ale hlavně je výčet podmíněn metodou výběru respondentů. Ta mnohdy respektovala „snow ball“ efekt, tudíž se nabírali respondenti – známí, přátelé, často aktivní patrně též v obdobných profesích. Nejtypičtější vykonávanou prací u šetřených Ukrajinců jsou dělnické a zednické stavební práce a s odstupem uklízení. Mezi další již spíše ojediněle (maximální četnost činí 2) uvádějí následující profese: např. skladník, řezník, rehabilitační sestra, švadlena, soustružník/frézař, zámečnický, čistič kovových konstrukcí, pokladník, svářeč a prodavač. Pouze sporadicky jsou zastoupeny intelektuálně náročné profese: galerista, vědecká a výzkumná činnost a programátor. Arméni se shlukují do několika malých skupinek: galeristi, manažeři, žurnalisté a na druhé straně spíše manuální dělnické a zednické stavební práce. Tyto skupiny jsou doplněny o podnikatele (obecně), restaurátora, zlatníka, zástupce ruční výroby a oprav zboží a čističku výhybek. Ve skupině dotazovaných Vietnamců vévodí podnikatelé zabývající se prodejem zboží (asi polovina celého souboru) a dále pak studenti.

Výběrem stupně hodnocení od 1 – nejméně spokojen až po – 5 nejvíce spokojen, vyjadřovali respondenti „spokojenost se svou současnou prací“. Rozložení je nakloněno k celkově pozitivnější reakci, kdy jednotlivé stupně volilo: 4% - 1, 10% - 2, 31% - 3, 37% - 4 a 18% -5.

Tedy téměř jedna pětina respondentů je vrcholně spokojena se svojí současnou prací (při celkové absenci přibližně jedné čtvrtiny respondentů souboru). Ze tří komunit se výrazněji odlišují Arméni, jejichž spokojenost s vykonávanou prací dosahuje ještě vyššího stupně – kategorii 4 a 5 dohromady volilo 74% respondentů, 1 naopak nikdo.

Ti, kteří byli nespokojeni se svou současnou prací (tedy značně početně limitovaný podsoubor), měli vyjádřit důvod své nespokojenosti²⁶. Nejdůležitější se zdají čtyři faktory: a) obecně špatné pracovní podmínky spojené s „těžkou prací“ (a mnohdy s nízkým finančním ohodnocením), 2) nízký (nedostatečný) nebo kolísavý příjem (často spojený s prací nekorespondující se zájmem nebo původním oborem pracovníka), 3) nejistota dané práce, daná konkurencí nebo obecně nepříznivými okolnostmi a 4) prostá nespokojenost s prací – „nelíbí se mi to, co dělám“.

Pracovní zatížení imigrantů bylo měřeno počtem hodin odpracovaných týdně (v jejich současném zaměstnání v ČR včetně dalších výdělečných činností a přesčasů). Pracovní aktivita je významně vyšší, než např. průměrná doba práce českého občana (v jednom zaměstnání), která se pohybuje kolem 42 hodin. Tento čas, resp. i kratší dobu věnuje pracovním aktivitám pouze asi 43% zkoumaných cizinců. Podle etnik pracuje méně nebo 42 hodin v týdnu asi 40% respondentů-Ukrajinců a asi kolem 46% Arménů a Vietnamců. Ukrajinci mají největší počet extrémně vytížených pracovníků – 80 a více hodin týdně jich podle vykázaných dat pracuje 20%, u Arménů to je 6% a Vietnamců 2%. Odpověď na otázku „Jak často pracujete o víkendech?“ tedy není překvapivá: V celkovém vzorku uvedlo 40% že pracují o víkendu pravidelně, 46% občas a pouze 15% nikdy (přibližně čtvrtina respondentů na tuto otázku neodpověděla). O víkendech pracují pravidelně nejčastěji Ukrajinci – 47%, pak následují Vietnamci 37% a Arméni 29%.

32% respondentů dnes v ČR využívá svoji kvalifikaci, kterou nabyli ve své mateřské zemi. Naopak 68% dotazovaných ji nevyužívá. Zatímco využití kvalifikace je vyšší u Arménů (39%) a Vietnamců (37%), významněji nižší podíl mají Ukrajinci (24%). Úředně uznanou původní kvalifikaci v ČR přiznává 34% respondentů (52% o ni nikdy neusilovalo), přičemž se v tomto ohledu čísla u jednotlivých etnik liší. Podíl uznané kvalifikace stoupá od Vietnamců 24%, přes Ukrajince 38% k Arménům 44%. Nejvyšší podíl – 73% - těch, co o uznání kvalifikace nikdy neusilovali, mají Vietnamci. Souvisí to zřejmě s jejich extrémním

---

²⁶ Nakonec důvody uvedli i někteří z těch, kteří v předcházející otázce nevyjádřili celkovou vyhraněnější nespokojenost se svojí současnou prací.

zapojením do aktivit tzv. služeb typu „nákup-prodej“, kde, na rozdíl od mnohých jiných aktivit, je bezpředmětné (zbytečné) oficiálně zúročovat svoji kvalifikaci. Z celkového počtu všech imigrantů zařazených do výzkumu jich 53% neuvažuje o jakékoliv změně v jejich kvalifikaci, 33% uvažuje o zvýšení kvalifikace v jejich dosavadní profesi a 15% uvažuje o rekvalifikaci, úplné změně profese. Rozdíly mezi jednotlivými etniky nejsou v tomto směru zásadní povahy.

Ti, co v nejbližší budoucnosti uvažují o rekvalifikaci, úplné změně své profese (přibližně sedmina celkového počtu respondentů), udali širokou paletu možných cílových specializací, o něž by usilovali: Ukrajinci, kterých bylo v tomto kontextu nejméně, udávali učitelství a studium společenských věd, Vietnamci studium společenských věd, řízení podniku, studium jazyka, architektury a informatiky. Cílem Arménů bylo získat kvalifikaci ve finančním sektoru (účetnictví, studium bankovníctví) nebo ve sféře umělecké (studium architektury, AVU, AMU) nebo umělecko-průmyslové (technologie zpracování kůže, broušení drahých kamenů).

Na otázku, prodělal jste nebo děláte v současnosti nějakou odbornou profesní přípravu v ČR odpovědělo v celém souboru imigrantů v souladu s předchozími odpověďmi 57% že „ne a neplánuji tak ani do budoucna“, 16% že „ne, ale plánuji v budoucnu“, 15% „ano, a nyní přípravu absolvuji“ a 12% „ano, již jsem ji absolvoval“. Obdobná čísla reprezentují u Ukrajinců 58%, 20%, 18% a 4%, u Arménů 36%, 21%, 14% a 29% a u Vietnamců 74%, 6%, 12% a 9%. Jinými slovy - danou otázku víceméně ignorují Vietnamci, Ukrajinci jsou zapojeni spíše málo, zatímco Arméni se poměrně významně zapojují nebo již zapojili do odborné profesní přípravy v Česku. O odbornou profesní přípravu v Česku v jiném oboru než v tom, v němž byl respondent vzdělán, je obecně velmi malý zájem – pouze 6% říká „ano“ (již absolvoval nebo nyní absolvuje) a 10% toto plánuje v budoucnu.

Při absenci odpovědí asi pětiny respondentů je zajímavý a důležitý přehled příjmů respondentů. Dotazovaní uvedli jejich individuální celkový měsíční nezdaněný příjem v Česku (pokud mají tak jde o průměrný čistý plat, průměrný čistý měsíční příjem z podnikatelské činnosti, z vedlejších výdělečných činností nebo z majetku a průměrné sociální příjmy, kdy nejsou započítávány přídavky na děti). V celkovém souboru má 11% příjem v kategorii do 5 999 Kč, 24% mezi 6 000 a 9 999 Kč a 47% mezi 10 000 a 19 999 Kč. Dohromady to je 82% respondentů. 2%, resp. 4% dotázaných jsou v kategorii 30 000 – 49 999, resp. více než 50 000 Kč. Při vědomí malých absolutních počtů (navíc mezi 17 – 26%

respondentů podle souborů jednotlivých etnik neodpovídalo), ale zejména všudypřítomné nereprezentativnosti výběru souborů má částečně vyšší příjmy vietnamská komunita, která zejména v kategorii 20 000 – 29 000 Kč má vyšší podíl zastoupení – 19% oproti 7% Ukrajinců a 9% Arménů. Obecně i ve vztahu k množství odvedené práce (viz výše počet odpracovaných hodin) jsou příjmy daných cizinců ve srovnání s majoritou spíše nízké. Zdá se, že se zde naplňují určité rysy teorie dvojího trhu, kdy se cizinci prosazují spíše na tzv. sekundárním trhu práce, který je typický mimo jiné nízkými odměnami za vykonanou práci.

Doporučení: Jedním z důležitých úkolů státní správy (případně samosprávy), ale i nevládního sektoru by mělo být pomoci využít kvalifikační potenciál imigrantů (68% dotazovaných nevyužívá svoji původní profesi). Ti totiž často i proti své vůli pracují v Česku v úplně odlišných profesích, než ve kterých byli vzděláni nebo vyučeni. Systematickým posunem do své profese či rekvalifikací do profesí blízkých té původní, by získal jak zaměstnavatel, tak vlastní imigrant a následně i samotný stát (mnohem efektivnější přístup, zúročení cizincova „umrtveného potenciálu,“ a to mnohdy v intelektuálně náročnějších oborech). Stát by měl na jedné straně stimulovat imigranty k realizaci tohoto kroku –v daném smyslu široce informovat o možnostech na trhu práce, nabízet různorodé kvalifikační i rekvalifikační kurzy apod. Na straně druhé by měl stát na trhu práce do jisté míry vytvořit prostředí, které je k danému profesnímu posunu imigrantů vstřícné, nediskriminující.

Z výsledků vyplývá i nutnost zvýšené kontroly „těžkých“ pracovních podmínek, ve kterých imigranti často pracují, včetně dalších omezujících faktorů ze strany zaměstnavatele, kterým musí často imigranti čelit. Nutná je tak prevence možného, mnohdy skutečně realizovaného všestranného vykořisťování imigrantů v majoritní společnosti.

7.3. K projektu Aktivního náboru kvalifikovaných zahraničních pracovníků do Česka

Na otázku, zda dotazovaní vědí o daném projektu odpovědělo 34% ano, 66% ne. Rozdíly mezi skupinami nejsou příliš velké – nejinformovanější jsou Vietnamci s 39% podílem informovaných. V celém základním souboru vyjádřilo přání vstoupit do projektu 49% respondentů avšak ze značně zúžené základny – asi polovina dotazovaných na otázku neodpověděla, logicky jsou to mnozí z těch, kteří o projektu nic nevědí. Při daném omezení získaných dat a s tím související i problematice jejich hlubší interpretace se prokázalo, že klesá ochota vstoupit do projektu od Ukrajinců (61%) přes Vietnamce (46%) k Arménům (38%).

Doporučení: Do budoucna by bylo velmi vhodné umožnit zapojení se do projektu široké paletě etnických skupin – jedincům již v Česku působícím a často se nacházejícím v již pokročilých fázích adaptace. Toto by mělo být činěno s vědomím důležitosti využití jejich potenciálu v profesích, ve kterých byli vzděláni a mají zkušenosti (viz výše).

7.4. Bydlení

52% respondentů z celkového souboru bydlí v bytě, 16% na ubytovně a 15% v domě. 9% má k dispozici „jinou formu bydlení“ a 8% má místnost (v domě nebo bytě). Průměrná čísla skrývají rozdíly mezi jednotlivými etniky, které jsou v tomto případě významné. 35% Ukrajinců bydlelo v bytě, třetina potom na ubytovně; 80% Arménů uvedlo byt jako místo svého bydliště a totéž uvedlo i 53% Vietnamců, u nichž tato forma bydlení byla ještě významněji doplněna domem (27%). Z celého souboru pak 83% dotázaných uvedlo, že danou nemovitost užívanou k bydlení nevlastní přes svoji firmu. Nikterak významný podíl vlastnictví nemovitosti stoupal od Ukrajinců (8%) přes Armény (17%) k Vietnamcům (18%).

Z hlediska počtu obytných místností, které měli respondenti k dispozici, měl celý soubor toto rozložení: 1 místnost – 32%, 2 – 21%, 3 - 32%, 4 a více - 15%. Při srovnání daných etnických skupin vynikne rozdíl mezi na jedné straně ukrajinskou a na druhé straně vietnamskou a arménskou komunitou. Zatímco 1 místnost mělo k dispozici celých 57% ukrajinských respondentů, u Vietnamců to bylo 20% a Arménů pouze 10%. Naopak 3 a více místností mělo k dispozici 16% Ukrajinců, ale 60% Arménů a dokonce 71% Vietnamců. Bytový standard je jedním z vhodných indikátorů celkové kvality života, která se zdá být v této perspektivě nejnižší u ukrajinské komunity.

Celkové hodnocení spokojenosti se současným bydlením vyznívá ve škále od 1 (nejméně spokojen) po 5 (nejvíce spokojen) následovně: Celkově je obrázek velmi příznivý, neboť plných 56% zvolilo možnost 4 nebo 5 (vrcholně spokojena je plná čtvrtina respondentů). Výrazně nespokojeno je naopak pouhých 7% dotázaných. Spokojenost s bydlením zde koresponduje s předešlými odpověďmi – a stoupá od nejméně spokojených Ukrajinců (byť i zde 44% volilo kategorii 4 nebo 5) přes Armény (60% udalo 4 nebo 5) k Vietnamcům (67 upřednostnilo 4 nebo 5).

V odpovědi na otázku, jaká je úroveň současného bydlení v Česku ve srovnání s úrovní bydlení, kterou respondenti měli v jejich mateřských zemích, odpovědělo 27%, že to je

přibližně stejné. Obdobný podíl (37%, resp. 36%) respondentů uvádí, že to je mnohem nebo o něco horší, resp. mnohem nebo o mnoho lepší. Jednoznačně se opět vydělují Ukrajinci, z nichž 52% cítí, že se jejich bytová situace o mnoho nebo o něco zhoršila. U Arménů a Vietnamců jsou dané podíly shodně 27%.

Na otázku zjišťující reálné či spíše potenciální formování etnických územních enkláv – zda v nejbližším okolí bydliště imigrantů (v dosahu přibližně 5 minut chůze) bydlí větší skupiny krajanů - odpověděli respondenti celkově následovně: 33% uvedlo, že tam nebydlí žádní krajané, 35% že v okolí bydlí cca 1-3 rodiny krajanů, 18% 3-10 rodin krajanů, 3% více než 10 rodin krajanů; 11% nedovedlo věc posoudit a asi šestina respondentů se nevyjádřila vůbec.

Při analýze jednotlivých etnik upoutá arménská, která deklaruje jasně nejnižší územní etnickou spjatost – 61% uvedlo, že v nejbližším okolí jejich bydliště nebydlí žádní krajané. Ukrajinci naopak vykazují relativně největší (i když v realitě zatím spíše velmi slabou) územní spřízněnost – 50% má v blízkosti 1-3 rodiny krajanů, 12% má v dosahu 3-10 rodin krajanů a 15% více než 10 rodin krajanů. Územní koncentrace Vietnamců je někde „mezi Armény a Ukrajinci.“ Je zatím těžké stanovit, zda se v případě Ukrajinců rodí náznaky vzniku etnických jader tak, jak o tom hovoří mimo jiné teorie etnické residenční segregace (viz Massey 1985 – teoretická část). Proti „přirozenosti vývoje“ zatím hovoří spíše doposud více cirkulační charakter pohybu Ukrajinců a také zatím krátká doba, ve které se dané koncentrační procesy mohly vyvíjet. Navíc dané prostředí Česka je ještě stále zatížené minulostí a existence volného trhu má zatím mnohá specifika (jednoznačnou brzdou je v tomto případě stále normálně nefungující volný trh s byty a domy).

Důležitost toho, aby v místě jejich bydliště žili také jejich krajané, vyjádřilo v celém souboru jako prioritu 55% respondentů, naopak pro 45% to důležité nebylo. Jednotlivá etnika se zde výrazně liší v postojích. Zatímco Ukrajinci kopírují průměr – 57%, Vietnamci vyjadřují největší touhu po etnické pospolitosti – 71%, zatímco Arméni jasně nejmenší – pouze pro 28% dotázaných Arménů je důležité, aby v místě jejich bydliště žili také jejich krajané.

Přibližně 31% všech respondentů vyjádřilo možnost změny místa svého bydliště v horizontu nejbližších let. Potenciálně nejmobilnější jsou v tomto směru Arméni (50%), následují Ukrajinci (29%) a Vietnamci (21%).

Doporučení: Stát by měl odstranit některé z bariér, které brání vstupu imigrantů (ne občanů Česka) do vybraných sektorů trhu s byty/domy. Stejně tak je třeba obecně intenzivně usilovat o

celkové narovnání daného trhu, aby v mnohem větší míře respektoval zákonitosti volné soutěže, nabídky a poptávky, volné tvorby cen. To povede k „vyjasnění“ charakteru prostorové organizace bydliště cizinců i potenciálně k jejich větší spokojenosti s vybraným realizovaným bydlením. Stejně tak by ale v jasně specifikovaných a opodstatněných případech měl stát pomoci řešit imigrantům složitou bytovou situaci formou jasně lokovaných subvencí, zvýhodněných půjček, hypoték apod.

7.5. Mezietské vztahy a znalost jazyků

V případě mezietských vztahů jsme se zaměřili na reflexi bližšího přátelského vztahu s Čechy. 73 % z celkového počtu informátorů má bližší vztahy s Čechy, opačný procentuální podíl je patrný jenom u vietnamských informátorů, z kterých 51 % nemá bližší přátelské vztahy s Čechy. Data tedy potvrzují jistou uzavřenost vietnamské kultury, kterou Kocourek (Kocourek 2003) interpretuje tím, že jako jinde ve světě vietnamští občané (Asiaté) vytvořili i v ČR uzavřenou komunitu. Pojem komunita je v tomto případě opodstatněný především způsobem komunikace, vyjednáváním, a jednáním s okolím a s většinovou společností, strukturou vnitřních vztahů. Tato uzavřenost, pokud jde o Českou republiku, může být způsobena faktem, že vzájemné vztahy byly navázány shora, existencí zástupců a prostředníků, jakož i jinými pozůstatky komunistického organizování migrace před rokem 1989, a také přirozenými přírodními a kulturními bariérami. Vyrovnat se s nimi je pro mnoho lidí těžké.

Pohlaví při setkávání nehraje roli, jelikož 68% z celkového počtu dotazovaných se setkává s oběma pohlavími přibližně stejně, 17 % spíše s muži a 15% spíše se ženami. Ne příliš signifikantní rozdíl vykazuje jenom vietnamská komunita, kde větší podíl reprezentují muži. Možné vysvětlení je to, že vietnamský vzorek byl tvořen převážně podnikateli (muži).

Zajímali jsme se také o místa setkávání a vytváření bližších osobních vztahů našich informátorů s Čechy. Při odpovědi na otázku „Kde jste se seznámil se svými 3 nejlepšími současnými českými kamarády?“, si informátoři měli vybrat 3 možnosti. Z celkového počtu 126 informátorů uvedlo na prvním místě v práci 63% osob, poté na veřejnosti 36% a 13% ve škole. Všechna tato místa je možné označit jako místa veřejného (ne privátního) charakteru. Migrant v začátcích své integrační strategie tedy navazuje bližší vztahy s majoritou nejprve v prostoru veřejném. Vstup do privátního-rodinného prostoru je chápán jako symbolické překročení prahu domu - prahu do světa „těch druhých“ v chápání dichotomie „my“ a „oni“ (Lukšíková 2000).

Dále byla zkoumána individuální reflexe povahy vzájemných vztahů mezi daným etnikem a ostatní majoritní populací v Česku. Informátory jsme požádali o ohodnocení těchto vztahů pomocí 5ti bodové škály (5 reprezentuje bezproblémové a naopak 1 velmi konfliktní vztahy). Informátoři volili v 40% případů hodnocení 3 (tedy průměrné), v 33% hodnocení 4 a v 16% hodnocení 5. Negativní zkušenosti z Čechy uvedlo 40% informátorů, 60% odpovědělo, že negativní zkušenosti nemá. Výraznější rozdíly (vzhledem k malým počtům v parciálních souborech) se neprojevily. Také v tomto případě jsme požádali informátory o konkrétní osobní reflexi těchto negativních zkušeností. Vzhledem k široké škále jejich otevřených odpovědí a malému počtu informátorů volíme pro ilustraci jen výčet některých výpovědí: všeobecně definované diskriminační jednání, okradení, slovní urážky, napadení skinheady, xenofobie a nepříjemné jednání na úřadech. Pozitivní reflexe majoritní populace a hodnocení jejich kladných povahových rysů bylo ve výpovědích následující: Češi jsou otevření, klidní, upřímní, přátelští, vlastenečtí a mají smysl pro humor.

V tomto výzkumu (chápaném jako výzkum pilotní) jsme zkusili také otestovat obrácenou škálu sociální distance (Reverse Social Distance Scale). Lee et al. (1996) tvrdí, že Bogardusovu škálu sociální distance (která se používá na měření mezietnických vztahů) není možné použít mezi minoritní skupinou, protože byla vytvořena z perspektivy majoritní skupiny. Z hlediska minority (v našem případě z hlediska skupin migrantů) musíme měřit, jak příslušníci minority vnímají sociální distanci, kterou vykazuje majoritní (česká) skupina proti minoritě. Tato škála tedy zkoumá, do jaké míry jsou podle našich informátorů oni samotní přijímáni jinými skupinami (majoritou) v různých rolích. Informátorům byla položena otázka: „Uvažujte prosím, o tom co si myslí průměrný Čech o Ukrajincích/Vietnamcích/Arménech.“ Informátorům jsme postupně četli výroky a varianty odpovědí a pro každý výrok zaznamenali jenom jednu odpověď ve škále (ano, spíše ano, spíše ne a ne) na otázky:

- a) Vadí jim, když žijete v jejich zemi? (reprezentuje nejmenší sociální distanci)
- b) Vadí jim, když žijete v jejich zemi?
- c) Vadí jim stát se Vaším blízkým přítelem?
- d) Vadí jim stát se Vaším příbuzným?
- e) Vadí jim vzít si za manželku Ukrajince, Vietnamce, Arména? (největší sociální distance)

V případě, že budeme v celkovém souboru sledovat krajní odpověď „ano,“ bude pořadí distance jiné: největší distance: život v jejich zemi (23 %), v manželství (13%), v sousedství (13%), v příbuzenství (12 %) až po nejmenší distanci přátelství (3%). Složitější analýzu

těchto výsledků není možné vykonat vzhledem k nízkému počtu respondentů. Naše testování škály sociální diference bylo důležité, neboť významy a konotace konkrétních položek (např. soused) mohou být kulturně podmíněné. Porozumění kulturním rozdílnostem pomůže v budoucnu (při rozšíření souboru) vyvarovat se významovým zkreslením.

Za jakýsi lakmusový papírek v mezinárodních vztazích bývá považována akceptace vniknutí do toho nejprivátnějšího světa toho „druhého,“ do světa rodinného. Na otázku: „Přijali byste do rodiny představitele následující národnosti a regionů?“ informátoři postupně reagovali na následující nabízené etnické skupiny: Araba, Afričana, Američana (USA), Arména, Číňana, Čecha, Francouze, Němce, Róma, Rusa, Slovák, Ukrajince a Vietnamce. K hodnocení jsme jim poskytli možnosti: rozhodně ano, spíše ano, spíše ne a rozhodně ne. Za zajímavý fakt považujeme, že data ukázala, že náš celkový soubor kopíruje (když nehodnotíme postoje k nám zkoumaným minoritám) postoje české majority. Největší distanci (rozhodně ne) vykazují respondenti celkově vůči Romům (62%), poté k Afričanům (56%) a Arabům (52%). Nejmenší naopak k Čechům (10%) a ke Slovákům (10 %). Není zde možné hovořit o nějaké solidaritě mezi migranty navzájem, nicméně k potvrzení a vysvětlení těchto zjištění by bylo třeba dalšího specializovaného výzkumu.

Zvládnutí jazyka hostitelské kultury je předpokladem k úspěšné integraci jedince do nové společnosti. 17% z celkového souboru informátorů navštěvuje v současnosti jazykový kurz, z tohoto počtu 45% kurz jazyka českého. Vyšší počet informátorů je v případě návštěvnosti jazykového kurzu viditelný (2 až 3 krát) u Vietnamců. Vysvětlením je jazyková odlišnost obou jazyků. V případě Ukrajinců a Arménů (u nichž druhý oficiální jazyk byl jazyk ruský) neexistuje jazyková propast vzhledem ke společné slovanské jazykové skupině. Při výzkumu jsme zjišťovali také ochotu zúčastnit se jazykových kurzů češtiny. 27% z celkového počtu informátorů by se zúčastnilo placených kurzů a až 45 % bezplatných kurzů. Při porovnání rozhodnutí zúčastnit se jazykového kurzu (ne českého jazyka) a kurzu jazyka českého se dostáváme k poměru 6%: 27% ve prospěch českého jazyka. Z hlediska jazykových situací (tedy používání češtiny) převládá téměř homogenně ve všech zkoumaných komunitách používání v práci, ve škole a na úřadech. Naproti tomu konzervování mateřského jazyka probíhá zejména v kruhu rodinném. Toto podporují i odpovědi na otázku: „Jakým jazykem nejčastěji mluvíte s Čechy?“ Z celkového souboru 98% využívá řeč majoritní společnosti, avšak 65% mluví se svými dětmi rodným jazykem a stejně tak 65% mluví rodným jazykem také se svým partnerem. Rozdíly mezi jednotlivými komunitami nejsou signifikantní. Tyto interpretace vedou

k potvrzení teorie kulturního jádra (viz Schnapper 1991 - teoretická část studie) tím, že migranti ve svém integračním procesu konzervují tzv. kulturní jádro (do něhož patří i mateřský jazyk) právě v rodinném prostředí.

Doporučení:

Při podpoře a organizování jazykových kurzů češtiny je třeba brát ohled na jazykové zázemí migrantů. Migranti upřednostňují bezplatné kurzy. Ty by bylo vhodné organizovat ve spolupráci s organizacemi krajanů, což by přilákalo větší počet zájemců zejména z uzavřených komunit (např. Vietnamců), ulehčilo a zefektivnilo by to pomocí pochopení mateřského jazyka výuku jazyka českého. Vzhledem k datům o postojích zkoumaných skupin k ostatním etnickým skupinám, doporučujeme také podporu projektů multikulturního charakteru, nejen mezi českou majoritní společností a vybranými minoritami, ale také mezi jednotlivými minoritami navzájem. Výsledky výzkumu také ukazují na fakt, že migranti nemají problém v soukromých vztazích s příslušníky majority. Větším problémem jsou vztahy veřejné. Proto doporučujeme pokračovat v mediálních kampaních zaměřených na multikulturní porozumění a zlepšení obrazu cizince v majoritní společnosti.

7.6. Krajanské vztahy

Na otázku: „Pomohli Vám někdy během Vašeho pobytu v ČR nezištně Vaši krajané?“, odpovědělo z celkového souboru 78% dotazovaných kladně (ano). Data získaná v jednotlivých komunitách se významně lišila, a to v tom smyslu, že zatímco pro Armény je vzájemná nezištná pomoc méně typická – 60% odpovědělo ano, u Vietnamců toto deklarovalo plných 89% dotázaných. Ukrajinců odpovědělo na danou otázku ano 78% (stejně, jako byl podíl v celém souboru). 90% informátorů si v ČR udržuje bližší přátelské vztahy se svými krajany. Se svými 3 nejlepšími současnými kamarády-krajany v ČR se seznámilo 45% doma, 34% v práci a 10% v rodinném prostředí. Zajímavým zjištěním je typ pomoci krajanů, kdy 48% si pomohli finančně, 24% v osobných záležitostech, 13% v komunikaci s cizineckou policií a 7% v komunikaci s úřady. Získaná data ukazují na význam mezilidských vztahů v integračním procesu, zejména ze strany krajanů. Migranti si ekonomickou, finanční, psychologickou a komunikační podporou (zejména s institucemi, kde je třeba znalost „odborného“ byrokratického jazyka) vzájemně pomáhají. Jak už jsme výše uvedli, data ukazují, že přátelské vazby na krajany vznikají převážně již v zemi původu (45%). Tyto vazby potvrzují teorii sítí, která zdůrazňuje význam sítí krajanů v adaptačním procesu do hostitelské, majoritní společnosti (viz

teoretická část studie).

7.7. Reflexe práce organizací etnických komunit

45% z celkového počtu informátorů zná své krajské organizace, 44% se někdy zúčastnilo akcí pořádaných svými krajskými organizacemi. Jenom 23% z 39,2 % informátorů, kteří odpověděli, jsou členy některé z krajských organizací. Respondenti z arménské komunity uváděli jako známé tyto organizace: Arménský dům, Arménská sobotní škola, Informační centrum, Česko-arménskou společnost a Informační centrum Kavkaz-Východní Evropa. Při hodnocení aktivit arménských organizací respondenti nejvíce postrádali arménský kostel. Ten je celosvětově v arménské diaspoře pokládán za místo setkávání nejen religiozního charakteru, ale i jako symbolicky významným místem pro upevňování arménské národní identity. Jako absentující aktivitu uváděli dotazovaní sociálně právní poradenství, což v souvislosti s lidsko-právním charakterem organizací (OPU, PPU, Helsinský výbor), na které se respondenti obrátili v případě řešení problémů (zejména týkajících se prodloužení pobytu a trvalého pobytu), můžeme interpretovat jako potřebu sociálně právního poradenství poskytovanou zevnitř komunity. Předvýzkum IOM (zaměřený na organizační potenciál vybraných organizací) potvrdil, že OZ Arménský dům reflektuje tyto komunitní požadavky a v budoucnu plánuje poskytovat sociálně- právní poradenství.

Jako neznámější ukrajinské organizace informátoři uváděli Fórum Ukrajinců a Ukrajinskou Iniciativu. V případě chybějících aktivit je zajímavé, že Ukrajinci z velké míry nebyli schopni formulovat, o jaké aktivity by měli zájem. Domníváme se, že v případě charakteru námi zkoumaného souboru (informátoři nejsou občané ČR) to může být zapříčiněno i tím, že ukrajinští migranti neuvažují o usazení v ČR nebo také prostě nevědí, jak bude proces legalizace jejich usazování (zejména po vstupu do EU) vypadat. Proto se spokojují s krajskými vztahy na přátelské, nikoliv institucionální úrovni. V případě zmíněných chybějících aktivit převažovalo sociálně právní poradenství a kulturní aktivity. Zájem o kulturní aktivity je u ukrajinské komunity tradiční a jejich komunitní organizace se v tomto směru profilují.

V případě vietnamské komunity byly označeny za neznámější následující krajské organizace: Sdružení Vietnamců v ČR, Svaz Vietnamců a Svaz mládeže a studentů. Za zajímavé můžeme považovat zjištění, že informátoři z vietnamského souboru byli nejméně schopni (v porovnání s ostatními komunitami) formulovat, jaké aktivity jim chybějí. Toto

můžeme interpretovat následovně: 1) zdejší komunita (z důvodu svých ekonomických zájmů) je daleko více založena na jedinci-individuu než na kolektivu, jako je tomu ve Vietnamu; 2) Vietnamci všeobecně jsou po svých zkušenostech s válkami a s komunizmem velmi apolitičtí; 3) Vietnamci nejsou zvyklí na to, že by se o ně mohla postarat nějaká instituce-organizace. Aktivity pomáhajících organizací berou jako zásah do soukromí jejich rodiny; 4) Vietnamská komunita v ČR zatím nepoznala smysl práce formálních organizací, a je potřebné zdůraznit, že Vietnamská ambasáda má (i když daleko méně než před rokem 1989) v některých organizacích silný politický vliv.

Doporučení: směrem k organizacím etnických komunit

Vzhledem k výsledkům šetření by bylo vhodné, kdyby komunitní organizace rozšířily informace o své existenci, jakož i konkrétních aktivitách i směrem k tzv. novým migrantům ze své komunity. Tyto organizace by měly být profilovány jako kombinace sociálně-právního poradenství a místa setkávání (např. prostřednictvím organizace kulturních akcí). Účast na svých aktivitách by neměly podmiňovat členstvím v nich (vzhledem k malé organizovanosti tzv. nových migrantů - 23%).

Doporučení:

Výsledky šetření ukazují na potřebu podpory sociálně-právního poradenství. Organizace etnických komunit hrají v integraci migranta do nové hostitelské společnosti nezastupitelnou roli. Jsou v pozici mediátora mezi svojí krajskou komunitou a novou hostitelskou komunitou. V případě sociálně-právního poradenství existuje jenom minimální riziko podpory exkluze či případné ghetoizace komunit. Zahraniční zkušenosti ukazují, že právě tyto organizace jsou schopny rychle a efektivně reagovat na potřeby svých nově příchozích krajanů. Domníváme se, že v našich podmínkách není možné takové poradenství založit na dobrovolné práci členů organizací (tato tradice zde není ani v českých nevládních organizacích). Řešením by byla finanční podpora při poskytování sociálně-právního poradenství. Odbornost takového poradenství by bylo vhodné zaručit externí odbornou konzultační silou – v podobě jakéhosi patrona-patronky (profesí např. sociální pracovníci z příslušného odboru státní správy). Tím by se problémy migrantů řešily přímo v komunitě, což by zefektivnilo také práci příslušného odboru státní správy.

7.8. Rodina a perspektivy života

88% respondentů jsou buď ženatí/vdané (58%) nebo svobodní/svobodné (30%); 9% vzorku tvoří rozvedení. Od „průměrných charakteristik“ vybočují např. Vietnamci, jejichž podíl u

svobodných je ve srovnání se zbylými dvěma skupinami poněkud vyšší – 38%.

38% celkového souboru tvořili bezdětní. 1 dítě má 25% respondentů, 2 děti 30% a 3 děti (nikdo neměl více) 7%. Při podstaném snížení zkoumaného vzorku díky 43% nezjištěných odpovědí, 72% z úspěšně kontaktovaných respondentů s sebou v Česku mělo své děti zatímco 28% nikoliv. Při stejném problému podstatného snížení vzorku odpovídajících se ukazuje podstatný rozdíl v chování jednotlivých etnik. Zatímco vysoké procento Arménů a Vietnamců proklamuje pobyt v Česku společně se svými dětmi (u obou skupin 90%), u Ukrajinců tak činí pouze 52% respondentů. Může to naznačovat méně stabilní rysy ukrajinské migrace i adaptace v majoritní české společnosti, resp. stále ještě pevnější pouto (udržované i možnou častější cirkulací mezi Českem a Ukrajinou – viz níže) k mateřské zemi (která je také geograficky blíže než Arménie i Vietnam). Naopak vysoký podíl přítomných dětí respondentů u dvou dalších skupin svědčí o intenzivně fungujících sociálních vztazích v tzv. teorii sítí.

97% respondentů z celého výzkumného souboru má v mateřské zemi původu své blízké příbuzné. Stoprocentně to platí o Vietnamcích. Na otázku, zda během svého pobytu imigranti navštěvují své příbuzné nebo známé v mateřské zemi odpovědělo v celém souboru 72% ano, 28% ne. Zatímco u Arménů a Vietnamců se podíl těch, co navštěvovali své příbuzné pohyboval kolem 55%, resp. 51%, plných 100% Ukrajinců deklarovalo tyto návštěvy. To jenom potvrzuje již výše naznačený trend určitého adaptačního odstupu, resp. intenzivnějšího trvajících kontaktu se zdrojovou zemí, což mimo jiné zapadá i do současného konceptu migrační transnacionalizace.

Daný trend se potvrzuje v otázce zkoumající frekvenci návštěv v mateřské zemi - zde pohled na celková čísla ztrácí význam, protože Arméni a Vietnamci se výrazně odlišují od Ukrajinců. Z těch, kteří navštěvují příbuzné tak činí u Arménů 19% jednou za rok a 81% ještě méně často; obdobná čísla u Vietnamců jsou 62%, resp. 38%. 2% Ukrajinců cestují jednou měsíčně, 18% jednou za čtvrt roku, 37% jednou za půl roku, 35% jednou za rok a 8% ještě méně často.

Intenzita komunikace s příbuznými nebo známými v mateřské zemi byla zjišťována v další otázce, a to ve stejné struktuře pouze u Ukrajinců a Arménů. U Ukrajinců vévodí komunikace přibližně jedenkrát týdně (53%) následována přibližně dvakrát za měsíc (29%). U Arménů je naopak významnější daný delší interval (53%), zatímco jednou týdně udalo 27%.

V celkovém souboru všech zkoumaných imigrantů jich 21% doporučuje svým příbuzným ve

zdrojové zemi také emigrovat do Česka. Toto činí 33% Ukrajinců, ale pouze 17% Arménů a 9% Vietnamců. I v tomto ohledu je tedy signalizována větší propojenost s mateřskou zemí ze strany Ukrajinců než je tomu u dalších dvou geograficky i kulturně vzdálenějších etnik. Na otázku: „Plánujete po vstupu Česka do EU v ČR zůstat?“ odpovědělo 50% respondentů z celkového souboru kladně – „ano“. Dalších 27% odpovědělo „spíše ano“. Třetí nejčtenější odpovědí byla možnost „neví“ – 15%. Stejná významnost se opakuje v názorech všech tří komunit, přičemž např. součet odpovědí ano a spíše ano je jasně nejvyšší u Arménců (84%), následují Ukrajinci s 80% a Vietnamci se 70%; Vietnamci také mají nejvyšší podíl kategorie „neví“ (23%).

Úvahu o tom, jak se bude pravděpodobně odehrávat budoucí život respondenta v horizontu následujících 5 let, se respondenti vymezili do nabízených kategorií celkově takto: zdaleka nejvíce (70%) jich uvedlo, že v Česku, 14% tvrdí, že budou pořád cestovat mezi zdrojovou a cílovou zemí a 11% „neví“, co bude. Jednotlivé etnické komunity se vyjádřily poměrně velmi odlišně, i když v souladu s filozofií, prosakující i z mnoha dalších odpovědí: U Arménů jednoznačně dominuje perspektiva v Česku (90%). U Vietnamců taktéž (75%), i když je tato strategie doplněna o možnost „budu pořád cestovat mezi zdrojovou a cílovou zemí (Vietnamem a Českem – 16%). U Ukrajinců je budoucnost v Česku také rozhodující, i když její dominance již není zdaleka tak přesvědčivá (54%). Další dvě důležité kategorie představuje trvalý pohyb mezi cílovou a mateřskou zemí (Česko-Ukrajina – 20%) a možnost „neví“ – 18%. Znovu, byť částečně z jiné perspektivy, je tu potvrzena relativní „nestabilita“ a „tichá, pragmatická flexibilita“ aktivit Ukrajinců v Česku ve srovnání s dvěma zbylými etnickými komunitami. Ty jsou jednoznačněji fixovány na cílovou zemi.

Odpovědi na otázku: „Jak silné budete udržovat kontakty s mateřskou zemí, pokud budete trávit Váš budoucí život v následujících asi 5 letech v zahraničí“ nejsou mezi jednotlivými třemi komunitami příliš diferencované. Čísla za celkový soubor všech imigrantů ukazují, že dominuje možnost „budou udržovat čilé a pravidelné kontakty“ (74%) (– což opět nahrává fenoménu migrační transnacionalizace). Následuje kategorie: „budou udržovat pouze ojedinělé kontakty“ (15%).

7.9. Spolupráce s úřady

Zajímali jsme se, v koho mají noví migranti důvěru v případě, že řeší problém spojený se svým pobytem v ČR. Při analýze se zde soustředíme na kvalitativní náboj, nikoliv na statistické rozložení odpovědí. V případě ukrajinské komunity jsou uváděny následující

kategorie: přítel, šéf zaměstnanecké agentury, školitel, advokát, ambasáda a cizinecká policie. V případě arménské komunity to jsou především lidsko-právní organizace (OPU, PPU-vedlo 8 informátorů), ministerstvo vnitra a zaměstnavatel. V případě vietnamské komunity to jsou příbuzní, známí, úřady, zprostředkovatelé, komerční struktury. Zajímavé je, že až 31% vietnamských informátorů by se v případě problémů s pobytem v Česku na nikoho neobrátili.

Respondenti byli vyzváni, aby na základě svých zkušeností ohodnotili jednání Cizinecké a pohraniční policie pomocí 5ti bodové škály (kde 5 je nejvíce a 1 je nejméně spokojen). Nejvíce informátorů - 34% vybralo hodnotu 4 a 28 % pak hodnotu 3. Dále jsme informátory vyzvali, aby nám sdělili, co by se podle nich mělo změnit v jednání cizinecké policie. Zde jsou některé výpovědi: „rychleji vyřizovat formality, zvýšit počet úřadů, dlouhá fronta, málo kanceláří, pořadová čísla, aby lidé šetřili čas, přívětivost, ochota, chovají se pohrdlivě, chyba je více v lidech, kteří tam pracují než v samotném systému, zlepšit, zefektivnit řízení prodlužování víz, bez buzerace a nervů, likvidace korupce na cizinecké policii, zmenšit fronty a komunikovat s policií pomocí pošty, složitá byrokracie, někdy špatný postoj k cizincům.“ Obecně bychom mohli otevřené výpovědi shrnout do těchto kategorií: 1) vyřešit dlouhé čekání ve frontách, 2) rychlejší vyřizování formalit, 3) slušnější přístup úředníků. To, že zde existuje problém související s legalizací pobytu na území ČR, také podporuje charakter odpovědí na otázku: „Uveďte příklad záležitostí, kterou jste řešil v souvislosti se svým pobytem v ČR, a který pokládáte za složitý.“

Dále bylo hodnoceno jednání s ostatními českými státními úřady a úřady místní samosprávy (např. s obecním úřadem, bytovým a sociálním úřadem, živnostenským odborem apod). Na hodnocení byla opět použita 5 bodová škála ve stejném významu jako v předcházejícím případě (viz výše). Nejvíce byla použita hodnota 3 (25%) a 4 (34,2%), ovšem je třeba zdůraznit, že 28% respondentů se k věci nevyjádřilo. V otevřených výpovědích jsou opět významově podobné reakce: volání po vstřícnosti, ochotě, efektivnosti a lepším přístupu k informacím.

Doporučení:

Zlepšit přístup úředníků k cizincům obecně (doposud skutečně amorální postoje a přístupy nejsou výjimečné), urychlit, zefektivnit vyřizování dokladů a žádostí a zlepšit přístup k informacím.

7.10. Informační toky a internet

/Zpracoval Jan Černík/

Na otázku „Sledujete český tisk?“ odpovědělo kladně 64% informátorů. Na otázku „Máte v ČR přístup na počítač?“ odpovědělo pozitivně 65% dotazovaných, 32% informátorů sdělilo, že nemají v ČR přístup na počítač a 2% odpověděla, že počítač nepoužívají vůbec.

Elektronickou poštu využívá (z počtu uživatelů počítače na území ČR) celkem 74% informátorů, tentýž procentní údaj odpovídá využívání internetu. Jako nejčastější důvod k používání internetu uvedlo 36% informátorů/uživatelů internetu - pro osobní účely, z pracovních důvodů nejčastěji užívá internet 21% informátorů. Mezi typy nejčastěji navštěvovaných webových stránek jednoznačně převažují zpravodajské stránky (uvedlo 48%), jako druhé nejčastěji používané stránky uvedlo 12% informátorů stránky organizací a institucí a chat má nejvíce v oblibě 9% informátorů.

Internet je ve srovnání s tiskem sledovaný informátory přibližně ve stejné míře, nejčastějším cílem vyhledávání jsou právě informace v kvalitě zpravodajství. To lze zdůvodnit možností selekce hledané informace na internetu a možnost získávat informace ve svém mateřském jazyce.

Výraznou diferenci představují odpovědi arménských informátorů na otázku po nejčastějším účelu užívání internetu, což jsou v jejich případě pracovní důvody. Arménští informátoři ve větší míře navštěvují stránky organizací a institucí (21%). Z toho lze vyvodit, že Arméni aplikují více sofistikované užívání internetu ve srovnání s ostatními komunitami. Informátoři z této komunity mají nejlepší přístup k počítači na území ČR (73%), ale také nejvíce ze sledovaných skupin sledují český tisk (77%). To vše svědčí o významu informací a informovanosti v rámci arménské komunity.

Narozdíl od Arménů nemají Vietnamci příliš velký zájem o český tisk (56% negativních odpovědí) a z pracovních důvodů navštěvuje internet pouze 8% informátorů. Vietnamci oproti tomu užívají internet více ke komunikaci a zábavě než je tomu u Arménů. Vietnamci také

projevují zvýšený zájem o chatové stránky (13%). Výše uvedené údaje a jejich poměry vypovídají o významu internetu pro vietnamskou komunitu a její vnitřní komunikaci.

Ukrajínští informátoři mají oproti vietnamským informátorům vyšší zájem o český tisk (sleduje 75%) a horší přístup k počítači v ČR (56%). Důvodem je menší jazyková bariéra a fakt, že Ukrajinci v České republice vykonávají práce, při kterých nemají příliš možností přístupu k počítači. Nicméně výsledné procento odpovědí na otázku ohledně používání PC u ukrajinských informátorů je stejné jako u ostatních komunit, s tím rozdílem, že více Ukrajinců používá počítač mimo území ČR.

Doporučení: Cizinci sice sledují český tisk, ale je pro ně jednodušší (pokud mají přístup na internet) vyhledávat informace ve vlastním jazyce přes internet. Užívání internetu odpovídá charakteru integrace každé ze sledovaných skupin a k tomu směřují i případná doporučení. Vietnamská komunita nalezla v internetu komunikační nástroj, který za určitých okolností může fungovat jako integrační činitel této relativně izolované skupiny. Arménská komunita užívá internet k progresivnímu získávání informací, v tomto případě postačí vytvářet informační nabídku. Pro Ukrajince má velký význam přístup k informacím ze země původu, v tomto směru by byla přínosná informační kampaň na Ukrajině.

VIII. Kvantitativní analýza – Chi-kvadrát test

Jak již bylo výše naznačeno, výpočtem Pearsonova χ^2 testu (Chi-square test), zjišťujeme, zda se některé proměnné významně diferencují, váží v určitém vztahu k jiným, zatímco k ostatním vztah potvrzen není. Je-li Chi-kvadrátem (test nezávislosti počítající míru asociace z kontingenční tabulky²⁷) potvrzena mezi dvěma proměnnými signifikantní asociace, pak jsou tyto dvě proměnné na sobě závislé (nulová hypotéza o nezávislosti dvou proměnných je vyvrácena). Není-li signifikance potvrzena, nevyvrací se nulová hypotéza, že totiž dané dvě proměnné jsou na sobě nezávislé. Konkrétně v této analýze se tak pokoušíme zjistit určité, tolik důležité podmíněnosti jevů a procesů úzce svázaných s imigrací a adaptací imigrantů v majoritní společnosti. Filozofie našeho přístupu je jednoduchá: analyzovat možné vazby mezi na jedné straně stojícími vybranými proměnnými, charakterizujícími základní

---

²⁷ Nulová hypotéza je odmítnuta na základě analýzy rozložení skutečných a teoretických hodnot v kontingenční tabulce, tedy standardizovaných residuí.

sociodemografické, socioekonomické a sociogeografické parametry (viz tab. 1 a poznámky k tab. 1 - proměnné v řádku - U1, CH99 atd.), a na straně druhé vybranými důležitými aspekty migračního a adaptačního procesu (viz tab. 1 a poznámky k tab. 1 - proměnné ve sloupci – A11, A19 atd.).

Chi-kvadrát test mezi vybranými sociodemografickými, socioekonomickými a sociogeografickými parametry imigrantů a vybranými důležitými aspekty jejich migračního a adaptačního procesu:

Základní soubor x	U1	CH99	CH109	A5x	C49ax	E70x	E71x	CH101 x	CH111 x	CH100	u3x
A11									0,043		
A19											
A20	0,001			0,000	0,002			0,015			
A24		0,008		0,000	0,009	0,036			0,024	0,002	
B28											
B31	0,006		0,040								0,007
B34	0,001										0,038
C35	0,000			0,002	0,000				0,009		
C39	0,016			0,012							
C41											
C45f					0,040	0,048			0,018		
C49a	0,000			0,000	X	0,018			0,048	0,017	
C49b	0,000			0,007	X				0,022	0,021	
C49c	0,000			0,000	X					0,047	
C49d				0,000	X	0,012				0,008	
D54	0,011										0,016
D56				0,037					0,010		0,047
E76											
E77	0,011										
E79	0,013				0,043						
F82									0,006		
F84											
Chi-kvadrát test- vypsany jen sign. Vztahy											

Poznámka:

Z měřených vztahů (celkový soubor N=126) jsou uvedeny pouze ty, u nichž je hodnota nižší než 0.05 a tedy vztah je potvrzen na 95% hladině významnosti.

Stručná charakteristika proměnných (bližší viz – příloha, vzorový dotazník):

U1 – etnické skupiny – 1) Ukrajinci, 2) Vietnamci, 3) Arméni

CH99 – pohlaví – 1) muži, 2) ženy

CH109 – znalost „někoho“ před příchodem do ČR – 1) ano, 2) ne

A5x – ekonomické postavení – 1) zaměstnanci, 2) podnikatelé plus podnikatelé zaměstnávající další pracovníky, 3) ostatní

C49ax – porozumění češtině - mluvené řeči – 1) nejlepší znalost až 5) nejhorší znalost

E70x – rodinný stav – 1) ženatí, 2) ostatní

E71x – počet dětí – 1) 0, 2) 1, 3) 2 a více

CH101x – nejvyšší dosažené vzdělání – 1) vysokoškolské a postgraduální, 2) ostatní

CH11x – subjektivní vnímání zdravotního stavu – 1) nejvíce spokojen až 5) nejméně spokojen
CH100 – věk – 1) do 30 let, 2) 31 a více let
u3x – délka pobytu v ČR – 1) do 3 let, 2) 4-7 let, 3) 8-13

A11 – spokojenost s prací
A19 – využití původní kvalifikace
A20 – uznání původní kvalifikace
A24 – průměrný nezdaněný příjem
B28 – spokojenost s bydlením
B31 – v okolí místa bydliště žijí další krajané
B34 – důležitost existence krajanů v místě bydliště
C35 – bližší přátelské vztahy s Čechy
C39 – vztahy mezi danou etnickou skupinou a českou populací
C41 – osobní negativní zkušenosti ze spoluzití s českou populací
C45f – přijetí „Čecha“ do rodiny
C49a – porozumění češtině - mluvené řeči
C49b – znalost mluvení česky
C49c – znalost čtení česky
C49d – znalost psaní česky
D54 – forma nezištné pomoci od krajanů
D56 – bližší přátelské vztahy s krajany v ČR
E76 – frekvence návštěv příbuzných a známých v mateřské zemi
E77 – frekvence komunikace s příbuznými a známými v mateřské zemi
E79 – doporučení příbuzným emigrovat do ČR
F82 – zkušenosti s jednáním s Cizineckou policií ČR
F84 – zkušenosti s jednáním s ostatními státními úřady a úřady místní správy ČR

Při opětovném zdůraznění problematičnosti výběru výzkumného souboru (nejde o reprezentativní, statisticky náhodně vybíraný soubor) a tedy nutnosti významného „změkčení“ závěrů zjištěných poznatků, jsme dospěli k těmto hlavním závěrům:

- Z vybraných ukazatelů sociodemografické, socioekonomické a sociogeografické situace imigrantů se vůbec nebo minimálně váží k charakteru jejich migračního a adaptačního procesu - věk, vzdělání, počet dětí a znalost „někoho“ před příchodem do ČR. Jinými slovy, tyto proměnné vlastně nediferencují dané zkoumané procesy, nejsou vnitřně příliš rozkolísané a jejich vliv na migraci a adaptaci imigrantů do české majoritní společnosti není „dynamizující“. To ani tak nepřekvapí u proměnné pohlaví (hypotéza, resp. zkušenosti z jiných výzkumů migrace i adaptace tomu spíše nahrávají – obě pohlaví se nechovají v daných souvislostech příliš odlišně), jako u vzdělání, které bývá často uváděno jako naopak významný činitel diferencující „kvalitu“ migračního i adaptačního procesu.
- Naopak ostatní proměnné, ale především příslušnost k danému etniku, ekonomické postavení a subjektivní spokojenost s vlastním zdravotním stavem se často významně váží

k vybraným aspektům migrace a adaptace - „vyhraněně“ tyto proměnné migraci/adaptaci posouvají po dané trajektorii, významně diferencují jejich charakter. Příslušnost k danému etniku je vůbec „nejdynamičtější charakteristikou“ – vazby jednotlivých komunit na dané procesy jsou velmi odlišné.

Charakterizujeme nyní konkrétně zjištěné vztahy mezi jednotlivými etnickými skupinami (U1) a dílčími aspekty migračního a adaptačního procesu, což byl mimo jiné jeden z hlavních úkolů tohoto výzkumu.

Metodou Chi-kvadrát testu byla mezi proměnnou U1 (etnické skupiny) a analyzovanými proměnnými (22) vyvrácena nulová hypotéza o nezávislosti v polovině případů (u 11 proměnných). Na základě porovnání rozložení standardizovaných reziduí 3 etnických skupin je možno formulovat u 11 proměnných následující statisticky potvrzené „významné“ vztahy:

A20 - Neuznanou původní kvalifikaci v Česku mají významně častěji Ukrajinci, kteří rovněž častěji žádají o uznání kvalifikace. Naopak Vietnamci mají uznanou kvalifikaci významně častěji a stejně tak významně častěji o uznání kvalifikace nežádali.

B31- V okolí bydliště „nejvýznamněji nemají“ žádné krajanů Armény. Naopak Ukrajinci mají v blízkém okolí svého bydliště významně více 1-3 rodiny svých krajanů a Vietnamci více než 10 rodin svých krajanů.

B34 - Důležité, aby v místě jejich bydliště žili krajané je pro Vietnamce, naopak pro Armény toto důležité není.

C35 - Vietnamci častěji neudržují bližší přátelské vztahy s českou majoritní populací, naopak Ukrajinci je udržují.

C39 - Ukrajinci hodnotí vztah Ukrajinců a Čechů významně častěji jako problémový, naopak Armény častěji jako bezproblémový.

C49a - S porozuměním češtiny jako mluvené řeči jsou významněji spokojeni Ukrajinci, naopak Vietnamci častěji deklarují, že nerozumějí.

C49b - S úrovní mluvené češtiny jsou významněji nespokojeni Vietnamci, Ukrajinci naopak spokojeni jsou.

C49c - S úrovní čtené češtiny jsou významněji nespokojeni Vietnamci, naopak Arméni vyjadřují spokojenost.

D54 - Nezištnou pomoc krajanů deklarují nejméně Arméni, naopak Vietnamci využili této nezištné pomoci nejčastěji.

E77 – S příbuznými a známými v mateřské zemi komunikují častěji denně a 1x týdně Ukrajinci, Arméni tak činí významně méně často (odpovědi byli u této otázky v dané struktuře k dispozici pouze u Ukrajinců a Arménů, nikoliv u Vietnamců).

E79 - Emigrovat do ČR doporučují významně častěji svým příbuzným Ukrajinci, naopak Vietnamci a Arméni toto nedoporučují.

Tabulka 1 nabízí množství dalších zajímavých a důležitých statisticky významných potvrzených vztahů k zamyšlení i další analýze. Jejich interpretace však přesahuje rámce vymezení hlavních úkolů této studie. Uveďme jen, že např. proměnná ekonomické postavení (ve struktuře: 1) zaměstnanci, 2) podnikatelé plus podnikatelé zaměstnávající další pracovníky, 3) ostatní) tolik důležitá při hodnocení situace i role cizinců na trhu práce se statisticky významně váže k charakteristikám: uznání původní kvalifikace, průměrný nezdaněný příjem, bližší přátelské vztahy s Čechy, vztahy mezi danou etnickou skupinou a českou populací, vlastně všechny stupně znalosti češtiny a bližší přátelské vztahy s krajany v ČR. Logické, nicméně zde ověřené je i poznání přímého vztahu mezi spokojeností se současnou prací a spokojeností s vlastním současným zdravotním stavem. Poznání těchto podmíněností obohacuje teoretické poznání na poli zkoumání migračního i adaptačního procesu. Zároveň však v sobě nese i jasný praktický význam, a to ve formě možných doporučení pro praxi. Umožní lépe stanovit priority a možná i pomoci sofistikovaněji organizovat dané procesy imigrace i adaptace imigrantů do české majoritní společnosti.

IX. Závěrečná poznámka – teorie v praxi

Výzkum přinesl řadu poznatků o procesu imigrace do Česka i adaptaci tří etnických komunit – Ukrajinců, Vietnamců a Arménů do české společnosti. Přestože nebyl výběr zkoumaných vzorků imigračních subpopulací reprezentativní a ve statistickém slova smyslu nelze závěry zobecňovat, domníváme se, že zjištěné poznatky odkrývají některé podstatné rysy studovaných procesů. Velmi důležitým aspektem výzkumu je vždy vazba na teoretické koncepty, jedině totiž propojení zkoumaného s teoriemi umožní hlouběji pochopit a systematictěji uchopit studované téma v širších souvislostech. Poznání obecnějších tendencí rovněž umožňuje alespoň částečně pokoušet se o smysluplnější usměrňování a řízení daných jevů (včetně odstraňování i prevence navazujících problémů) ve prospěch dané imigrační-majoritní společnosti, resp. všech jeho aktérů, usnadňuje také možné prognózování vývoje studovaných jevů a procesů. Jinými slovy, spojení teorie a praxe je vysoce žádoucí.

Přes některé existující problémy narušující logiku našeho počínání – zejména stále krátká doba od nastolení volné tržní ekonomiky, její zatím nedokonalá a minulostí zatížená podoba i stále relativně i absolutně menší počty imigrantů na území Česka (ve srovnání s jinými vyspělými zeměmi západní Evropy či zámořím), se i v tomto výzkumu potvrdilo, že mnohé rysy imigrace a adaptace imigrantů, které dnes u nás probíhají, jsou a/nebo též byly typické pro mnohé vyspělé imigrační země. To rovněž znamená, že mnohé teoretické koncepty na poli mezinárodní migrace a adaptace imigrantů v majoritních společnostech, vzniklé právě na základě zkušeností těchto zemí, lze aplikovat i v našich podmínkách (viz rovněž např. Drbohlav 2002).

Konkrétně výsledky tohoto průzkumu potvrdily, že určité rysy migrace a adaptace studovaných imigrantů lze do jisté míry vysvětlit u všech nebo pouze některých etnických komunit např. teorií sítí (Ukrajinci, Vietnamci, Arméni), transnacionalizačním konceptem (Ukrajinci), teorií kulturního jádra (Ukrajinci, Vietnamci, Arméni), neoklasickou ekonomickou teorií (Ukrajinci, Vietnamci, Arméni), teorií dvojího trhu (zejména Ukrajinci), teorií segmentované asimilace (Vietnamci - jako skupina). Potvrzení je však někdy komplikované, neboť dané zkoumané jevy a procesy jsou poměrně nové, ještě nevyzrálé, neměly čas vykristalizovat (problém např. s konceptem „S“ křivky). Přesto je zřejmé, že realita je i v Česku na daném poli složitá s vnitřně diferencovanými podmíněnostmi. U

některých ze zkoumaných etnických skupin se totiž daná teorie nepotvrdila, v některých případech, jako např. u institucionální teorie, je potvrzení u jakékoliv dané etnické skupiny zatím spíše problematické.

Shrneme-li a zjednodušíme-li dosažené závěry, potom snad nejpodstatnějším závěrem je to, že charakter migrace a adaptace je přes samozřejmě některé shodné rysy u studovaných tří komunit poměrně velmi rozdílný. Toto tvrzení je podpořeno skutečností, že dané symptomy specifického chování jednotlivých komunit se víceméně opakovaně projevovaly při nahlížení na jevy a procesy z různých úhlů pohledu i perspektiv. Výsledným poznáním je, že v návaznosti na dané tři komunity zde také máme (z mnoha rozličně působících důvodů jako: historické dědictví, kulturní vzdálenost, geografická poloha, socioekonomická situace atd.) tři odlišné modely migrace/imigrace a adaptace do české společnosti – velmi zjednodušeně: 1) „transnacionalizační“, v Česku jen „napůl“ usazenou ukrajinskou komunitu, 2) separovanou (izolující se avšak nikoliv „neúspěšnou“) vietnamskou komunitu a 3) vlastně víceméně asimilující se komunitu arménskou. Z tohoto mimo jiné plyne poslední důležité doporučení pro praxi: Je nutné pokračovat nebo spíše urychleně začít intenzivně a systematicky seznamovat státní správu i samosprávu s tím, kdo že to migranti jsou, co že to je za fenomén ona mezinárodní migrace (se všemi svými pozitivy i negativy) a co že to jsou, co znamenají různé formy adaptace cizinců do české společnosti pro majoritní populaci.

X. Literatura:

Adler, S.: Maslow's Need Hierarchy and the Adjustment of Immigrants. *International Migration Review*, Vol. 11, 1977, No. 4, pp. 444-451.

Allen, J. P. – Turner, E.: Spatial Patterns of Immigrant Assimilation. *Professional Geographer*, Vol. 48, 1996, No. 2, 140-155.

Barth, F.: *Ethnic group and boundaries*. Oslo, Frederik Barth, Pensumtjeneste 1984.

Bell, N.: Contribution to the Conference on "Borders and Migration" organized by the Austrian League for Human Rights, Vienna, 29-30 October 2002.

Baldwin-Edwards, M.: Immigration and the Welfare State: A European Challenge to American Mythology. MMO (Mediterranean Migration Observatory) Working Paper No. 4, Athens, University Research Institute of Urban Environment and Human Resources 2002.

Berry, J. W.: Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*, Vol. 30, 1992, Special Issue – Migration and Health in the 1990s; pp. 69-85.

Blabol, J.: *Péče o vietnamské pracovníky v průmyslovém podniku (diplomová práce)*. Praha, UK Katedra výchovy a vzdělávání dospělých 1990.

Bonacich, E.: Theory of Middleman Minorities. *American Sociological Review*, Vol. 38, 1973, pp. 583-594.

Brettell, C. B. – Hollifield, J. F. (eds.): *Migration Theory; Talking Across Disciplines*. New York, London, Routledge 2000.

Brouček, S.: Rozpory v aktuální adaptaci vietnamského etnika v českých zemích. In.: Hofman, J., Ježek, J., Lukáš, M.: *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002 a IMPA 2002 (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika)*. Plzeň, ZČU 2003, s. 199 – 208.

Castles, S.: How Nation-States Respond to Immigration and Ethnic Diversity. *New Community*, Vol. 21, 1995, No. 3, pp. 293-308.

Castles, S. – Miller, M. J.: *The Age of Migration; International Population Movements in the Modern World*. New York, The Guilford Press 1993.

Cizinci a povolení k pobytu. Praha, Institut pro výzkum veřejného mínění, prosinec 1996.

Demuth A.: Some Conceptual Thoughts on Migrant Research. In: *Theoretical And Methodological Issues In Migration Research* Agozino, B. (ed.). Aldershot, Asghate 2003, pp. 21-59.

Drbohlav, D.: Fenomén ukrajinských migrantů v České republice a jeho širší souvislosti. Příspěvek přednesený na semináři "Soužití v multikulturní společnosti a výchova k němu v

současné situaci České republiky", pořádaného Nadací Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci, Praha 21.10.1996.

Drbohlav, D. (1994): Hlavní důvody a důsledky mezinárodní migrace obyvatelstva. Sborník ČGS, 99, č. 3, str. 151 - 162.

Drbohlav, D.: Imigranti v České republice (S důrazem na ukrajinské pracovníky a "západní" firmy operující v Praze). Výzkumná zpráva projektu RSS/HESP č. 622/1995, (Central European University) 1997.

Drbohlav, D.: Immigration and the Czech Republic (with Special Respect to the Foreign Labor Force. *International Migration Review*, Vol. 37, 2003, No. 1, pp. 194-224.

Drbohlav, D.: International Migration in the Czech Republic and Slovakia and the Outlook for East and Central Europe. *Czech Sociological Review*, Vol. 2, 1994, No. 1., pp. 89-106.

Drbohlav, D., International Migration (Theory and Selected Aspects of the European East-West Migration). Research Report. Leuven, Catholic University Leuven 1993.

Drbohlav, D.: Migratory Trends in the Czech Republic: „Divergence or Convergence“ vis-a-vis the Developed World? *Migracijske i etničke teme*, Vol. 18, 2002, No. 2-3, pp. 167-176.

Drbohlav, D.: Selected Research Activities in the Field of International Migration and Integration of Immigrants in the Czech Republic. In: Demographic and Cultural Specificity and Integration of Migrants; Workshop organised by the Federal Institute for Population Research in co-operation with the Network for Integrated European Population Studies (NIEPS), 10-11 November 2000. Wiesbaden, Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung beim Statistischen Bundesamt 2001, pp. 155-166.

Drbohlav, D.: "The Times They Are A-Changin"; Migration Trends in Selected EU Applicant Countries - Volume II – Czech Republic. The country report within the European Commission funded project "Sharing Experience: Migration Trends in Selected Applicant Countries and Lessons Learned from the 'New Countries of Immigration' in the EU and Austria". IOM, Vienna (forthcoming).

Drbohlav, D. – Lupták, M. – Janská, E. – Šelepová, P.: Ukrajinská komunita v České republice. Výzkumná zpráva projektu pro MV č.j.: U-2116/99. Praha, Přírodovědecká fakulta UK 1999.

Drbohlav, D. - Lupták, M. - Janská, E. - Šelepová, P.: "Ukrajinská komunita v České republice". In: Menšiny a migranti v České republice; My a oni v multikulturální společnosti 21. století. Šišková, T. (editor). Praha, Portál 2001, str. 81-88.

Drbohlav, D. - Ying, K.: Current Post-Soviet Immigrants in West Hollywood, California: Separated and Segregated Seniors. *Space. Populations. Societies.*, No. 1, 2003, pp. 137-152.

Exchange of Experience on Recruitment and Employment Initiatives for Immigrants/Ethnic Minorities in the Public Service. Working Documents and Conclusions by the chair. Specialist Group on Integration and Community Relations; MG-SEM IV (99) 3. Strasbourg, Council of Europe 1999.

Fawcett, J. T. – Arnold, F.: The Role of Surveys in the Study of International Migration: An Appraisal. *International Migration Review*, Vol. 21, 1987, No. 4, pp. 1523-1540.

Gordon, M.: *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. New York, Oxford University Press 1964.

Green, A. E.: The Role of Migration in Labour-Market Adjustment: the British Experience in the 1980s. *Environment and Planning A*, Vol. 26, 1994, pp. 1563-1577.

Heroldová, I. – Matějová, V.: Vietnamští pracující v českých zemích. In: *Český lid* 74, 1987, s. 194 – 203.

Hofman, J., Ježek, J., Lukáš, M.: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002 a IMPA 2002 (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika). Plzeň, ZČU 2003.

Hoffmann-Nowotny, H. J. – Hämmig, Stolz, J.: Disintegration, Anomie and Adaptational Patterns of Second-Generation Immigrants in Switzerland. In: *Demographic and Cultural Specificity and Integration of Migrants; Workshop organised by the Federal Institute for Population Research in co-operation with the Network for Integrated European Population Studies (NIEPS), 10-11 November 2000. Wiesbaden, Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung beim Statistischen Bundesamt*, pp. 179-188.

Hoffmann-Nowotny, H. J.: Determinants and Consequences of Worldwide Migrations: A Sociological Analysis. *Bulletin of the Royal Institute for Inter-Faith Studies*, Vol. 2, 2000, No. 1, pp. 1-15.

Hoffmann-Nowotny, H. J.: A Sociological Approach Toward a General Theory of Migration. In: *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements*. Kritz, M. M., Keely, Ch. B., Tomasi, S. M. (eds.). New York, Center for Migration Studies 1983, pp. 64-83.

Horáková, M.: Zaměstnávání cizinců v České republice. Část I. Integrace cizinců na trhu práce v České republice. Praha, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2001.

Horáková, M. – Čerňanská, D.: Zaměstnávání cizinců v České republice. Část II. Závěrečná zpráva z empirického šetření. Praha, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2001.

Horáková, M. - Macounová, I.: Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 6. Praha, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2001.

Horáková, M. – Macounová, I.: Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 11. Praha, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2003.

Horáková, M. – Polívka, M. – Pfeifer, P.: Nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich integraci na trhu práce. Část I. Metodické postupy užívané ke zkoumání fenoménu nelegální práce ve vybraných zemích. Praha, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2001.

Integrace cizinců na území České republiky (Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1260/2001) AV ČR, Praha 2003.

International Migration 2002. New York, UN 2003.

International Migration Bulletin, Numbers 8-9. Geneva, United Nations 1996.

Jaký máme vztah k u nás žijícím národnostem. Praha, Institut pro výzkum veřejného mínění, prosinec 1996.

Janská, E.: Adaptace cizinců v České republice. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje 2002.

Kocourek, J.: Historie příchodu a působení příslušníků vietnamské národnosti na území ČSR (resp. ČSSR) v letech 1950 až 1975 (diplomová práce). Praha, FFUK 2001.

Kocourek, J.: Poznáváme svět dětí z Vietnamu. Plzeň, Foto&Tisk Znamenaný 2002.

Knapová, L. - Rajčincová, L. - Zilynskyj, B.: Národnost ukrajinská. In: Praha a národnosti. Sborník referátů a diskusních příspěvků, Praha, Magistrát hl. m. Prahy 1998, str.107-117.

Le Minh chu bien: Van hoa gia dinh Viet Nam va su phat trien xa hoi. Ha Noi, Lao Dong 1994, 310 to trang. (Kultura vietnamské rodiny a společenský vývoj)

Light, I.: Ethnic Enterprise in America: Business and Welfare among Chinese, Japanese, and Blacks. Berkeley and Los Angeles, University of California Press 1972.

Lukšíková, P.: Naučená vzájemnost' in Romano Džaniven, Praha 2000

Lukšíková, P.: „My“ a „tí druhí“ in Slovenský národopis, Bratislava 2000

Lupták, M. – Drbohlav, D.: Labour Migration and Democratic Institutions in the Czech Republic (on the Example of Ukrainian Workers). Research report within Democratic Institutions/individual fellowship program 1995/1997 for NATO 1999.

Maroušek, J.: Arménští imigranti a jejich integrace do české společnosti (Výzkumná zpráva sestavená na základě etnografického terénního výzkumu ve vybraných lokalitách na území ČR), Univerzita Karlova v Praze, Filozofická Fakulta, Ústav etnologie, Praha 2003.

Lukšíková, P.: Naučená vzájemnost', in Romano Džaniben, Praha 2000

Martin, P. – Taylor, J. E.: Guest Worker Programs And Policies. Washington, The Urban Institute 1995.

Massey, D. S.: Ethnic Residential Segregation: A Theoretical Synthesis and Empirical Review. Sociology and Social Research; An International Journal, Vol. 69, 1985, No. 3, pp. 315-350.

Massey, D. S.: The Ethnosurvey in Theory and Practice. *International Migration Review*, Vol. 21, 1987, No. 4, pp. 1498-1522.

Massey, D. S. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – Taylor, J. E.: Theories of International Migration. A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19, 1993, No. 3, pp. 431-466.

Massey, D. S. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – Taylor, J. E.: *Worlds in Motion; Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford, Clarendon Press 1998.

Matějová, V.: Podmínky pobytu vietnamských pracujících v ČSSR. In: *KSVIEF* (1988), 9, s. 1 - 10.

Müllerová, P.: Vietnamese Diaspora in the Czech Republic. In: *Archiv Orientální* 66/1998, *Quarterly Journal of African and Asian Studies*, Praha, Academia, pp. 121 - 126.

Müllerová, P.: Vietnamci v České republice. In: Šišková, T. (ed.): *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Portál, Praha, 1998.

Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami. Praha, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců MV ČR 1998.

Názory na soužití s občany jiných národností. Institut pro výzkum veřejného mínění, Praha leden 1997.

Ngo Van Le: *Vietnamští pracující v Československu*. Praha, ÚEF ČSAV 1989.

Pflegerl, J.: *Immigration and Family*. Report commissioned by the European Observatory on the Social Situation, Demography and Family; Annual Seminar, Helsinki, 8-10 June 2002, Finland.

Pondělíček, P.: *Žadatelé o azyl a azylanti v České republice*. Filozofická Fakulta v Praze, Ústav etnologie, Praha 2003.

Portes, A.: Conclusion: Towards a New World – The Origins and Effects of Transnational Activities. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 22, 1999, No. 2, pp. 463-477.

Portes, A. – Bach, R.: *Latin Journey: Cuban and Mexican Immigrants in the United States*. Berkeley and Los Angeles. University of California Press 1985.

Portes, A. – Böröcz, J.: Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Modes of Incorporation. *International Migration Review*, Vol. 23, 1989, No. 3, pp. 606-630.

Portes, A.: Conclusion: Towards a New World – The Origins and Effects of Transnational Activities. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 22, 1999, No. 2, pp. 463-477.

Portes, A. – Böröcz, J.: Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Models of Incorporation. *International Migration Review*, Vol. 23, 1989, No. 3, pp. 606-630.

Portes, A. – Rumbaut, R.: *Immigrant America: A Portrait*. Berkeley and Los Angeles. University of California Press 1990.

Portes, A. – Zhou, M.: *Should Immigrants Assimilate?* In: *Multiculturalism in the United States; Current Issues, Contemporary Voices*. Kivisto, P., Rundbland, G. (eds.). Thousand Oaks (Ca.), Pine Forge Press 2000.

Pries, L. (ed.): *Migration and Transnational Social Spaces*. Aldershot, Ashgate 1999.

Scott, W. A. – Scott, R.: *Adaptation of Immigrants; Individual Differences and Determinants*. Oxford, Pergamon Press 1989.

Shamshur, O. - Malinovska, O.: *Ukrainian Migration in Transition, Innovation: The European Journal of Social Sciences*, Vol. 7, 1994, No. 2, pp.165-176.

Schiller, N.G., Basch, L., Blanc, C.S., *From Immigrant to Transmigrant: Theorising Transnational Migration*. *Anthropological Quarterly*. 68, č. 1, 1995, str. 48-63

Schnapper, F.: *L'Identité*. Paris, Gallimard 1991.

Schultz-Nielsen, M. L.: *The Integration of Non-Western Immigrants in a Scandinavian Labour Market: The Danish Experience*. Copenhagen, The Rockwool Foundation Research Unit 2001.

Schutz, A.: *Collected Papers, Vol.2*. The Hague, M. Nijhoff 1962-1966.

A Sneak Preview of IOM's World Migration Report 2003. IOM News, December 2002, pp. 2-3.

Šišková, T.: *Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha, Portál 2001.

Vasiljev, I.: *Vietnamští pracující ve vědomí naší společnosti*. In: *Etnické procesy IV*, Praha, ÚEF ČSAV 1986, str. 153 - 164.

Vasiljev, I.: *K problému adaptace vietnamských pracujících v naší společnosti - normy zdvořilého chování*, *Zpravodaj KSVIEF* (1988), 9, str. 50 - 71.

Vasiljevová, Z.: *Působení vietnamských pracujících v Československu v celkovém kontextu vzájemných hospodářských vztahů a stavu ekonomiky VSR*. In: *Československo-vietnamský ekonomický seminář - Sborník materiálů*. Praha, Ekonomický ústav ČSAV - Čs. společnost ekonomická, sekce světové ekonomiky 1990, str. 50 - 59.

Waldinger, R.: *The Making of an Immigrant Niche*. *International Migration Review*, Vol. 28, 1994, pp. 3-30.

Zang, X.: *Ecological Succession and Asian Immigrants in Australia*. *International Migration*, Vol. 38, 2000, No. 1, pp. 109-125.

Zelinski, W. – Lee, B. A.: Heterolocalism: An Alternative Model of the Sociospatial Behaviour of Immigrant Ethnic Communities. *International Journal of Population Geography*. 1998, No. 4, pp. 281-298.

Zilynskyj, B.: *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917 - (1945) 1994*. Praha : X-Egem, 1995.